

Prostorna analiza Susedgrada i okolice do 1400. godine

Lovrić, Luka

Master's thesis / Diplomski rad

2024

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:131:173293>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-10-26**

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
University of Zagreb
Faculty of Humanities
and Social Sciences

Repository / Repozitorij:

[ODRAZ - open repository of the University of Zagreb
Faculty of Humanities and Social Sciences](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU

FILOZOFSKI FAKULTET

Odsjek za povijest

Prostorna analiza Susedgrada i okolice do 1400. godine

Diplomski rad

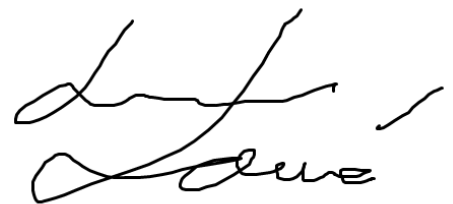
Student: Luka Lovrić

Mentor: dr. sc. Zrinka Nikolić Jakus

Zagreb, rujan 2024.

Izjava o akademskoj čestitosti

Izjavljujem i svojim potpisom potvrđujem da je ovaj rad rezultat mog vlastitog rada koji se temelji na istraživanjima te objavljenoj i citiranoj literaturi. Izjavljujem da nijedan dio rada nije napisan na nedozvoljen način, odnosno da je prepisan iz necitiranog rada, te da nijedan dio rada ne krši bilo čija autorska prava. Također izjavljujem da nijedan dio rada nije korišten za bilo koji drugi rad u bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili obrazovnoj ustanovi.

A handwritten signature in black ink, consisting of two lines of cursive script. The first line is a long, sweeping stroke that ends in a small hook. The second line is shorter and more compact, with a similar ending stroke.

Sadržaj

1. Uvod	1
2. Metodologija	3
2.1. Što je QGIS i kako je korišten?	5
3. Susedgrad.....	6
3.1. Povijest utvrde	9
3.2. Vlasnici utvrde.....	12
3.3. Tlocrt Susedgrada	15
3.4. QGIS analiza utvrde.....	18
4. Podsused –naselje pod Susedgradom	22
5. Analiza prostora doline rijeke Save	29
5.1. Povijest rijeke/odnos stanovništva s rijekom	31
5.2. Egidijev otok	34
5.3 QGIS analiza rijeke Save i Krapine u prošlosti.....	40
6. Sveti Martin pustinjač	47
6.1. Tko je sv. Martin pustinjač?.....	48
6.2. Kapela sv. Martina u Podsusedu.....	53
7. Klesarske oznake nađene na Susedgradu	58
9. Zaključak	64
10. Popis priloga	66
11. Popis izvora i literature.....	68
12. Sažetak.....	74

1.Uvod

Utvrda Susedgrad, smještena na zapadnom rubu Zagreba, odnosno na zapadnim obroncima Medvednice, predstavlja jedan od ključnih povijesnih i kulturnih spomenika Medvednice i Zagreba. Ova utvrda koja se nalazi iznad rijeke Save, kroz srednji vijek je predstavljala važnu utvrdu koja je branila zapadni prilaz zagrebačkom Kaptolu, a i sama je sa svojom okolinom činila jedinstven entitet.

U ovom diplomskom radu primjenom prostorne analize utvrde Susedgrad i njezine okolice ponudit ću dublji uvid u funkciju i značaj ove utvrde na uži, ali i širi prostor zapadnog dijela grada Zagreba kroz period srednjeg vijeka. Smještena na strateški važnoj lokaciji, na položaju dobre preglednosti, ova je utvrda kroz stoljeća branila zapadni prilaz današnjem glavnom gradu Republike Hrvatske. Pored vojne i obrambene uloge, kroz analizu utvrde, njezinog podgrađa i okolnog prostora pokazat ću u kojem je kontekstu i pod kakvim okolnostima Susedgrad funkcionirao kroz nekoliko stoljeća. U tu analizu uključeno je i istraživanje vlasništva nad ovom utvrdom do kraja 14. stoljeća. Utvrda Susedgrad imala je i značajnu društveno-gospodarsku ulogu kako je bila središte vlastelinskog posjeda koji je obuhvaćao brojne prostore (sela, šume, polja). Zbog svojeg dominantnog položaja utvrda je imala i dobar pregled prirodnih resursa u okolici, poput šuma i obradivih površina, koji su bili ključni za prehrambenu sigurnost i održivost okolnih naselja. Naravno, tijekom stoljeća postojanja, Susedgrad je prolazio kroz razna stanja obnove, nadogradnji i prilagodbi, o čemu će također biti riječ. Osim povijesne važnosti utvrde, prostorna analiza utvrde Susedgrad uključuje i suvremeni kontekst: ona danas predstavlja značajan kulturni spomenik. Očuvanje ovog lokaliteta postaje sve glasnija tema među lokalnim stanovništvom, ali i stručnjacima s posebnim angažmanom arhitektice Ivane Haničar Buljan.

U diplomskom radu obrađujem i današnje zagrebačko naselje Podsused. Obrađujući Podsused kao kulturno-povijesnu cjelinu koja nastaje pod okriljem utvrde Susedgrad nudim i analizu kapele sv. Martina, pustinjaka čija se kapela i danas nalazi u Podsusedu. Osim kapelice, u radu obrađujem i samog Martina po kojem kapelica nosi ime, dovodim u pitanje o kojem je točno Martinu riječ i koje teorije postoje.

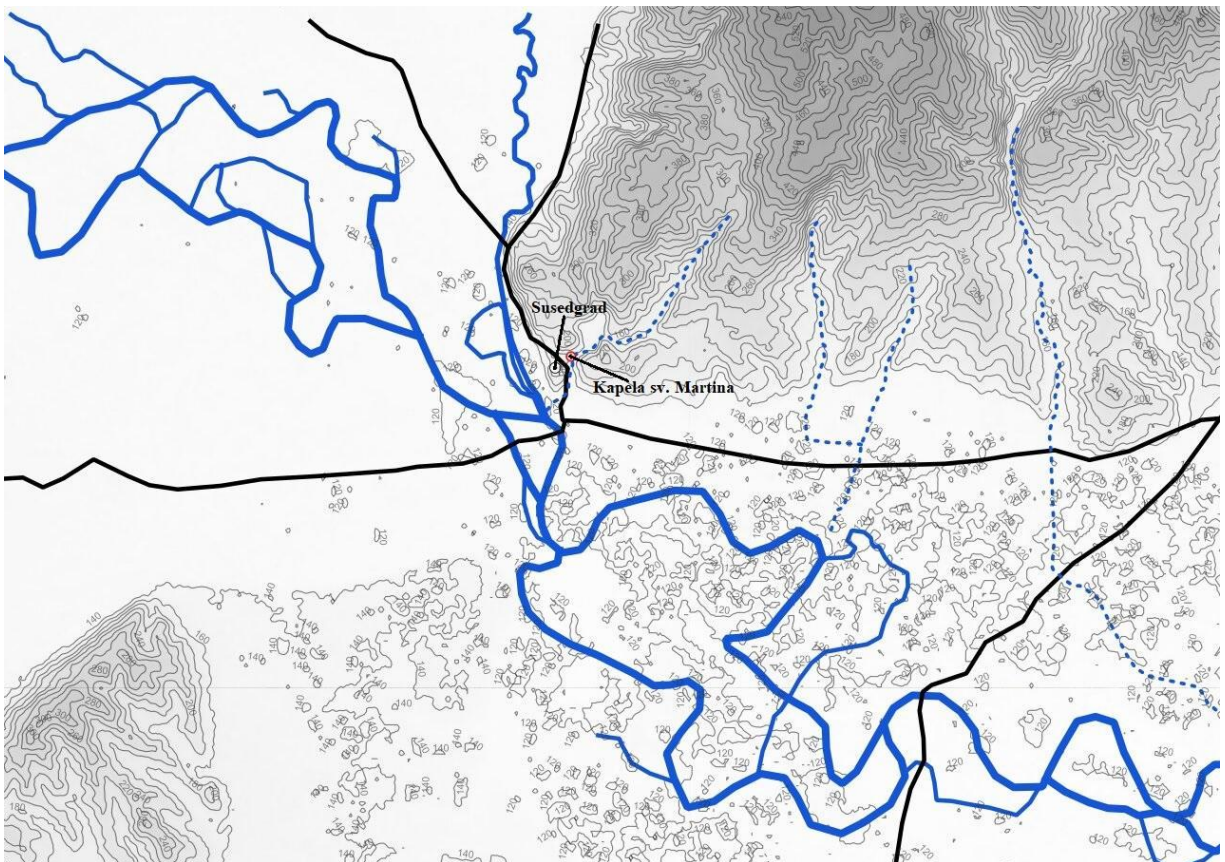
Kada obrađujemo temu Susedgrada, neizbježna tema jest i rijeka Sava, ali i obližnja pritoka rijeke Save - rijeka Krapina. Primjenom QGISa napravio sam prostornu analizu vodotokova tih dviju rijeka i analizirao njihov utjecaj na dani prostor. Kroz poglavlje o rijeci Savi otvorio sam i temu Egidijevog otoka, još neubicirane ade na rijeci Savi, o kojem nekolicina autora ima svoje teorije. Utvrda Susedgrad se očito nalazila na savršenoj lokaciji, u blizini trgovačkih puteva, što joj je zasigurno omogućavalo kontrolu trgovine i oporezivanje trgovaca koji su tuda prolazili, što je dodatno povećavalo značaj grada.

Zadnje poglavlje rada posvećeno je klesarskim oznakama koje su pronađene na Susedgradu i njihovom opisu, te manjoj analizi istih.

Stoga, cilj ovog diplomskog rada je prikazati prostor Susedgrada i okolice (Podsuseda, susjednih brda i rijeka u okolici) u periodu do kraja 14. stoljeća jer su transformacije prostora koje su se dogodile kroz stoljeća (industrijalizacija, urbanizacija) promijenile izvorni karakter ovih krajeva. Kao rezultat tih promjena, Susedgrad koji je nekad stajao kao centar u svojem prostoru, danas se našao na samom rubu urbanog prostora grada Zagreba.

2. Metodologija

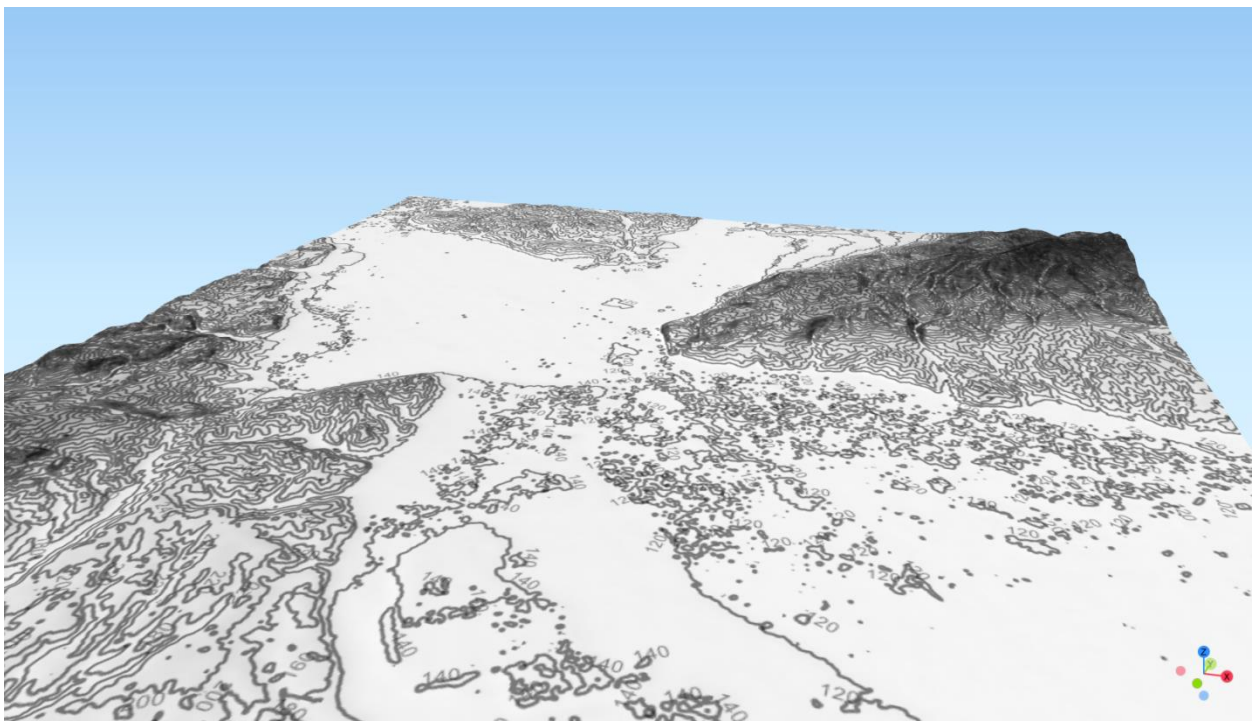
Područje koje se analizira u ovom radu odnosi se na prostor starog grada Susedgrada, zajedno s okolnim brdima (Jagodišće, Meglenjak, Goljak, neimenovano brdo gdje se danas nalaze ostaci kamenoloma iz 20. stoljeća) te dolina koje se nalazi između njih (danas Podsusedsko Dolje) u kojoj se nalazila špilja, a danas kapelica pustinjaka Martina. Nadalje rad obrađuje prostor gdje se rijeka Krapina ulijeva u rijeku Savu (zajedno s prijelazom preko rijeke Krapine) te rijeku Savu u širem opsegu (od Bregane do jezera Bundek) sa svrhom pronalaska mjesta prijelaza preko rijeke Save, najvažnije onog ispod samog Susedgrada. Uz to u radu se pokušava i ubicirati pozicija Egidijevog otoka, ade na kojoj se nalazio cistercitski samostan. Stari grad Susedgrad, koji se nalazi na istoimenom brdu, sagrađen je na nadmorskoj visini od oko 192 metara, dok je

Slika 1. Karta Susedgrada i okolice

okolna dolina sa zapadne i južne strane na nadmorskoj visini od 125 metara. Rijeka Sava¹ prolazi uz samo susedgradsko brdo, stvarajući s ostatkom Medvednice prirodnu granicu između sjevera i juga, a zajedno sa rijekom Krapinom i granicu između zapada i istoka. Susedgrad se dakle našao na raskrižju važnih trgovačkih cesta koje je i kontrolirao, što će biti prikazano u daljnjim analizama.

Područje analize širilo se ovisno o potrebama, pa će tako u sljedeće dvije cjeline biti korišteno područje do Samoborskog gorja na zapad, kao i do centra Zagreba na istok, kao što je i prikazano u 3D modelu (Slika 2.)

Slika 2. Trodimenzionalni model zapada Medvednice i doline do Samoborskog gorja

Metodološki, ovaj se rad temelji na proučavanju literature, srednjovjekovnih izvora, ali i izradom modela i karti koristeći QGIS.

¹ Ovdje prikazana u svome toku iz 18. stoljeća.

2.1. Što je QGIS i kako je korišten?

Geografsko informacijski sustavi² razvijani su sredinom prošlog stoljeća uglavnom u vojne svrhe. Danas, kada su dostupni i za javne korisnike, koriste se za analize prostora. Napravljeni su da prihvate, analiziraju i upravljaju raznim podacima vezanim uz lokacije.

Program u kojem su rađene analize prostora jest besplatna (“open source”) aplikacija skraćeno zvana QGIS (“Quantum geographic information system”).³ QGIS je sustav za analizu, uređivanje, procesuiranje i pregled geografskih podataka. Originalno razvijen početkom 2000-tih godina, danas ga koriste mnoge svjetske organizacije za uređivanje i prikazivanje geoprostornih podataka i podatkovnih baza. QGIS je građen na bazi programskih jezika C++ i Python koji kroz razne *plugin*⁴-ove upisane podatke i naredbe pretvara u karte i vizualne prikaze.

Analiza prostora u QGIS-u uključuje tri dijela. Prvi, u kojemu se definira prostor koji će se obraditi u radu, te se iznose osnovne informacije o prostoru, a koji je već predstavljen u poglavlju Metodologija. Drugi dio analize fokusirao se na analize preglednosti sa Susedgrada, te analizu vidljivosti Susedgrada iz okolice. Ovaj dio pokušao je utvrditi koliko je područje Susedgrad mogao kontrolirati, te je li bila moguća komunikacija među utverdama koje se nalaze na zapadu (Samoborsko gorje- Okić, Samobor...) Treći dio analize bazira se na pregledu tokova rijeke Save kroz stoljeća, iz kojih se pokušava ubicirati mjesto prijelaza preko rijeke Save, kao i općeniti odnos žitelja ovog prostora s rijekom.

Karte koje su izrađene za ovo poglavlje uglavnom se temelje na kartama Google satelita, hrvatskih topografskih karata i hrvatskih ortofoto⁵ snimaka, te karata iz perioda Habsburške monarhije i Austro-Ugarske kao dio njihovih vojnih karata.⁶

² GIS programi

³ U daljnjem tekstu: QGIS.

⁴ Računalni programski umetak.

⁵ Ortofoto stoji za ortogonalna fotografija i označava da su snimke ispravljene te da je projekcija na ono što gledamo uvijek savršeno iznad. To je korisno jer Google sateliti mogu pogriješiti i do više desetaka metara zbog iskrivljenih kutova snimanja.

⁶ Mapire. “Cadastral maps of Europe”.

3. Susedgrad

Na samom zapadu Medvednice, na odvojenom brežuljku, stoje i danas ostaci utvrde Susedgrad. S idealnom pozicijom, gdje je zaštićena Savom s jedne strane, dok je sa sjevera štiti Medvednica. Nedaleko utvrde ulijeva se Krapina u Savu, a u blizini Susedgrada su bili prijelazi preko Save i Krapine. Samo brdo na kojem se nalazi Susedgrad, relativno je malo, sa samo 192 metra nadmorske visine, najniži je vrh u okolici. Kako brdo stoji samo, čini samo svoju malu geotektonsku cjelinu (horst) koja je rasjedima odvojena od ostalog terena. Možda baš zato Susedgrad stoljećima odolijeva potresima.⁷ Jedni od najčešćih položaja za utvrde su na stožastim brdima.⁸ Problem s ovakvim lokacijama je što često nude malo prostora za izgradnju utvrde. Kada stožasti brjegovi imaju jednu blagu stranu, uz to obično i zaravan na vrhu brijega onda se nekada mogu zadovoljiti isti uvjeti za izgradnju utvrde. Točno takvog oblika je i susedgradsko brdo, veoma strmo, osim s juga gdje je padina blaga, a na vrhu je velika zaravan, dovoljna za poveću utvrdu. Pa ipak, vjerojatno je glavnu ulogu pri izboru lokacije Susedgrada imala lokacija u blizini prijelaza preko rijeke, kao i blizina ceste.⁹

⁷ Šimunić i Klanjec, *Elaborat inženjersko-geološke karakteristike tla u podnožju starog grada Susedgrada*, 5.

⁸ Na primjer Okić, *Bedemgrad, Lipovac ...*

⁹ Miletić, *Plemićki gradovi kontinentalne Hrvatske*, 148.

Slika 3. Susedgradsko brdo

Osim toga, Susedgradska je utvrda uvijek imala vode u blizini u vidu nekolicine potoka i izvora. Velik broj utvrda imalo je izvor između 100 i 400 metara od utvrde, s 10 do 50 metara vertikalne razlike. Naravno, rijetki su gradovi imali termalni izvor koji se ne leđi tijekom zime, a više o tome će biti rečeno kasnije.¹⁰

Kontinuitet naseljavanja prostora oko utvrde Susedgrad počinje zasigurno već u kamenom dobu, kako je u okolici nađena kamena sjekira. Osim toga iz vremena kasnog brončanog doba nađena je također sjekira na području današnjeg Podsuseda.¹¹ Prvi nalazi srednjeg vijeka koji su važni za ovaj diplomski rad jest pronalazak groba karolinškog ratnika ukopanog s mačem.¹² Pronađeni mač imao je dvije oštrice i jabučicu mača uređenu s pet režnjeva odvojenih srebrnom žicom. Mač je rađen od damasciranog čelika.¹³ Datacija mača još je nesigurna, dok ga neki autori vežu uz period ranog devetog stoljeća i pobune Ljudevita Posavskog, ostali autori smatraju da se radi o maču iz perioda kralja Tomislava i datiraju ga na početak desetog stoljeća.¹⁴ Period 10. do 12.

¹⁰ Miletić, *Plemićki gradovi kontinentalne Hrvatske*, 159.

¹¹ Više o kontinuitetu naseljavanja rečeno je u poglavlju 4. Podsused –naselje pod Susedgradom.

¹² Vučetić, “Trgovište Podsused. Razvoj mjesta kroz povijest”, 80.

¹³ Bilogrivić, “Karolinški mačevi tipa K“, 134.

¹⁴ Bilogrivić, “Karolinški mačevi tipa K“, 145.

stoljeća na prostoru označili su nalazi bjelobrdske kulture. Više o periodu do 1400. godine bit će rečeno u sljedećim poglavljima.

Ono što nam ostaje na Susedgradu danas, jesu ostaci utvrde koja je građena u 15. stoljeću, a više puta je nadograđivana (Slika 4.). Utvrda je građena od materijala koji su kopani u njenoj blizini, u podnožju brda. Radi se o mješavini raznih vapnenačkih vrsta kamena. Zidine grada građene su vjerojatno od kamena iskopanog za vrijeme kopanja jarka ispred utvrde.¹⁵ Kako je danas grad relativno zatrpan teško je reći koliko su kvalitetno utemeljene zidine grada. Ipak se može vidjeti da su rubni kameni blokovi veće kvalitete od onih koji pune lica zidova pa možemo zaključiti da se investitorima žurilo da dovrše ovu novu utvrdu, što i ne čudi kada su Osmanlije u tom periodu bili sve bliže.¹⁶

Slika 4. Susedgrad nakon čišćenja 2023. godine

Ostaci utvrde Susedgrad spadaju u češći, izduženi ili longitudinalni tip plemićkih gradova. Unutar ovoga razlikujemo tri podtipa a to su eliptični, pravokutni i poligonalni. Pritom se ne podrazumijeva potpuna pravilnost geometrijskih likova po kojima su dobili imena. Nema gotovo

¹⁵ Šimunić i Klanjec, *Elaborat inženjersko-geološke karakteristike tla u podnožju starog grada Susedgrada*, 5.

¹⁶ Šimunić i Klanjec, *Elaborat inženjersko-geološke karakteristike tla u podnožju starog grada Susedgrada*, 6.

ni jedan primjer gdje je tlocrt oblikom pravokutnik ili pravilni poligon, no prema tome tendiraju tlocrti. Susedgrad bi po tome bio nepravilni poligonalni peterokutni plemićki grad, iako su zasigurno graditelji htjeli doći što bliže pravilnom obliku.¹⁷ Naravno ovo je zbog karakteristika brda, kako su morali pratiti rub zaravni na kojoj su gradili. Kao što se vidi na slici 4 Susedgrad je danas u raspadnom stanju, često i zarastao, a jedina je utvrda na Medvednici tolike važnosti koja nije obnovljena kao što su Medvedgrad i Zelingrad.

3.1. Povijest utvrde

U periodu od 10. do 13. stoljeća nalazimo na prostoru današnjeg Podsuseda tek rijetke nalaze Slavena na prostoru. Nasuprot tome, o susedgradskoj utvrđi, ali i prostoru oko iste, ima razmjerno puno izvora od početka 13. stoljeća pa nadalje.

Godine 1209. isprava Andrije II. spominje Vratislava (tada zagrebačkog župana) koji je dobio nekoliko posjeda u okolini Zagreba kao zahvalu pošto se borio na strani kralja Andrije II. u borbi za prijestolje s Emerikom. Vratislav je izgleda bio potomak Ake ili Ače, velikaša koji je došao na ove prostore krajem 11. stoljeća s Ladislavom, u vrijeme osnivanja zagrebačke biskupije. Isprava nabroja posjede koji su vraćeni Vratislavu a oni su: Dobra, Črnec, Stubica, Bistra, Hruševac Kupljanski, Plešivica, Rugvica, Poljanica i onaj predij pored crkve sv. Martina. Kapela sv. Martina još se danas nalazi u Podsusedu i možemo sa sigurnošću reći da se radi o ovom prostoru. Osim toga, isprava spominje prijelaz preko Save, u ispravi nazvan kamena luka.¹⁸ O utvrđi u ovoj ispravi nema spomena međutim moguće da je postojala neka vrsta utvrđenja, s obzirom na to da se radi o relativno velikom prostoru, na važnoj cesti, uz prijelaz preko Save, te luku na istoj.¹⁹

Godine 1287. Ivan, sin Arlanda I., daruje cistercitima podgrađe oko mjesta gdje je živio pustinjač Martin. Arland I. je možda bio sin Vratislava, ali o tome nema sigurnih podataka. Iz

¹⁷ Miletić, *Plemićki gradovi kontinentalne Hrvatske*, 215.

¹⁸ Vidi poglavlje 5. Analiza prostora doline rijeke Save.

¹⁹ Čičko, "Oppidum sub castro Zomzed. Podsused i susedgradsko vlastelinstvo od 13. do 16. stoljeća.", 90.

činjenice da ovaj prostor nazivaju podgrađem moglo bi se zaključiti da je već onda postojala utvrda iznad. Ivan je prostor darovao cistercitima da na njemu sagrađe samostan i mlin, međutim ništa od toga se nije dogodilo, vjerojatno zbog sukoba Babonića i Gisingovaca i općenito nestabilnog stanja na prostoru. Uostalom, sam je rod Aka bio u međusobnim svađama o vlasništvu nad prostorom. Svakako je na prostoru sagrađena grangija, ali o točnoj lokaciji nemamo informacija. Moguće je da već oko 1287. godine Babonići preuzimaju utvrdu Susedgrad a da im se Ake priklanjaju radi zaštite.²⁰

Godine 1299. Andrija III. izdaje ispravu u kojoj se prvi puta sa sigurnošću spominje utvrda Sused. U ovoj ispravi kralj vraća braću Baboniće u svoju milost, ali im zauzvrat oduzima nekoliko utvrda među kojima je i Susedgrad. Andrija III. neće zadugo živjeti, a kako je bio posljednji Arpadović prestat će i linija Arpadovića na Ugarsko-Hrvatskom prijestolju.²¹ Nakon Andrije na prijestolje dolazi Karlo Robert I., a izgleda da su Babonići na prijelazu vlasti uspjeli vratiti utvrdu Sused pod svoju vlast.²²

Godine 1314. zagrebački biskup Andrija Kažotić u podjeli među Babonićima dodjeljuje Stjepanu Baboniću utvrde Susedgrad i Medvedgrad kao i daće koje su se prikupljale na prijelazima preko Save, onim pod Susedgradom i onom prijelazu kod otoka sv. Jakova²³. Ubrzo će Babonići izgubiti posjed nad Susedgradom.²⁴

Godine 1316., Karlo I. Anžvinac zainteresirao se za utvrdu Sused. Oduzima ju Babonićima te ju daje nadograditi. Isprava dopušta njemačkim trgovcima slobodnu trgovinu ispod utvrde, ako plate daće i tridesetinu, koju je on dao sagraditi što je mnoge povjesničare navelo na mišljenje da je utvrda sagrađena tek ove godine. Uz to, vladar je preuzeo dužnost plaćanja cistercitima stalnog godišnjeg dohotka.

Godine 1322. u još jednoj ispravi Karla I., kralj naređuje svom susedgradskom kaštelanu da nastavi plaćati 5 maraka srebra cistercitima godišnje, i to pred zagrebačkim Kaptolom.

²⁰ Čičko, "Oppidum sub castro Zomzed. Podsused i susedgradsko vlastelinstvo od 13. do 16. stoljeća", 91 -92.

²¹ Čičko, "Oppidum sub castro Zomzed. Podsused i susedgradsko vlastelinstvo od 13. do 16. stoljeća", 92 -93.

²² Kekez, "Između dva kralja: plemićki rod Babonića u vrijeme promjene na ugarsko-hrvatskom prijestolju, od 1290. do 1309. godine", 80.

²³ Više o lokaciji prijelaza u poglavlju 5.2. Egidijev otok

²⁴ Čičko, "Oppidum sub castro Zomzed. Podsused i susedgradsko vlastelinstvo od 13. do 16. stoljeća", 93.

Godine 1345. kralj Ludovik I. izdaje darovnicu u kojoj vraća utvrdu Sused Nikoli III. za njegovu službu u ratu za Karla I., ali i za vjernost koju je ukazao samom Ludoviku. Isprava navodi da se Nikoli III. vraća utvrda Sused zajedno s okolnim pripadnostima, koju su posjedovali njegovi preci, a nakon toga uzdržavali banovi Slavonije.²⁵ Nikola je naime, bio unuk Ivana, to jest, praunuk Arlanda I. Iz isprave se dakle može iščitati, da je utvrda postojala i prije Karla I., ali i prije nego što su Babonići došli u posjed iste. Spomen iz 1287. godine, vrlo vjerojatno dakle govori o podgrađu ispod utvrde Sused.

Godine 1361. i 1367. obitelj Aka, ili kako se sad nazivaju Arlandijevci, ulaze u ponovne diobe svojih posjeda. Nikola III. zadržava vlast nad Susedgradom²⁶, a Susedgrad će ostati u vlasništvu njegovih potomaka do sredine sljedećeg stoljeća.

Godine 1439. umire posljednji muški nasljednik obitelji Toth, kako su se počeli nazivati već za vrijeme Nikole III., a često s nastavkom *de Zomzed*. Kako je te godine Ivanu IV. umro posljednji sin Lovro III., Ivan je od kralja izmolio dopuštenje da se nasljedstvo nastavi preko njegove kćeri Doroteje. Kralj Albert je 1439. izdao dopuštenje da Doroteja naslijedi Susedgrad. Doroteja se ubrzo i udala pa je vlasništvo utvrde prešlo u ruke obitelji Henning gdje će i ostati sve do raspada Susedgradsko-stubičkog vlastelinstva u 16. stoljeću.²⁷

Iz svih ovih isprava, nasuprot novijoj historiografiji, možemo zaključiti da je utvrda Susedgrad svakako morala postojati barem od druge polovice 13. stoljeća, ali svakako je moguće da je postojala i ranije, iako ne u istom obliku.

²⁵ Čičko, "Oppidum sub castro Zomzed. Podsused i susedgradsko vlastelinstvo od 13. do 16. stoljeća", 94.

²⁶ Čičko, "Oppidum sub castro Zomzed. Podsused i susedgradsko vlastelinstvo od 13. do 16. stoljeća", 95.

²⁷ Čičko, "Oppidum sub castro Zomzed. Podsused i susedgradsko vlastelinstvo od 13. do 16. stoljeća", 98 -108.

3.2. Vlasnici utvrde

Vlasnici utvrde većinu perioda od prvih spomena prostora u srednjem vijeku pa do kraja 14. stoljeća bili su takozvano pleme Aka ili Ača. Začetnik ove loze vjerojatno je bio neki Aka, velikaš koji je s Ladislavom I. došao na ovaj prostor krajem 11. stoljeća, te mu je isti dodijeljen da brani zapadne granice Ladislavovog kraljevstva.²⁸ Manjak podataka o periodu 11. i 12. stoljeća ovih prostora znači da je prvi spomen kojeg nalazimo s početka 13. stoljeća. Vratislav, zagrebački župan, dobiva posjed na zapadu Zagreba. Moguće je da je on otac Arlanda I., ili barem neki rod. Arland I. je pak, svakako otac Ivana I. koji poklanja prostor u podgrađu Susedgrada cistercitima. Svakako je onda Arland, prije Ivana, sredinom 13. stoljeća bio u vlasništvu Susedgrada. Za vrijeme Ivana, krajem 13. stoljeća, obitelj Aka, koji se sad nazivaju Arlandijevci, često su u diobama svojih posjeda, a zbog nemira unutar kraljevstva, i borbe za prijestolje, Arlandijevci se stavljaju u zaštitu Babonića. Ovime Babonići vjerojatno dolaze u posjed Susedgrada ali je moguće da su Ake i dalje barem djelomično upravljali svojim posjedom. Nažalost o ovom periodu ne znamo mnogo, a prva sljedeća isprava je iz 1299. Kao što je prije spomenuto Andrija oduzima Babonićima Susedgrad, ali kako umire unutar godine dana nakon toga, Babonići, pristaše Karla I., dobivaju utvrdu nazad. Svakako znamo da su Babonići držali Susedgrad 1314. i sve do 1316. kada Karlo I. uzima utvrdu za sebe. Karlo je zadržao utvrdu i vratila se u vlasništvo obitelji Arlandijevaca tek za vrijeme Nikole III. koji se od tada naziva Toth, dakle preskočena je generacija za vrijeme Grgura, sina Ivana I. Nikola III. će okupljati sve veće dijelove vlastelinstva kako će ostale grane njegove obitelji izumirati. Nažalost njegovi sinovi neće biti toliko uspješni. Kroz manje od 70 godina od njegove smrti, i njegova grana obitelji ostat će bez zadnjeg muškog nasljednika, a vlastelinstvo će biti preneseno na kćer zadnjeg vlasnika, koja će ženidbom prenijeti vlastelinstvo u ruke obitelji Henning. Na sljedećoj stranici nalazi se tablica (Tablica 1.) u kojoj su poredani svi poznati vlasnici Susedgrada do 1439. godine.

²⁸ Čičko, "Oppidum sub castro Zomzed. Podsused i susedgradsko vlastelinstvo od 13. do 16. stoljeća", 89.

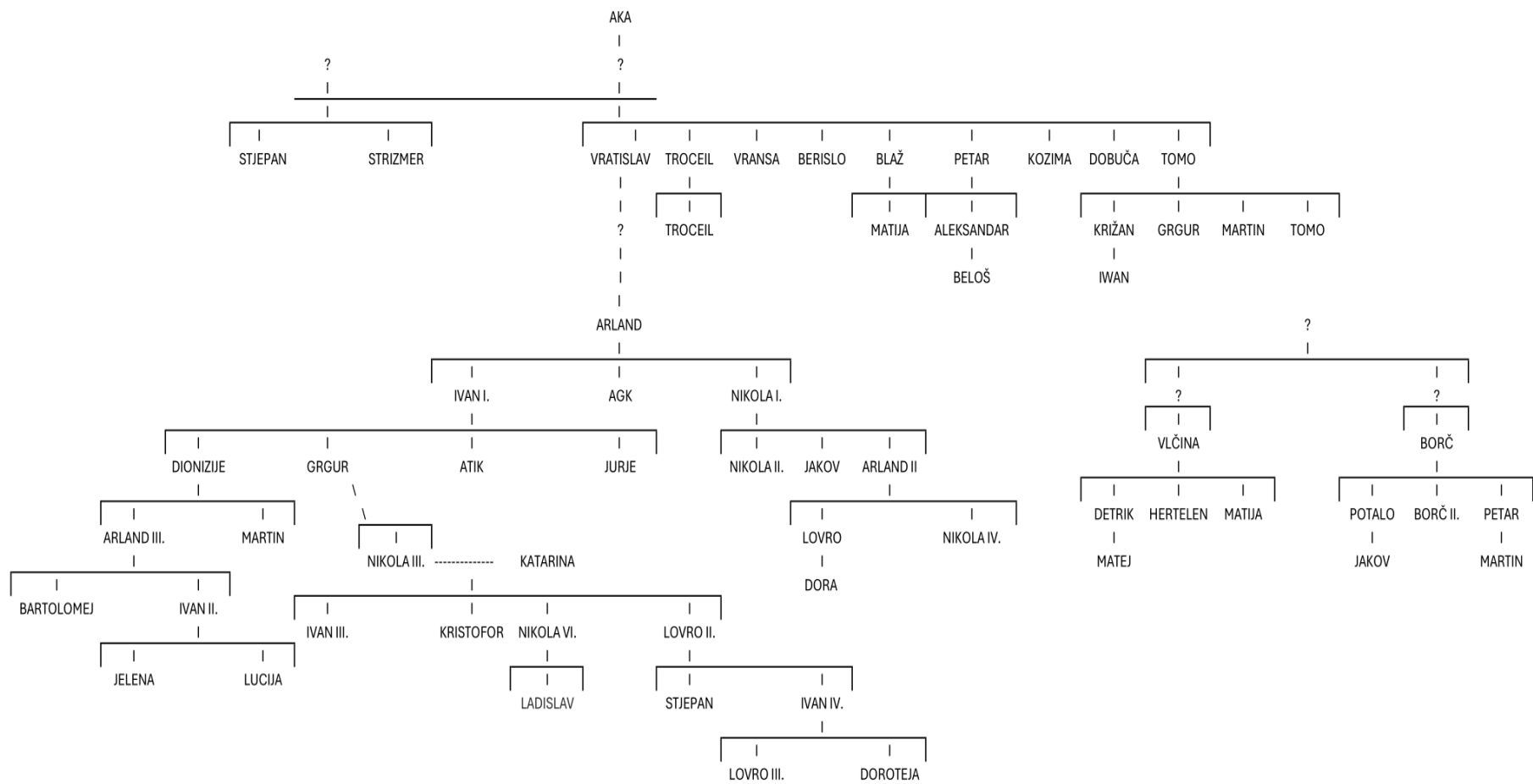
Aka	kraj 11. stoljeća
Vratislav	1209. - ?
Arland I.	sredina 13. stoljeća
Ivan I.	1287. - ?
Stjepan III. Babonić ²⁹	1290ih
Andrija III. Mlečanin Arpadović	1299. - 1301.
Stjepan III. Babonić	1301. - 1314.
Stjepan IV. Babonić	1314. - 1316.
Karlo I. Anžuvinač	1316. - 1342.
Ludovik I. Anžuvinač	1342. - 1345.
Nikola III. Tot (de Zomzed)	1345. - 1372.
Lovro II. Tot	1372. - 1400.
Ivan IV. Tot	1400. - 1439.
Doroteja Tot	1439. - ...

Tablica 1. Vlasnici Susedgrada³⁰

Prilog 1. na sljedećoj stranici prikazuje potpunu genealogiju obitelji Aka, koliko ju je bilo moguće napraviti iz dostupnih izvora. Najvećim dijelom to je djelo *Vratislav i pleme Aka* Ljudevita Ivančana s početka 20. stoljeća. Ivančan je za povijest ovog prostora skupljao materiju, pa je tako i sakupio sve relevantne izvore i pokušao ih povezati. Uz to korištena je ostala literatura, specifično knjiga *Podsused: vjerski život i tradicija, kulturno povijesna, umjetnička i prirodna baština*.

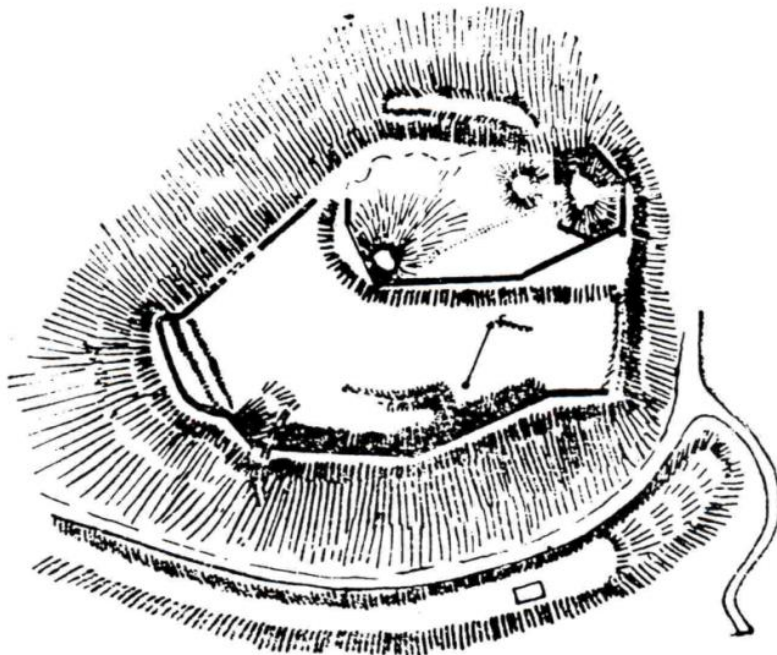
²⁹ Čičko, "Oppidum sub castro Zomzed. Podsused i susegradsko vlastelinstvo od 13. do 16. stoljeća.", Kekez "Između dva kralja: plemićki rod Babonića u vrijeme promjene na ugarsko-hrvatskom prijestolju, od 1290. do 1309. godine", Kekez, "Plemićki rod Babonića do kraja 14. stoljeća"; i Hrvatska enciklopedija se ne slažu o kojem Stjepanu Baboniću je riječ. Naime, dio literature navodi Stjepana II. i Stjepana III., dio Stjepana III. i Stjepana IV., a ostatak navodi Stjepana IV. i Stjepana V. Do težine definiranja točnog Stjepana očito je došlo zbog činjenice da je Stjepan često ime u obitelji Babonić, pogotovo u periodu 13. i 14. stoljeća.

³⁰ Rađeno na temelju: Čičko, "Oppidum sub castro Zomzed. Podsused i susegradsko vlastelinstvo od 13. do 16. stoljeća.", Kekez "Između dva kralja: plemićki rod Babonića u vrijeme promjene na ugarsko-hrvatskom prijestolju, od 1290. do 1309. godine", i Ivančan, "Vratislav i pleme Aka."

Prilog 1. Genealogija plemena Aka

3.3. Tlocrt Susedgrada

Tlocrt 1. Mijat Sabljar 1855. godine

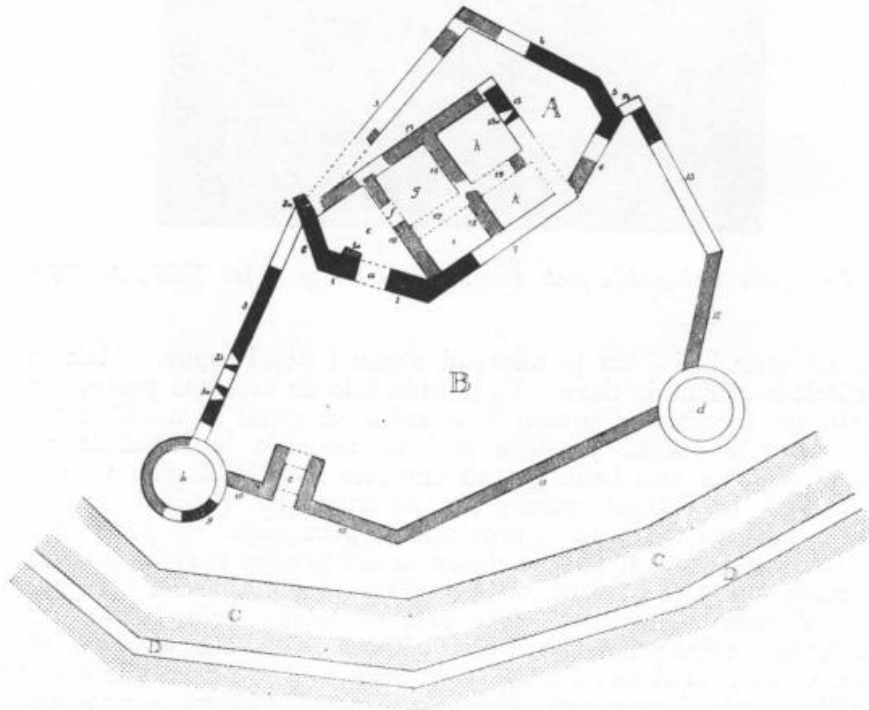
Prvi poznati tlocrt Susedgrada (Tlocrt 1.) napravio je još sredinom 19. stoljeća Mijat Sabljar, po zanimanju muzealac.³¹ Sam tlocrt ne pokazuje puno više od obrisa zidina kako ih je zatekao te uskog dijela oko utvrde. Ono što je zanimljivo jest da je Sabljar stavio prijelaz preko jarka na jugoistočnu stranu, što ne će biti vidljivo kod kasnijih autora, a svakako bi bilo moguće s obzirom na okolne geografske karakteristike.³² Drugi važan tlocrt napravio je Većeslav Henneberg³³ (Tlocrt 2.) u prvoj polovici 20. stoljeća. Hennebergov je tlocrt po prvi puta popisao vidljive zidove Susedgrada. Većina pretpostavki koje je Henneberg radio³⁴ nažalost za njega nisu se ispostavile točnima, ali je točno pretpostavio poziciju ulazne kule na jugozapadnom dijelu grada. Prva prava arheološka istraživanja na Susedgradu počela su se odvijati sredinom 20. stoljeća i dovesti će do najpreciznijeg tlocrta.

³¹ Hrvatska enciklopedija. "Mijat Sabljar."

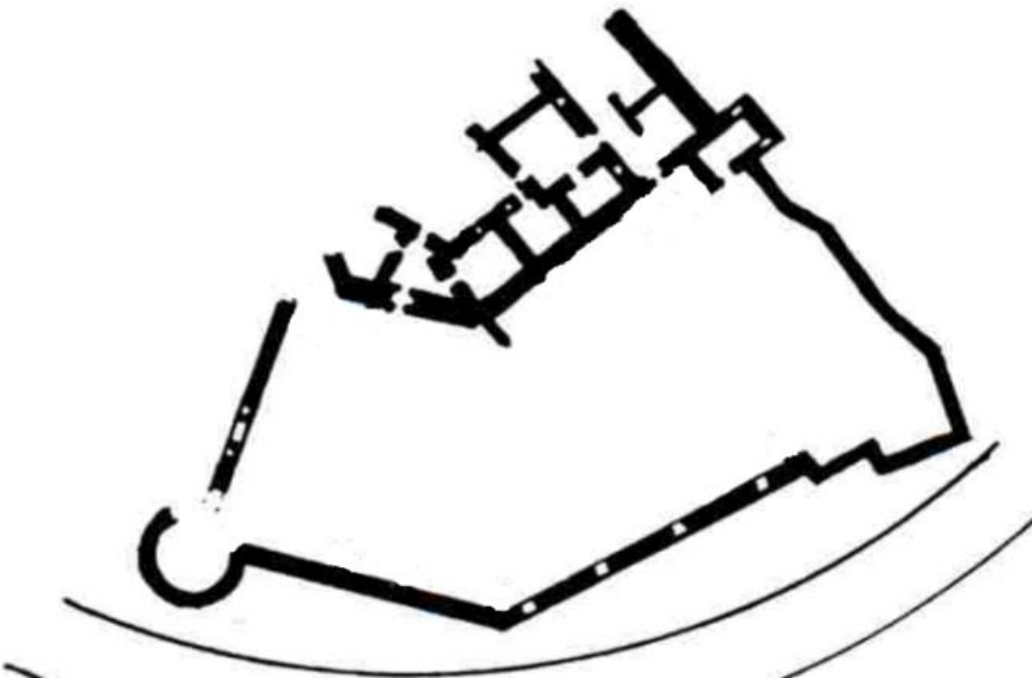
³² Ovdje je nagib najblaži prema jarku, a jugoistočna strana grada više je zaštićena od jugozapadne.

³³ Hrvatski biografski leksikon. "Većeslav Henneberg".

³⁴ Na tlocrtu bijele boje (bez ispune).

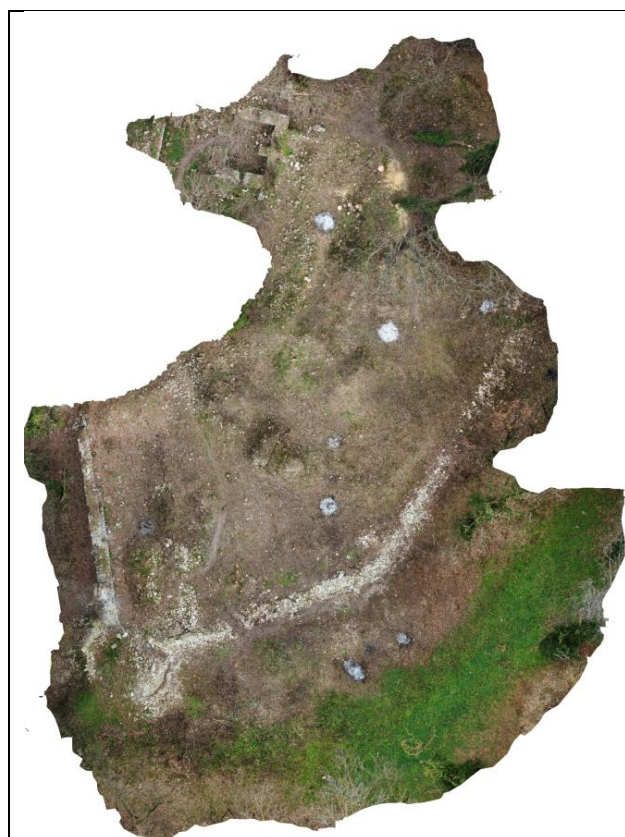

Tlocrt 2. Većeslav Henneberg 1924. godine

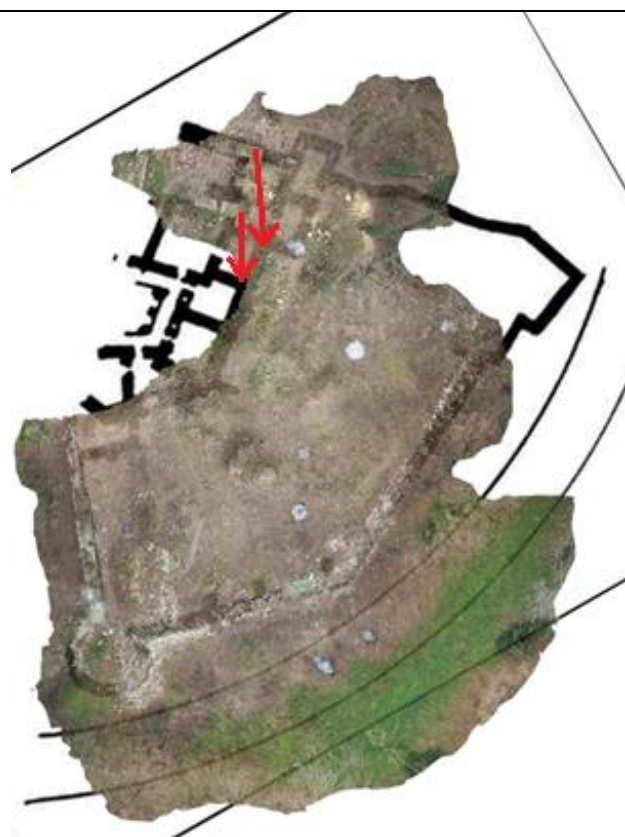

Tlocrt 3. Tihomil Stahuljak 1945. godine

Sredinom 20. stoljeća Tihomil Stahuljak radi opsežna arheološka istraživanja na Susedgradu, što dovodi do najpotpunijeg tlocrta Susedgrada koji postoji (Tlocrt 3.). Stahuljak precizno upisuje sve zidove, izuzev onih na sjeveroistoku koji su se već u tom trenu bili urušili. Nažalost, ni Stahuljakov tlocrt nije u potpunosti precizan. Slika 5. prikazuje ortofoto snimak Susedgrada³⁵ i njegovih zidina, nažalost zbog raslinja nije bilo moguće napraviti potpuni tlocrt interijera. Ortofoto snimak onda je prenesen³⁶ preko onog od Stahuljaka gdje se vidi da je tlocrt koji je radio Stahuljak iskrivljen (Slika 6.). Naravno važno je zapamtiti da su svi ovi tlocrti produkt svoga vremena ali je šteta da ne postoji potpun, moderni tlocrt Susedgrada. Na tlocrtima se ne vidi ni jedna karakteristika ranijeg grada od 15. stoljeća pa se ovi tlocrti više neće razmatrati u radu.

Slika 5. Ortofoto snimak utvrde Susedgrad

Slika 6. Ortofoto snimka iznad tlocrta T. Stahuljaka

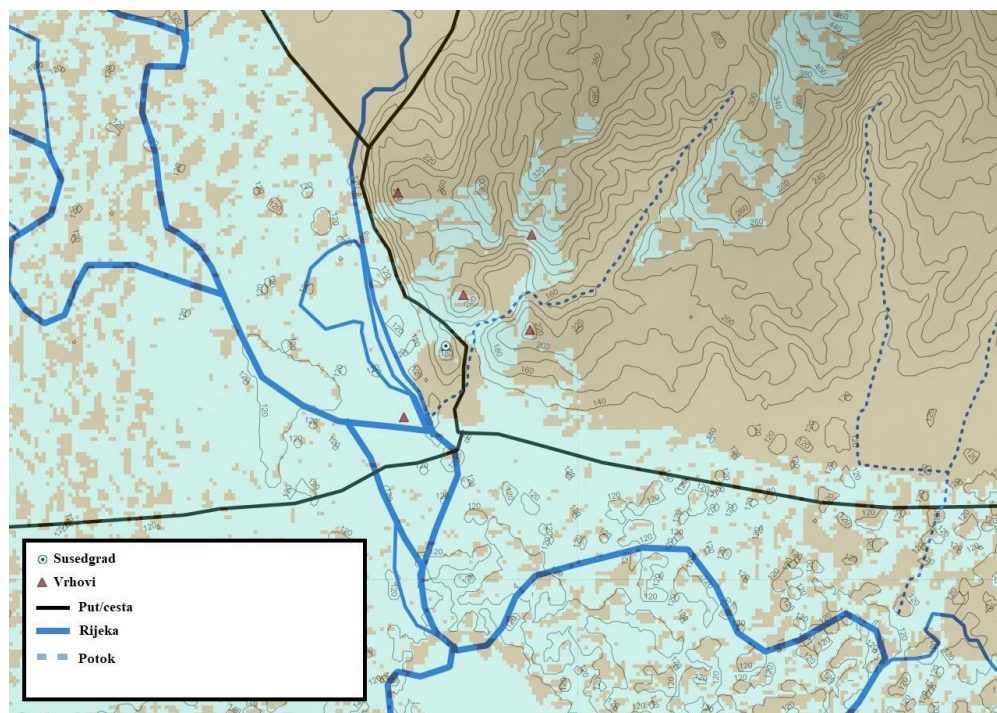
³⁵ Ortofoto snimak rađen u programu Agisoft Metashape. Vidi više na: Agisoft. "Agisoft Metashape."

³⁶ Snimci su spojeni u programu Adobe Photoshop. Vidi više na: Adobe. "Adobe Photoshop."

3.4. QGIS analiza utvrde

Kao što je prije spomenuto Susedgrad se nalazi na istoimenom brdu koje stoji na 192 metra nadmorske visine. Kako je okolica prema jugu i zapadu na 125 metara nadmorske visine dobivamo da je Susedgrad zapravo samo 67 metara viši od svoje okoline, a samo brdo je niže od svih ostalih brda na zapadnim obroncima Medvednice. Vrh Meglenjak (sjeverozapadno od Susedgrada) nalazi se na 279,1 m/nv, vrh Jagodišće (sjeverno od Susedgrada) je na 222 m/nv, a vrh Goljak (istočno od Susedgrada) 233,2 m/nv.

Važno je i spomenuti da nizina sjeveroistočno od Susedgrada, vidljiva na karti, jest zapravo prije spomenuti kamenolom, na čijem se mjestu do sredine 20. stoljeća nalazilo brdo, a kako je vrh kamenoloma danas na 227 m/nv možemo zaključiti da je i ovo brdo bilo više od Susedgrada.³⁷ Zašto se onda utvrda Susedgrad našla baš na ovom brdu? Iz sljedeće analize vidljivosti sa Susedgrada možemo vidjeti (Slika 7).

Slika 7. Analiza vidljivosti sa Susedgrada 1:25000

³⁷ Topografska karta Republike Hrvatske 1:25000.

QGIS-u je zadano da računa točke vidljivosti sa susedgradskog brda. Zadani parametri su da je utvrda koja se nalazila na brdu visoka 10 metara te je na to nadodan 1,67 metar za visinu ljudskog oka od mjesta stajanja.³⁸ QGIS je tada po visinskom modelu koji mu je zadan (DEM – digital elevation model³⁹) izračunao sve točke koje su vidljive sa Susedgrada. Bijeli pikseli slike označavaju područja koja se mogu vidjeti, dok je blago crvenkasti ton odabran za područja koja se ne mogu vidjeti. Sa Susedgrada se dakle moglo vidjeti pretpostavljeno mjesto prijelaza preko Save⁴⁰, kao i ceste koje vode na zapad (prema Samoboru), sjever (uz Medvednicu) te na istok (prema Zagrebu).⁴¹ Uz to vidljivi su svi obližnji vrhovi, kao i dolina (danas Podsusedsko Dolje) s potokom koji se ne ledi tijekom zime, pošto se u okolici nalaze izvori tople vode. Još jedan zadani parameter QGIS-u, a što na prošloj slici nije vidljivo, jest koliko daleko zapravo čovjek može vidjeti. Standard u korištenju QGIS-a jest uzeti brojku između 30 i 50 kilometara, no kako je ovo istraživanje relativno malog područja uzeta je brojka od 20 kilometara vidljivosti. Osim toga, većinu pogleda sa Susedgrada prema svim smjerovima osim jugoistoku zaklanjaju brda, tako da je brojka od 20 kilometara dovoljna za ovu analizu. Ono što možemo zaključiti iz analize (Slika 8.) jest da je Susedgrad imao pregled nad cijelom ravnicom koja vodi prema sjeverozapadu (uz tok tada plovne rijeke Save) te prema jugu i jugoistoku (niz tok rijeke Save). Uz to Susedgrad je očito mogao komunicirati sa susjednim utverdama Okićem (prvi spomen 1193. godine)⁴², Samoborom (građen 1260.-64. godine)⁴³ i Mokricama⁴⁴ pošto je imao čist pogled prema njima, a nalaze se i na puno manje od 20 kilometara udaljenosti. Za razliku ovih tvrđava sa Susedgrada se nije mogao vidjeti Lipovac koji se nalazi duboko u Samoborskom gorju, iza vrha Oštrc, višeg od 750 metara nadmorske visine.

³⁸ Standard koji QGIS nudi jest 1,7 metar, ali je oduzeto par centimetara da se uzme u obzir visina ljudi u srednjem vijeku.

³⁹ DEM koji je korišten preuzet je s aplikacije SRTM Downloader koju NASA (National Aeronautics and Space Administration) podržava sa svojim elevacijskim modelima za potrebe QGIS korisnika.

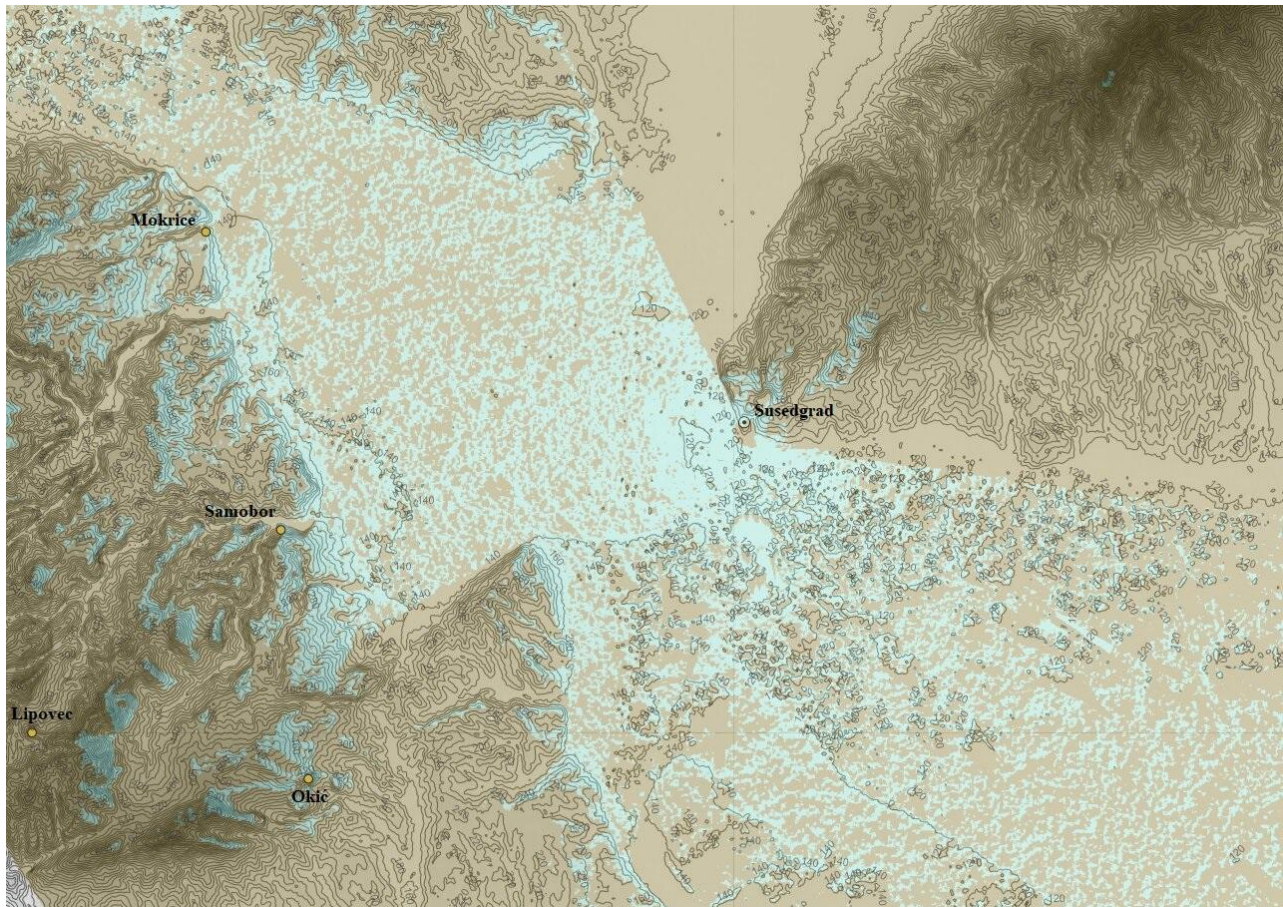
⁴⁰ Ovdje ucrtan prijelaz iz 18. stoljeća. (izvor: Mapire. "Cadastral maps of Europe")

⁴¹ Za prikaz ceste korišteni su podaci karte vojnog istraživanja između 1783. i 1784. godine sa Mapire. "Cadastral maps of Europe"

⁴² Hrvatska enciklopedija. "Okić."

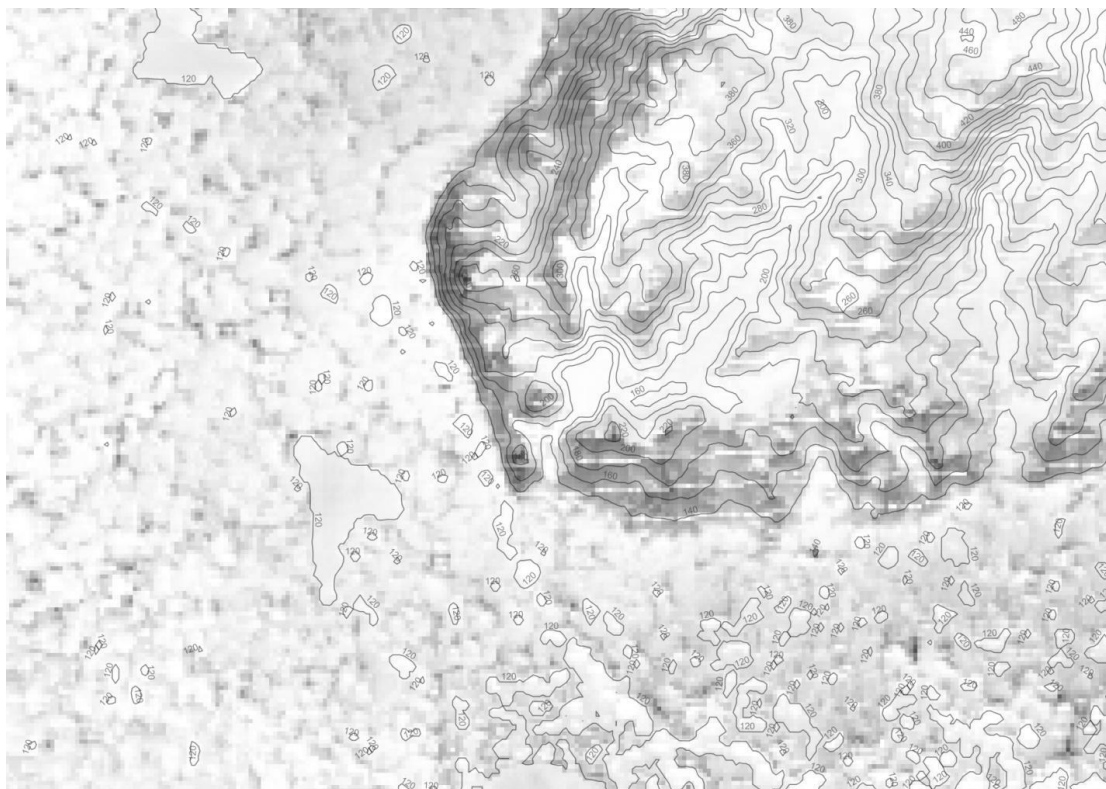
⁴³ Hrvatska enciklopedija. "Samobor."

⁴⁴ Iako za Mokrice nije sigurno da su postojale kao utvrda u razdoblju razvijenog i kasnog srednjeg vijeka (znamo da su bile rimski logor kao i utvrda kasne antike, ali im se nakon toga gubi spomen), stavljene su u analizu radi bolje preglednosti do kuda se vidi sa Susedgrada, te kao moguću treću utvrdu na Samoborskom gorju.

Slika 8. Analiza vidljivosti sa Susedgrada 1:100000

Na kraju, zadnja analiza rađena u ovom poglavlju jest analiza indeksa vidljivosti prikazana na karti ispod (Slika 9.) U QGIS-u je ponovo učitani digitalni visinski model korišten i prije, te su izračunate točke od kuda se može vidjeti brdo Susedgrad, ovaj puta bez uključivanja bilo kakve strukture na brdu. Karta se iščitava tako da su pikseli prikazani tamnije što je više prostora s kojih je taj isti piksel vidljiv. Vidimo dakle, da je susedgradsko brdo, zajedno s vrhom Meglenjak najvidljivije u prostoru, a kada to spojimo s prošlim analizama iz kojih iščitavamo da je Susedgrad kontrolirao i prilazne ceste i prijelaze preko rijeke, možemo zaključiti da Susedgrad dominira prostorom oko sebe, te da ostaje vidljiv iako je među nižim vrhovima u okolici. U ovome mu dakako pomaže isturena pozicija u odnosu na okolne vrhove.

Slika 9. Analiza indeksa vidljivosti Susedgrada iz okoline 1:30000

Za ovu analizu važno je spomenuti da brdo na kojem se nalazi Susedgrad nije oduvijek bilo šumovito, već je susedgradsko brdo u 20. stoljeću pretvoreno u park-šumu. Na slici 10. vidljiva je fotografija Ivana Standla iz 19. stoljeća, koja to i dokazuje.

Slika 10. Susedgrad oko 1870., Ivan Standl

4. Podsused –naselje pod Susedgradom

Podsused je naselje koje je nastalo ispod utvrde Susedgrad. Danas je dio najzapadnije gradske četvrti Zagreba, Podsused - Vrapče. Prema popisu stanovnika iz 2011. četvrt broji preko 45 tisuća stanovnika.⁴⁵ Kontinuitet naseljavanja na području Podsuseda možemo pratiti još od mlađeg kamenog doba (neolitik). Iz ovog je perioda pronađena kamena sjekira baš na području Podsuseda. Iz perioda brončanog doba također nalazimo sjekiru. Gradinsko naselje na lokalitetu Goljak⁴⁶ iz 7. stoljeća pr. Kr. upućuje na daljnje naseljavanje područja. Nakon toga, na prostoru Podsuseda se razvija latenska kultura⁴⁷ dolaskom plemena Tauriska. Širenjem Rimskog Carstva prostor dobiva na još većoj važnosti kako uz Savu prolaze važne rimske ceste koje su povezivale Emonu i Sisciu⁴⁸. Nakon raspada Rimskog Carstva⁴⁹ o prostoru se ne zna puno. Najraniji nalaz iz perioda srednjeg vijeka jest već spomenuti grob karolinškog ratnika datiran u 9. stoljeće. U okolici Podsuseda nađeni su i ostatci bjelobrdske kulture⁵⁰, a prvi spomen naselja u srednjem vijeku nalazimo tek 1287. godine.⁵¹

⁴⁵ Grad Zagreb. "Gradska četvrt Podsused - Vrapče."

⁴⁶ Između centa Podsuseda i istočnijeg naselja Bizek.

⁴⁷ Kultura mlađeg željeznog doba, 5. stoljeće prije Krista, čija su osnovna obilježja keramika oblikovana na lončarskom kolu, fibule s latenskom spiralnom konstrukcijom, latenski ukrasni stil, latenski mačevi i drugačiji pogrebni ritusi naspram halštatske kulture (Težak - Gregl, *Uvod u prapovijesnu arheologiju*, 100.)

⁴⁸ Današnji gradovi Ljubljana i Sisak.

⁴⁹ 476. godina

⁵⁰ Slavonska kultura rasprostranjena po Panoniji u periodu od 10. – 12. stoljeća. (Hrvatska enciklopedija. "Bjelobrdska kultura.")

⁵¹ Vučetić, "Trgovište Podsused. Razvoj mjesta kroz povijest", 79 - 82.

Slika 11. Podsused danas (Google Earth)

Podsused sa zapada i juga štiti rijeka Sava. U prošlosti je često mijenjala tokove (o načinu na koji je rijeka mijenjala tokove ćemo govoriti u jednom od sljedećih poglavlja) i često je tekla uz samu Medvednicu. Upravo zato, najpogodnije mjesto za razvoj naselja bilo je u uskom prostoru koji nije bio često pogođen poplavama, a s druge strane nije bio na prevelikim strminama. Tim je prostorom i prolazila stara cesta, koja je povezivala grad Zagreb sa zapadom.⁵² Sa sjevera pak, Podsused štiti Medvednica. S veoma strmim vrhovima višim od 350 metara nedaleko Podsuseda prelazak preko ove planine bio je relativno zahtjevan. Prvi spomen Medvednice nalazimo 1209. godine, gdje se javlja pod imenom Sljeme, dok se u dokumentu iz 14. stoljeća, točnije 1328. godine, javlja ime Medvednica.⁵³

U ispravi Andrije II. Arpadovića iz 1209. godine saznajemo da je tadašnji zagrebački župan, Vratislav, uspio vratiti neke svoje posjede, uključujući i onaj kraj crkve sv. Martina.⁵⁴ U ovoj se ispravi ne spominje naselje, no činjenica je da se spominje luka na rijeci Savi⁵⁵ u blizini današnjeg položaja naselja Podsused. Postojanje luke može implicirati i dobru priliku za naseljavanje u pogledu financijskih mogućnosti koje položaj nudi. Prijelaz preko Save svakako se naplaćivao trgovcima, a naplata je morala biti obavljena u blizini. Nadalje, ako je uistinu Sava

⁵² Brgles, "Zapadno zagrebačko prigorje i prisavlje u srednjovjekovnim vrelima", 269.

⁵³ Gajer, "Posjedi zagrebačkog kaptola oko Zagreba u prvoj polovici 14. st.", 7.

⁵⁴ Čičko, "Oppidum sub castro Zomzed. Podsused i susedgradsko vlastelinstvo od 13. do 16. stoljeća.", 90.

⁵⁵ Gajer, "Posjedi zagrebačkog kaptola oko Zagreba u prvoj polovici 14. st.", 11.

bila plovna na ovom području, iskrcaj i utovar robe na rijeci također je iziskivao radnu snagu, odnosno mogućnost rada za osobe koje obitavaju u blizini.

Kao što je prije spomenuto, prvi spomen Podsuseda nalazimo u 13. stoljeću, 1287. godine, kada Ivan, potomak Arlanda iz roda Aka, daruje cistercitima svoje nasljedne zemlje, uz kapelu sv. Martina, u Podgrađu. Podgrađe dakle implicira postojanje utvrde iznad, ali i ukazuje na činjenicu da je prostor naseljen tj. da ovdje govorimo o naselju.⁵⁶ Od toga trena cisterciti posjeduju prostor. U ispravi im je i naloženo da uz posjed sagrađe samostan i mlin⁵⁷, što ovi nisu napravili jer će prilike u okolici postati opasne, kako zbog sukoba Babonića i Gisingovaca, kao i međusobnih sukoba unutar roda Aka. Početkom 14. stoljeća, 1316. godine, posjed nad utvrdom iznad naselja preuzima tadašnji kralj Karlo I. Anžuvina. On nastavlja plaćati godišnji dohodak cisterctima za utvrdu sagrađenu na njihovom posjedu.⁵⁸

Kako ćemo vidjeti u poglavlju o rijeci Savi, cisterciti se u 14. stoljeću povlače sa svojeg posjeda na Egidijevom otoku⁵⁹, a Susedgrad je već nekoliko desetljeća nakon vraćen u ruke roda Aka. Podsused se u ovim podjelama ne spominje, ali u podjeli iz 1346. opisan je opseg Podsuseda u okviru susedgradskog vlastelinstva.⁶⁰ Podsused je uključivao sve prostore sjeverno od Save i Sutle, a prema istoku je unutar Podsuseda spadala i župna crkva u današnjem Stenjevcu.⁶¹

Kasniji izvori, oni s kraja 15. stoljeća, Podsused nazivaju *oppidum sub castro Zomzedwara*. Izvor navodi da se u tom trenutku naselje sastoji od 22 domaćinstva⁶² a upravno pripada Stenjevcu. Krajem 16. stoljeća izvori ga zovu *Tergovische*.⁶³ Rijetki spomeni Podsuseda u ovom periodu, kao i činjenica da se toponim Podsused ne javlja kroz srednji vijek dovele su i do problematike ubiciranja srednjovjekovnog Podsuseda. Na slici 12 vidljive su najvjerojatnije lokacije srednjovjekovnog Podsuseda.

⁵⁶ Vučetić, "Trgovište Podsused. Razvoj mjesta kroz povijest", 82.

⁵⁷ Na potoku Dolje bilo je više mlinova u povijesti. Danas je potok većinom preplitak da bi podržao mlin (u prosjeku dubok je samo nekoliko centimetara, a često i u potpunosti presuši).

⁵⁸ Čičko, "Oppidum sub castro Zomzed. Podsused i susedgradsko vlastelinstvo od 13. do 16. stoljeća.", 92.

⁵⁹ Ada na rijeci Savi nepoznate ubikacije. Više u poglavlju 5.: Analiza prostora doline rijeke Save.

⁶⁰ Čičko, "Oppidum sub castro Zomzed. Podsused i susedgradsko vlastelinstvo od 13. do 16. stoljeća.", 94.

⁶¹ Zračna linija između današnjeg centra Podsuseda i crkve Uznesenja Blažene Djevice Marije je više od četiri kilometra.

⁶² Prema izračunima Ratka Vučetića (Vučetić, "Trgovište Podsused. Razvoj mjesta kroz povijest"), prosječno domaćinstvo broji između 5 i 7 pa bi broj stanovnika Podsuseda bio negdje između 100 i 150.

⁶³ Vučetić, "Trgovište Podsused. Razvoj mjesta kroz povijest", 84.

Slika 12. Moguće lokacije srednjovjekovnog Podsuseda

Vjerojatnija lokacija središta naselja od dvije ponuđene na slici 12. jest ona bliža potoku Dolje. Nastanjivo područje proteže se uz potok Dolje, od kapele sv. Martina do ušća potoka u Savu, te se naselje na tom području moglo širiti prema istoku uz cestu koja je vodila prema Zagrebu. Osim toga, uz potok Dolje nalazili su se vlastelinski mlinovi, a u blizini je bio i prije spomenuti prijelaz preko rijeke Save. Nadalje, isprava Andrije II. Arpadovića spominje izvor u blizini središta naselja, a taj izvor bi se mogao povezati s izvorom Sutinska vrela.⁶⁴

S druge strane ime Trgovščak se za ovaj prostor javlja u 16. stoljeću. Toponim očito implicira da je to mjesto gdje se trguje. U inventarima iz 16. stoljeća saznajemo da je u Trgovščaku bio i vinograd, pa bi gledajući okolicu utvrde taj vinograd valjalo smjestiti sjeverozapadno od utvrde Susjedgrad, gdje se na uzvisini idealnoj za vinograd nalazi i zaravan ispod Susjedgrada, gdje su neki povjesničari smjestili srednjovjekovni Podsused.⁶⁵

⁶⁴ Brgles, *Ljudi, prostor i mijene – Susjedgradsko i donjostubičko vlastelinstvo 1450. - 1700.*, 73.

⁶⁵ Brgles, *Ljudi, prostor i mijene – Susjedgradsko i donjostubičko vlastelinstvo 1450. - 1700.*, 76.

Vjerojatno se kroz povijest središte naselja mijenjalo, svakako kada pričamo o razdoblju 16. stoljeća i osmanlijske opasnosti, kada se češće koristi toponim Trgovšćak, imalo bi smisla da se središte naselja preselilo na uzvisinu. Osim toga, činjenica da je Podsused nazvan *oppidum* krajem 15. stoljeća mogla je dovesti do promjene imena u trgovište tj. Trgovšćak. Bez obzira na imenovanje naselja, velika je mogućnost da se naselje razvijalo s obje strane Susedgrada, svakako jer obje strane brda nose određene prednosti za stanovnike. Susedgradsko bi podgrađe dakle trebalo smjestiti na područje južno od Susedgrada, dok bi toponim Trgovšćak valjalo smjestiti na područje sjeverno od Susedgrada (slika 13.). Prostorni razmak između ova dva toponima manji je od sto metara, pa nije ni čudo da se često u povijesti izmjenično nazivaju.

Ostala naselja (slika 13.) u okolici utvrde koja se javljaju u povijesti su Dolje (danas Podsusedsko Dolje), Bizek, Pijavišće i Bestovje. Većina spomena ovih toponima javlja se u 16. stoljeću, osim toponima Dolje koji nalazimo u izvoru još iz 15. stoljeća. Svi ovi toponimi i danas se koriste i imena su dijelova četvrti Podsused - Vrapče, osim Bestovja koje je danas dio grada Sv. Nedelja. Toponim Dolje dolazi od pojma *dol* koji označava dolinu između dvije uzvisine. Kroz ovu dolinu teče i potok Dolje, okolne padine su blage pa je prostor pogodan za agrarnu proizvodnju. Uz to, u Dolju se nalazi kamenolom koji je korišten još od antike, i kroz srednji vijek.⁶⁶ Naselje Bizek, istočno od Susedgrada, spominje se prvi put u prvoj polovici 16. stoljeća, a poznato je da je područje bilo vinorodno.⁶⁷ Na južnoj strani prijelaza rijeke Save podno Susedgrada i danas se nalazi Bestovje, naselje se spominje krajem 16. stoljeća, a toponim vjerojatno dolazi iz apelativa *brest*⁶⁸ koji na području Zagreba nalazimo još od 13. stoljeća.⁶⁹ Svakako je lokacija Bestovja mogla poslužiti kao mjesto za prenoćiti ako prijelaz Save nije bio moguć jer je nabujala. Toponim Pijavišće, pak, ukazuje na blizinu Save jer ovaj toponim je izveden od glagola piti. Kako nam je danas poznata lokacija ulice Pijavišće, možemo sa sigurnošću reći da je Sava nekada prolazila mnogo sjevernije. Toponim se prvi puta spominje u 16. stoljeću.⁷⁰

⁶⁶ Brgles, *Ljudi, prostor i mijene – Susedgradsko i donjostubičko vlastelinstvo 1450. - 1700.*, 71.

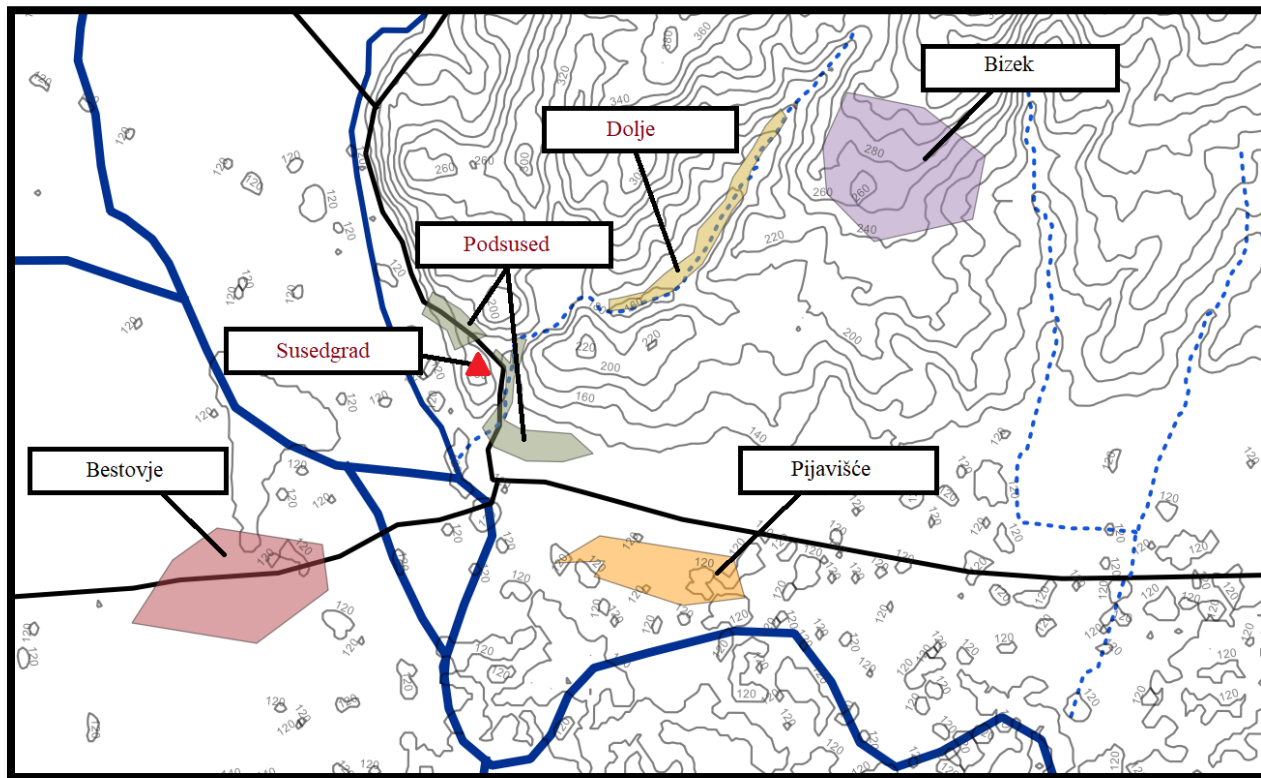
⁶⁷ Brgles, *Ljudi, prostor i mijene – Susedgradsko i donjostubičko vlastelinstvo 1450. - 1700.*, 70.

⁶⁸ Hrvatska enciklopedija. "Brijest."

⁶⁹ Brgles, *Ljudi, prostor i mijene – Susedgradsko i donjostubičko vlastelinstvo 1450. - 1700.*, 83.

⁷⁰ Brgles, *Ljudi, prostor i mijene – Susedgradsko i donjostubičko vlastelinstvo 1450. - 1700.*, 79.

Sva ova naselja vjerojatno su se počela razvijati i prije, u 14. stoljeću, s obzirom na to da je u drugoj polovici ovog stoljeća stabilizirana vlast nad Susedgradom, te je područje nudilo mnoge prilike zaposlenja.

Slika 13. Ostala naselja u okolini Podšuseda

Svakako je područje bilo jako u trgovinskoj djelatnosti ako je *portus lapidarius* spomenut u darovnici Andrije II. iz 1209. godine uistinu označavao kamenu luku na Savi. Osim toga povijesni dokumenti iz razdoblja cestu koja prolazi iz Zagreba prema zapadu nazivaju *via magna* što ukazuje na veliku i važnu prometnu trgovačku rutu koja je ovuda prolazila još od rimskog doba.⁷¹ Osim trgovačke djelatnosti, svakako znamo da je ovaj, najzapadniji prijelaz preko rijeke Save donosio vlasnicima utvrde velik profit. Uz to, susedgradski su vlastelini kontrolirali i prijelaz preko rijeke Krapine nedaleko Susedgrada.⁷²

⁷¹ Vučetić, "Trgovište Podšused. Razvoj mjesta kroz povijest", 83.

⁷² Gajer, "Posjedi zagrebačkog kaptola oko Zagreba u prvoj polovici 14. st.", 11.

Agrarna proizvodnja na području Podsuseda uglavnom je pratila okolinu. Kao i u cijelom međurječju Save i Drave, najčešće su žitarice uzgajane pšenica, ječam, zob, a na prostoru Podsuseda najčešće proso. Podsused i okolina ipak nisu uzgajale toliko žitarica, vlastelinstvo je bilo više okrenuto prema već spomenutom vinogradarstvu, ali i stočarstvu, pčelarstvu i iskorištavanju okolnih šuma.⁷³

Osim toga, kao što smo spomenuli, u Podsusedu je bio i kamenolom koji se nalazi uz spomenuti potok Dolje, a vidljiv je još i danas u pejzažu Podsuseda (Slika 14.). Ovaj je kamen korišten za obnovu kaptolskih bedema 1555. godine⁷⁴, a možda i za izgradnju samog Susedgrada. Uz to, kamen iz kamenoloma Bizek, Podsused i Vrapče korišten je u izgradnji zagrebačke katedrale.⁷⁵

Slika 14. Kamenolomi u Podsusedu

⁷³ Brgles, *Ljudi, prostor i mijene – Susedgradsko i donjostubičko vlastelinstvo 1450. - 1700.*, 259.

⁷⁴ Perušić, “Kapela sv. Martina u Podsusedu”, 121.

⁷⁵ Dunda i Kujundžić, “Historical review of exploitation and utilization of stone in Croatia”, 3.

5. Analiza prostora doline rijeke Save

Rijeka Sava nastaje sutokom dvaju izvorišnih tokova u Julijskim Alpama u Sloveniji (Sava Dolinka i Sava Bohinjka) kod slovenskog mjesta Radovljica⁷⁶ te se svojim tokom spušta kroz Hrvatsku. Svojim tokom od ukupno 946 kilometara⁷⁷ prolazi uz Medvednicu, dodirujući sam zapadni kraj gore, te nastavlja prema istoku do ušća u Dunav u glavnom gradu Srbije Beogradu kao desni pritok.⁷⁸ Ona je rijeka s najduljim vodotokom u Republici Hrvatskoj (510 kilometara)⁷⁹, a duž cijelog svog toka rijeka Sava ima oko 250 pritoka od kojih su važniji Sutla, Kupa, Una⁸⁰, ali i rijeka Krapina koja utječe u rijeku Savu nedaleko od Susedgrada. Pripada crnomorskom slivu rijeka Hrvatske, a rijeka ima kišno – snježni režim.⁸¹ Relativno je mirnog toka i malog pada što je čini idealnom za plovidbu, pogotovo manjih plovila. Njezin sliv osim prometne važnosti ima i biološku važnost: porječje rijeke Save bogat je izvor bioraznolikosti s prostorima poput Parka prirode Lonjsko polje i ribnjakom Crna Mlaka.⁸²

Još od antike rijeka Sava je korištena kao prometnica koja je povezivala područje današnje Slovenije i Austrije sa Slavonijom i daljim prostorima, primjerice s rimskim gradom Siscijom (današnji Sisak, gdje se u Savu ulijeva Kupa). U srednjem su vijeku rijeke imale veliku važnost, od vode i hrane koju je rijeka nudila okolnom stanovništvu, do prirodnih granica koje je rijeka stvarala. S pak druge strane rijeke su nosile veliku opasnost od poplava. Za vlasnike područja s rijekom, veliku su važnost imali i prijelazi preko rijeke, koji su značili ne samo sigurnost pošto je rijetke prijelaze preko rijeka bilo lakše braniti u vojno-obrambenom smislu, već je i posjedovanje prijelaza značilo i zaradu, u vidu naplaćivanja prijelaza trgovcima i ostalima. Na zapadu Zagreba znamo za tri prijelaza važna za vlasnike Susedgrada. Jedan se nalazio negdje na području

⁷⁶ Sava Parks Network. "Rijeka Sava".

⁷⁷ Hrvatska enciklopedija, "Sava."

⁷⁸ Hrvatska enciklopedija, "Sava."

⁷⁹ Hrvatske vode, "Sava - rijeka s najduljim vodotokom u Hrvatskoj".

⁸⁰ Sava Parks Network, "Rijeka Sava".

⁸¹ Kišno – snježni režim označava da je vodostaj rijeke pod utjecajem proljetnih i jesenskih kiša, topljenja snijega, ali i smanjenja isparavanja. (Čanjevac, "Tipologija protočnih režima rijeka u Hrvatskoj", 35.); Vidi i: Hrvatske vode. "Sava - rijeka s najduljim vodotokom u Hrvatskoj".

⁸² Hrvatske vode, "Sava - rijeka s najduljim vodotokom u Hrvatskoj".

današnje Savske Opatovine, drugi neposredno ispod utvrde Susedgrad, te treći kod Drenja, uzvodno po Savi.⁸³

Uz rijeku Savu važno je ponovno spomenuti i rijeku Krapinu koja se u Savu ulijeva niti kilometar od Susedgrada, pa je mogući promet po rijekama, ali i količina prirodnih barijera koje Susedgrad kontrolira, utoliko veći. Sljedeće poglavlje posvećeno je važnosti rijeke Save u srednjem vijeku za stanovnike Podsuseda, vlasnike Susedgrada, kao i prijelazi preko Save i Krapine.

Slika 15. Rijeka Sava ispod Susedgrada

⁸³ Brgles, *Ljudi, prostor i mijene – Susedgradsko i donjostubičko vlastelinstvo 1450. - 1700.*, 270.

5.1. Povijest rijeke/odnos stanovništva s rijekom

Susedgradsko brdo je odvojeno od ostatka gore Medvednice. Sa sjeveroistočne strane susedgradsko brdo obilazila je cesta, dok je se s jugozapadne strane nalazila rijeka Sava koja je, kao što je spomenuto, tekla tik uz brdo do promjene toka rijeke u moderno doba za potrebe izgradnje ceste i željezničke pruge. U blizini Susedgrada Sava je široka i plitka, čvrstog šljunčanog dna, što je pogodovalo nastanku prijelaza preko rijeke o čemu će više biti rečeno dalje u poglavlju. Ostali dijelovi Save, sjeverozapadno i jugoistočno od Susedgrada, bili se veoma močvarni, te je rijeka Sava nerijetko mijenjala svoje tokove na tim područjima. Toponimi tih krajeva nalažu isto, česta su imena “Blato”, “Mlaka”⁸⁴, i toponim “Otok”, koji ukazuje na postojanje mnogih ada na Savi, a od kojeg dolaze srodni toponimi “Otočec”, “Siget”⁸⁵ i “Sigečica”. Mnoga od ovih imena zadržala su se i do danas, primjerice u imenima novozagrebačkih naselja Siget i Blato⁸⁶. Najpoznatije Savske ade u srednjem vijeku bile su Kagenik i otok Svetog Jakova (Egidijev otok) kojem je posvećeno sljedeće poglavlje ovog rada. Granica ovog močvarnog i aluvijalnog područja u okolici Zagreba bila je izohipsa od 120 metara nadmorske visine. Južno od ove izohipse nalazilo se područje izloženo poplavama i čestim izmjenama toka rijeke Save. Unatoč činjenici da ceste često prate rijeke kao prometne pravce važno je spomenuti da se i cesta koja je išla uz Medvednicu držala iste te imaginarne linije od 120 metara nadmorske visine, odnosno nije išla uz samu rijeku na području Zagreba.⁸⁷

Rijeka Sava je uz ceste imala veliku ulogu u prometu zapadnohrvatskog područja. Ceste u srednjem vijeku bile su dosta loše, a često su bile i opasne te sadržavale mnoge teške dionice: močvare i blatne puteve uz Savu i brdovite poteze uz koje je trebalo prevoziti teret. Iako o prometu po Savi u razvijenom srednjem vijeku nemamo izvora, veoma je vjerojatno da je zbog prije spomenutih razloga rijeka korištena kao prometnica. O ovome svjedoči i činjenica da nekoliko povijesnih izvora o rijeci spominju termin “*portus*”. Iako originalno označava luku

⁸⁴ Mlaka: voda koja se zadržava u udubljenju zemlje, bez stalnog izvora napajanja, bara ili lokva. (Hrvatski jezični portal. “Mlaka.”)

⁸⁵ Od mađarskog Sziget, regionalno zastarjeli oblik pojma otok koji se javlja samo u toponimiji. (Hrvatski jezični portal. “Siget.”)

⁸⁶ Oba spomenuta naselja nalaze se na zapadu Novog Zagreba.

⁸⁷ Gajer, “Posjedi zagrebačkog kaptola oko Zagreba u prvoj polovici 14. st.”, 8.

odnosno pristanište, u srednjem vijeku termin “*portus*” najčešće označava prijelaz preko rijeke. Ipak, nije teško zamisliti da je istovremeno na mjestu prijelaza preko rijeke bilo i pristanište za brodove. Ova teza ima tim više smisla imajući na umu da je većina prijelaza preko Save bila na najdostupnijim lokacijama, onima koja nisu opterećena mnogim rukavcima, močvarnim područjima i neprohodnim terenom. Prijelazi su dakle bila idealna mjesta za moguća pristaništa.⁸⁸ Nemamo arheoloških ostataka niti pisanih izvora koji nam govore o načinu na koji su takva pristaništa, ako su uopće postojala, bila uređena.

Dva toponima zapisana na području važna za ovu temu su toponimi Susedgradski brod i Krapinski brod⁸⁹. Oni potvrđuju prijelaze na području zapadno od gore Medvednice. Uz toponim Susedgradski brod u vrelima iz 14. stoljeća spominju se i mitnica i brod podno Susedgrada, za koje se vjeruje da su sagrađeni početkom istog stoljeća. Toponim Krapinski brod pojavljuje se kasnije, ali je arheološkim istraživanjima tog područja otkriven ostatak rimske ceste⁹⁰, koju je moguće rekonstruirati s relativnom preciznošću. Mogući most i prijelaz preko rijeke Krapine vjerojatno se nalazio u blizini naselja Jarek, nedaleko Susedgrada, no rekognosciranje na tom području još nije provedeno.⁹¹

Najstariji pisani spomen prijelaza ispod Susedgrada jest onaj koji ga naziva “*lapideus portus*” a nalazi se u darovnici Andrije II. Arpadovića iz 1209. Razvoj mitnice i broda na području zasigurno je bio izvor prihoda za vlasnike Susedgrada.⁹² Unatoč geoprometnoj važnosti ovih prostora, iz primjera susjednog Zagrebačkog kaptola znamo da se o ovom prostoru trebalo više brinuti nego o drugima. Česte poplave uništavale su usjeve, a kretanje Save trebalo je usporiti gradnjom raznih brana i nasipa. Zato je Zagrebački kaptol smanjivao daće nekih naselja⁹³ uz Savu kojima je bio vlasnik u 15. stoljeću.⁹⁴

⁸⁸ Gajer, “Posjedi zagrebačkog kaptola oko Zagreba u prvoj polovici 14. st.”, 11.

⁸⁹ Brod u kontekstu toponima može označavati luku za brodove, a u srednjem vijeku je često korišten termin brod za prijelaz preko rijeke.

⁹⁰ Gregl, “Pokušaj rekonstrukcije cestovne mreže na području Zagreba”, 12.

⁹¹ Brgles, *Ljudi, prostor i mijene – Susedgradsko i donjostubičko vlastelinstvo 1450. - 1700.*, 82.

⁹² Brgles, *Ljudi, prostor i mijene – Susedgradsko i donjostubičko vlastelinstvo 1450. - 1700.*, 267.

⁹³ Npr. naselju Koyenik su daće smanjene s 4 na 2 forinte. Vidi: Izprave XV. vieka iz “crvene knjige” zagrebačkog Kaptola, 70.

⁹⁴ Vručina, “Kako gospodariti vodom u srednjem vijeku? Primjer zagrebačkog Kaptola i njegovih vlastelinstava u 14. i 15. stoljeću”, 56.

Kao što smo vidjeli u prošlom poglavlju o Podsusedu agrarna proizvodnja se možda baš zbog poplava na Susedgradskom vlastelinstvu okrenula sa žitarica poput pšenice, ječma i zoba više prema stočarstvu, pčelarstvu i iskorištavanju bogatih šuma u okolici. Neke šume u Savskoj i Krapinskoj dolini bile su žironosne pa su bile pogodne za uzgoj svinja. Osim toga, blage obronke Medvednice, dalje od Save, krasili su vinogradi.⁹⁵ Osim okolnih prostora koji služili kao poljoprivredna područja za žitelje Susedgrada, sama rijeka je, kao što je spomenuto, bila bogati izvor hrane: “Sava je (...) predstavljala izvor ribe za stanovnike zagrebačkog područja. O tome nam svjedoči i troškovnik Alberta Terjeka, glavnog upravitelja zagrebačkog biskupa Osvalda, iz 1481.–1482. godine, u kojem se spominje kupnja savske ribe”⁹⁶

O važnosti ribe na stolu srednjovjekovnog čovjeka govori činjenica da je zagrebački biskup na ribu trošio najviše novaca nakon svinjetine i svinjske masti. Ova činjenica ne čudi kada se uračunaju dani nemrsa koje je Crkva propisivala, a kako je obala bila relativno loše povezana s Zagrebom u periodu kraja 15. stoljeća, možemo sa sigurnošću reći da je riba dolazila iz Save i okolnih ribnjaka. Nisu samo velikodostojnici imali pristup ribi, iz istog troškovnika saznajemo da je biskup kupovao ribu i za svoje slugе, što pokazuje da je riba bila važan prehrambeni artikl u srednjem vijeku.⁹⁷

⁹⁵ Brgles, *Ljudi, prostor i mijene – Susedgradsko i donjostubičko vlastelinstvo 1450. - 1700.*, 259.

⁹⁶ Karbić i Škreblin. “Grad na rijeci ili pored nje: srednjovjekovni Zagreb i rijeka Sava”, 176.

⁹⁷ Stingl, “Late medieval Elite's Diet on the Example of the List of Expenses of the Zagreb Bishop Oswald Thuz from 1481 and 1482.”, 32-33

5.2. Egidijev otok

U istraživanju Save na zagrebačkom prostoru važno je spomenuti i pitanje Egidijevog otoka ili drugog imena otok sv. Jakova. Ovaj otok na Savi još do danas je nepotvrđene lokacije, a mnogi povjesničari ne mogu se složiti oko ubicacije ove riječne ade. Sam otok imao je važnu ulogu u životu na rijeci Savi. Originalno u vlasništvu nekog Egidija, po kojem je i dobio ime, poklonjen je cistercitima⁹⁸ na korištenje, a kasnije je završio u vlasništvu Zagrebačkog kaptola.⁹⁹

O samom Egidiju, po kojem je otok dobio i ime, ne zna se mnogo. Iz isprave kralja Andrije II. znamo da je bio jobagion¹⁰⁰ koji je uzdignut na status kraljevskog službenika, odnosno viteza, početkom 13. stoljeća, točnije 1217. godine te je time oslobođen službe banu. U ispravi se nadalje navode Egidijevi posjedi te njihove granice.

Imao je mnogo posjeda pa valja zaključiti da je bio relativno imućan: Otok (*Insula*), Krastenica (*Craztenica*), Prevlaka (*Preulaca*), Želin (*Selin*), Černelec (*Chernelec*), Ruča (*Rucha*) i Kvikvinik odnosno Lekenik (*Quiquinik*). Nakon što su svi posjedi navedeni oni se opisuju, a u opisima su navedene i međe, granice, svakog od posjeda.¹⁰¹ Iz isprave kralja Andrije II. vidimo da je istovremeno postao podložnik Zagrebačkog kaptola, samim time podložnicima postaju i njegovi nasljednici.¹⁰² Iako je Egidijev otok i danas neubicirani prostor, potpune granice Egidijevih posjeda su poznate.¹⁰³

⁹⁸ Lat. *Ordo cisterciensis*, katolički red koji nastaje reformom benediktinskog reda u 11. stoljeću. Ime je dobio po samostanu Cîteauxu (Cîteaux-L'Abbaye), a od benediktinskog red razlikuje se strožim načinom života i čvršćim ustrojstvom (Hrvatska enciklopedija. "Cisterciti.")

⁹⁹ Karbić i Škreblin. "Grad na rijeci ili pored nje: srednjovjekovni Zagreb i rijeka Sava", 171.

¹⁰⁰ Feudalčev podložnik, u 13. stoljeću vjerojatno označava ratnika u kraljevoj službi. Za više vidi: Hrvatski jezični portal. "Jobagion."

¹⁰¹ Dujmović, "Otok svetog Jakova: prilog poznavanju srednjovjekovnoga kulturnog krajolika Zagreba", 40.

¹⁰² Vjerojatno postaje predijalac. Vidi: Dujmović, "Otok svetog Jakova: prilog poznavanju srednjovjekovnoga kulturnog krajolika Zagreba", 39 - 41.

¹⁰³ "Prima meta est terre predictae Insule, incipit a rivo qui vocatur Strugua, et desinit in viam proximam que ducit per campum, qui vocatur Surina, et transit magnam silvam et veniet ad rivum, qui vocatur Mlaka, et inxta illum descendit usque ad arborem mali, postea tendit in hornum, deinde veniet in ulmum, deinde desinit in proximum fontem, qui est in Zauicha, et per illam descendit in rivum qui est in meta domini episcopi, et ipsum transit et desinit ibidem in proximam viam, et per illam venitur in arborem populeam, et transit ibidem campum, et veniet ad arborem nucum, inde revertitur ad predictum rivum, qui vocatur Strugua, et in ipso descendit et finitur in magna Zaua." iz: Monumenta historica episcopatus Zagrabiensis II, 125.

Dostupne informacije o Egidiju i njegovim posjedima ipak nisu dovoljne za pronalazak spomenutog otoka. Jedan od razloga jest što je većina imena koja se navode u opisu posjeda nestalo odnosno promijenilo: imena mjesta promijenila su se jezičnim promjenama, dok su spomenuti potoci nestali s lokacija na kojim se spominju ili promjenama tokova ili potpunim nestajanjem nekih i zagrađivanjem ostalih u Zagrebu i okolici.

Do problema u ubikaciji dolazi i zbog nedosljednog imenovanja riječne ade. Iako se u ranijim spominjanjima posjed nazivao jednostavno Otok, često uz Egidijevo ime, kasnije se ime Otok gubi te se počinje nazivati Otokom sv. Jakova: “U kasnijim izvorima Egidijevo se ime iz naziva Otoka izgubilo te je Otok počeo nositi ime prema svecu kojem je bila posvećena starija crkva. Tako se, primjerice, 1277. godine spominje Opatija sv. Jakova na savskom otoku (*Abbasia sancti Jacobi de insula Zawa*), 1280. godine opat i samostan crkve sv. Jakova na otoku pored Zagreba (*Abbatii et conventui ecclesie sancti Jacobi de insula prope Zagrabiam*), dok se 1287. i 1291. godine spominje opat s Otoka sv. Jakova (...*abbatemque de insula sancti Jacobi*...).”¹⁰⁴

Zbog različitih čitanja dostupnih isprava došlo je do podjele mišljenja među povjesničarima koji su obrađivali temu. Jedni ovu riječnu adu smještaju na jugozapad Zagreba, na prostor oko današnje Savske Opatovine, dok ostali povezuju ime otoka sv. Jakova sa današnjim Jakuševcem koji se nalazi na jugoistoku grada. Ni kronologija dolaska cistercita na otok nije u potpunosti jasna, kao ni trenutka kada napuštaju otok.

Povjesničarka Marija Karbić smatra da su cisterciti došli u vrijeme arhiđakona Petra sredinom 13. stoljeća, a da su otok napustili 1315. godine, prepuštajući ga nekim drugim redovnicama koje nam ostaju nepoznate.¹⁰⁵ Otok smješta na zapad današnjeg Zagreba, na područje Savske Opatovine:

prijevod P. Vručina: A prediji spomenutoga Egidija, sa svim granicama koje je ustanovio sam Egidije i koji su potvrđeni u našoj prisutnosti, ovi su: Otok, Craztenica, Prevlaka, Selin, Chernelek, Rucha, Quiquinik. Prva granica je na posjedu spomenutoga Otoka, započinje potokom koji se naziva Strugua, i spušta se obližnjim puteljkom koji vodi kroz polje, koje se naziva Surina, i prelazi preko velike šume i dolazi do potoka, koji se zove Mlaka. Odatle silazi do drva jabuke; poslije toga proteže se do brda; zatim dolazi do brijesta te se spušta do obližnjega izvora, koji je na Savici. Nakon toga spušta se potokom koji je na granici gospodina biskupa, i nadalje prelazi i spušta se tamo obližnjim puteljkom i njime dolazi do stabla topole. Zamo prelazi poljem i dolazi do orahova stabla. Odatle vraća se do spomenutoga potoka koji se zove Strugua, i s njime spušta se i završava u velikoj Savi.

¹⁰⁴ Dujmović, “Otok svetog Jakova: prilog poznavanju srednjovjekovnoga kulturnog krajolika Zagreba”, 42.

¹⁰⁵ Karbić i Škreblin. “Grad na rijeci ili pored nje: srednjovjekovni Zagreb i rijeka Sava”, 171.

“Jedan od poznatijih savskih otoka bio je gore spomenuti Otok sv. Jakova ili Egidijev otok, prozvan tako prema nekom Egidiju koji je ondje utemeljio cistercitski samostan, o čemu saznajemo iz isprave kralja Bele IV. od 30. ožujka 1257. kojom je cistercitema potvrdio darovnicu zagrebačkog arhiđakona Petra. Naime, Petar je u blizini crkve sv. Jakova sagradio crkvu sv. Marije i samostan te ih zajedno s ostatkom toga otoka, koji je kupio od Ivana, sina Iroslavovog, i još jednim drugim otokom poklonio cistercitema. Iako o njihovu djelovanju na otoku nema konkretnih podataka, poznato je da su cisterciti diljem srednjovjekovne Europe često sudjelovali u kontroli i gospodarenju vodom, poput isušivanja močvara, izgradnja kanala i mlinova. I nakon što su napustili otok prepuštajući ga 1315. nekim redovnicama, o kojima, nažalost, ništa poblize ne znamo, cisterciti su ostali u blizini vode u samostanu sv. Marije uz potok Cirkvenik, na kojem su imali mlinove i kupalište. Uz otok, spominje se i prijelaz Sv. Jakov, koji je bio također u vlasništvu samostana. Otok sv. Jakova, odnosno Egidijev otok, sigurno se nalazio u jugozapadnom dijelu današnjeg Zagreba, a uspomenu na cistercite danas čuva ime Savske Opatovine.”¹⁰⁶

Danko Dujmović radi možda najpotpuniju i najdetaljniju analizu otoka i dolaska cistercita, te cistercite također smješta na otok sv. Jakova sredinom 13. stoljeća. Međutim Dujmović ne daje datum odlaska cistercita sa otoka, već samo potvrđuje da su već 1315. godine na otoku živjele redovnice. Cistercitski opat i redovnici tada su obitavali u Zagrebu, na posjedu na Dolcu, uz kapelu sv. Marije:

“Izvori ne pružaju daljnje informacije o Egidiju ili njegovim potomcima, no njegovi posjedi su pripali Zagrebačkom kaptolu, a čini se da je jedan dio njegovih posjeda do sredine 13. stoljeća prešao i u ruke Jaroslavova sina Ivana, jednog od tadašnjih najvećih posjednika na zagrebačkom području. Naime, arhiđakon Petar, kako je već ranije spomenuto, oko 1257. godine kupuje dio Otoka upravo od Ivana Jaroslavića, a čini se da je i Želin pripadao njemu, budući da od tamo izdaje jednu ispravu 1281. godine. U svakom slučaju, isti Ivan Jaroslavić javlja se u drugoj polovici 13. stoljeća kao novi donator opatije sv. Jakova. Godine 1277. poklanja cistercitema posjede oko Samobora i u

¹⁰⁶ Karbić i Škreblin. “Grad na rijeci ili pored nje: srednjovjekovni Zagreb i rijeka Sava”, 171.

Brezovici te obećava da će im uz poklonjenu kapelu u Brezovici izgraditi samostan. Te darove potvrđuje 1280. godine, a 1281. cistercitima (ispravom izdanom u Želinu) poklanja i polovicu samoborskog tributa. Godine 1287. cisterciti su stekli i posjed u današnjem Podsusedu kao dar Arlandova sina Ivana iz roda Acha. Od arhiđakona Petra su također dobili i kupalište koje se nalazilo ispod njegove kuće, o čemu se saznaje u ispravi iz 1291. godine, kojom se taj dar potvrđuje. Godine 1307. redovnici su još uvijek boravili na Otoku jer je sačuvana isprava o sporu oko posjeda s nekim Črnom, koji je također živio na istom Otoku. Godine 1315. u sačuvanoj ispravi čitamo kako je Zagrebački kaptol ustvrdio da cisterciti nisu od arhiđakona Petra jednostavno dobili Otok sv. Jakova, već da su postojali određeni uvjeti, odnosno da su oni morali plaćati prinose Kaptolu za korištenje posjeda. Pritom se iz te isprave saznaje da su tada opat i redovnici stanovali u Zagrebu, na svom ranije stečenom posjedu uz kapelu sv. Marije na Dolcu, dok su na Otoku sv. Jakova živjele redovnice.”¹⁰⁷

D. Dujmović onda, prateći Nadu Klaić smješta otok na područje današnjeg Jakuševca zbog povezanosti imena crkve sv. Jakova s imenom Jakuševac:

“Nada Klaić nije se bavila ubikacijom posjeda, no bez ikakve rasprave ili argumentacije iznosi pretpostavku da bi se Otok sv. Jakova mogao povezati s današnjim zagrebačkim naseljem Jakuševcem. Mislim da je Nada Klaić bila u pravu sa svojom pretpostavkom. Naime, kako je ranije već rečeno, Egidijevi posjedi Otok, Prevlaka i Krastenica nalazili su se uz Savu i protezali se od Ščitarjeva prema zapadu. Pored svega spomenutog, i sam toponim Jakuševac upućuje na povezanost s imenom Jakov. Samo ime Jakuševac prvi se put spominje 1456. godine kao locus Iakwseuec, a 1482. godine kao pagus Jakwsewcz.”¹⁰⁸

Nikolina Antonić, u svome radu o vlastelinstvu Želin¹⁰⁹, prateći D. Dujmovića, također smješta otok na jugoistok Zagreba, u okolicu Jakuševca: “Budući da su u ispravi zapisane granice

¹⁰⁷ Dujmović, “Otok svetog Jakova: prilog poznavanju srednjovjekovnoga kulturnog krajolika Zagreba”, 42.

¹⁰⁸ Dujmović, “Otok svetog Jakova: prilog poznavanju srednjovjekovnoga kulturnog krajolika Zagreba”, 44.

¹⁰⁹ Vlastelinstvo jugoistočno od Zagreba, na području današnjeg naselja Čiče u okolini Velike Gorice. Vidi: Antonić, “Nacrt povijesnog i prostornog razvoja srednjovjekovnog vlastelinstva Želin u 13. i 14. stoljeću”

Egidijevih posjeda, oni se mogu smjestiti u današnji okoliš. Tako se *Insula*, odnosno Otok nalazio na području današnjeg Jakuševca.”¹¹⁰

Nasuprot tomu, Branimir Brgles, koji se iscrpno bavio istraživanjem toponima na području zapada Zagreba, smješta otok sv. Jakova na sami zapad Zagreba, u blizini današnjeg naselja Stenjevec. Osim toga, Brgles smješta dolazak cistercita na početak 13. stoljeća, te navodi da je Egidije, podigavši crkvu, već 1218. godine predaje cistercitima. Također navodi da su cisterciti posjed dobili od obitelji Aka, tadašnjih vlasnika Susedgrada:

“Potom cisterciti podižu svoj posjed u dolini Save, na području između Donjeg Stenjeveca i Savske Opatovine, gdje se nalazio riječni otok. I taj su posjed dobili na dar od obitelji Aka, Vratislavova potomka Ivana. Prema njihovom sporazumu, morali su cisterciti ondje podići samostan, što do sredine XIV. stoljeća nisu učinili te im Ivanov unuk Nikola oduzima spomenuti posjed. Nije nam poznata točna kronologija gradnje crkava na zagrebačkim riječnim otocima. Poznato je tek da je početkom XIII. stoljeća plemić Egidije, na otoku koji se u nekim vrelima naziva Egidijev otok, podigao crkvu sv. Jakova koju je 1218. predao cistercitima. Probleme u interpretaciji vrela zadaje činjenica da se na bliskom prostoru spominje još i otok sv. Jakova te da je sredinom XIII. stoljeća podignuta crkva Bl. D. Marije, ali i činjenica da je cistercitima darovan još jedan, susjedni riječni otok na istoku.(...) Zaključno, možemo pretpostaviti da je na posjedu cistercita, vjerojatno na rubu Egidijeva otoka, podignuta stenjevečka crkva B. D. Marije. Ta crkva i naselje oko nje, postali su novo središte u zapadnome dijelu savske doline, važnije od naselja u blizini kapele sv. Martina.”¹¹¹

Radovan Gajer je prije skoro 50 godina povezo prijelaz koji se nekada nazivao i prijelaz sv. Jakova s lokacijom otoka: “Malo dalje nizvodno od njega, već na kaptolskom vlastelinstvu, nalazio se prijelaz Svetog Jakova, nedaleko od otoka Sv. Jakova, tj. današnje Opatovine.”¹¹² Iako je D. Dujmović u svoju ubikaciju otoka poprilično siguran, o prijelazu sv. Jakova ne piše puno, samo zamjećuje da je u svom radu Nada Klaić ostavila prijelaz sv. Jakova preko Save kod današnje Savske Opatovine: “Nada Klaić, premda je Otok svetog Jakova povezala s Jakuševcem,

¹¹⁰ Antonić, “Nacrt povijesnog i prostornog razvoja srednjovjekovnog vlastelinstva Želin u 13. i 14. stoljeću”, 26.

¹¹¹ Brgles, *Ljudi, prostor i mijene – Susedgradsko i donjostubičko vlastelinstvo 1450. - 1700*, 267.

¹¹² Gajer, “Posjedi zagrebačkog kaptola oko Zagreba u prvoj polovici 14. st.”, 11.

u priloženoj karti u svojoj knjizi ostavlja ucrtan prijelaz svetog Jakova kod Savske Opatovine.”¹¹³

Osobno smatram da se radi o više lokacija kada pričamo o otoku sv. Jakova. Kao što smo vidjeli iz Brglesovog članka, cisterciti su dobili više otoka na Savi, što i ne čudi, jer su cisterciti često živjeli pored voda. Iz citata ispod vidimo da se radi o dva predija. Prvi, koji se nalazi pored prijelaza Save zvanog sv. Jakov i drugi predij koji je otok sv. Jakova.

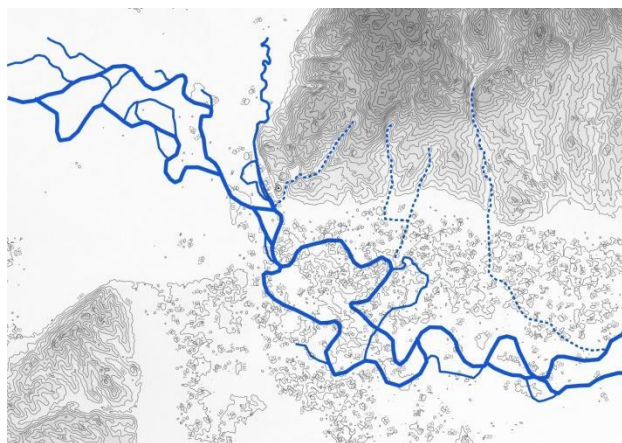
*Item, predium prebendale ad portum sancti Jacobi, per Petrum cantorem olim acquisitum pro prebenda, ad denarios quinquaginta. Item, predium insule sancti Jacobi, cum terra, quam abbas sancte Marie de Zagrabia, circa suam ecclesiam a nobis optinet, ad denarios quadraginta.*¹¹⁴

Moguće je da je kroz vrijeme prijelaz sv. Jakova počeo označavati i riječnu adu koju je u jednom trenu prelazio. U sljedećem poglavlju vidjet ćemo koliko je Sava zapravo brzo mijenjala svoj tok, te koliko je ada time stvarala.

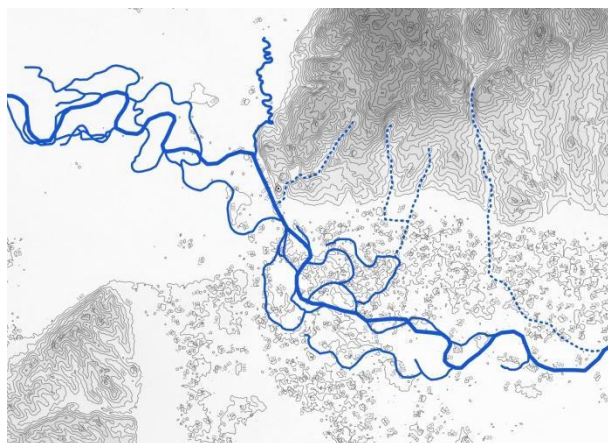
¹¹³ Dujmović, “Otok svetog Jakova: prilog poznavanju srednjovjekovnoga kulturnog krajolika Zagreba”, 44.

¹¹⁴ Monumenta historica episcopatus Zagrabienensis II, 43.

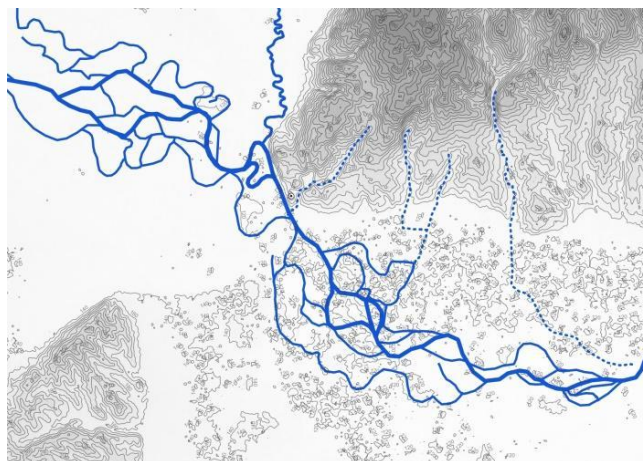
5.3 QGIS analiza rijeke Save i Krapine u prošlosti

Slika 16. Tok rijeke Save i Krapine 1783.-1784. godine

Slika 17. Tok rijeke Save i Krapine 1865.-1869. godine

Slika 18. Tok rijeke Save i Krapine 1869.-1887. godine

Tok rijeke Save bio je podložan čestim promjenama sve do 1964. godine kada se, nakon najveće zapamćene poplave u gradu Zagrebu kada je trećina grada bila pod vodom, gradi zagrebački nasip uz Savu.¹¹⁵ Od izgradnje nasipa rijeka Sava zadržava izgled koji nam je poznat i danas. Ipak, mnoga jezera i proširena ušća okolnih potoka i danas podsjećaju na nekadašnji divlji tok

¹¹⁵ Društvo arhitekata Zagreb, “Sjećanje na poplavu u Zagrebu 1964.”

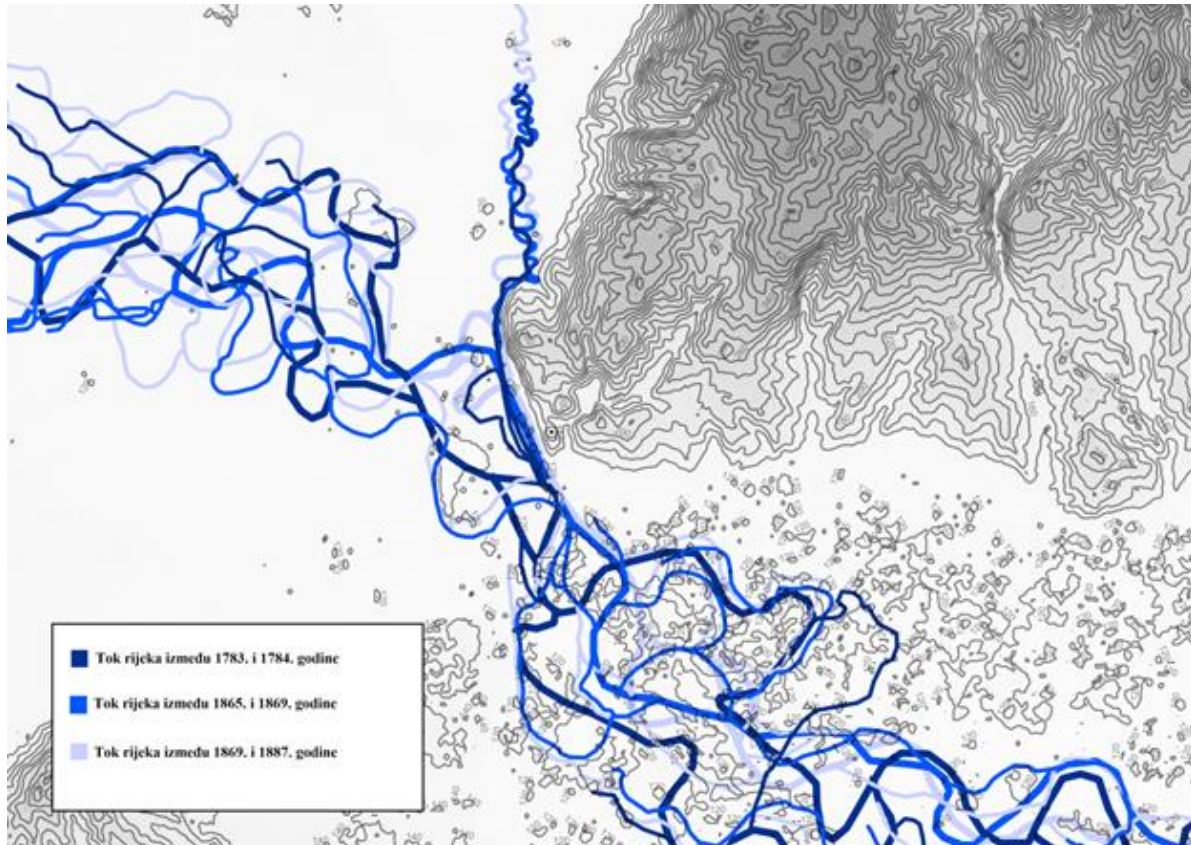
Save. Koristeći vojne karte iz 18. i 19. stoljeća¹¹⁶ pokušao sam prikazati način na koji je rijeka Sava mijenjala svoj tok i kretanje u prošlim stoljećima, te istaknuti neka osnovna obilježja toka rijeke Save.

Prva karta toka Save jedina je koja je napravljena prije izgradnje željezničke pruge i ostalih većih zahvata, primjerice izgradnjom nasipa, kojima se pokušalo obuzdati tok rijeke Save.¹¹⁷ Ta je karta također jedina na kojoj je ucrtan prijelaz preko Save koji je išao preko ade ispod Susedgrada. Druge dvije karte, one iz 19. stoljeća pokazuju pak međusobno veoma sličan tok, što je i razumno s obzirom na to da su karte nastale u malom vremenskom razmaku. Na ovim kartama ada ispod Susedgrada više ne postoji, dok je prijelaz preko rijeke očito i dalje postojao baš na toj poziciji. Rijeka je Sava, kao što je vidljivo iz samo sto godina mijenjanja tokova, prije izgradnje nasipa slobodno mijenjala tokove po dolini, iako ne toliko ispod samog Susedgrada. Svojim čestim mijenjanjem toka rijeka Sava vjerojatno je stvarala i razarala mnogobrojne ade.

Iz ovih karata također možemo primijetiti da je rijeka Krapina relativno mirnija te nema silne rukavce kao što ih ima rijeka Sava.

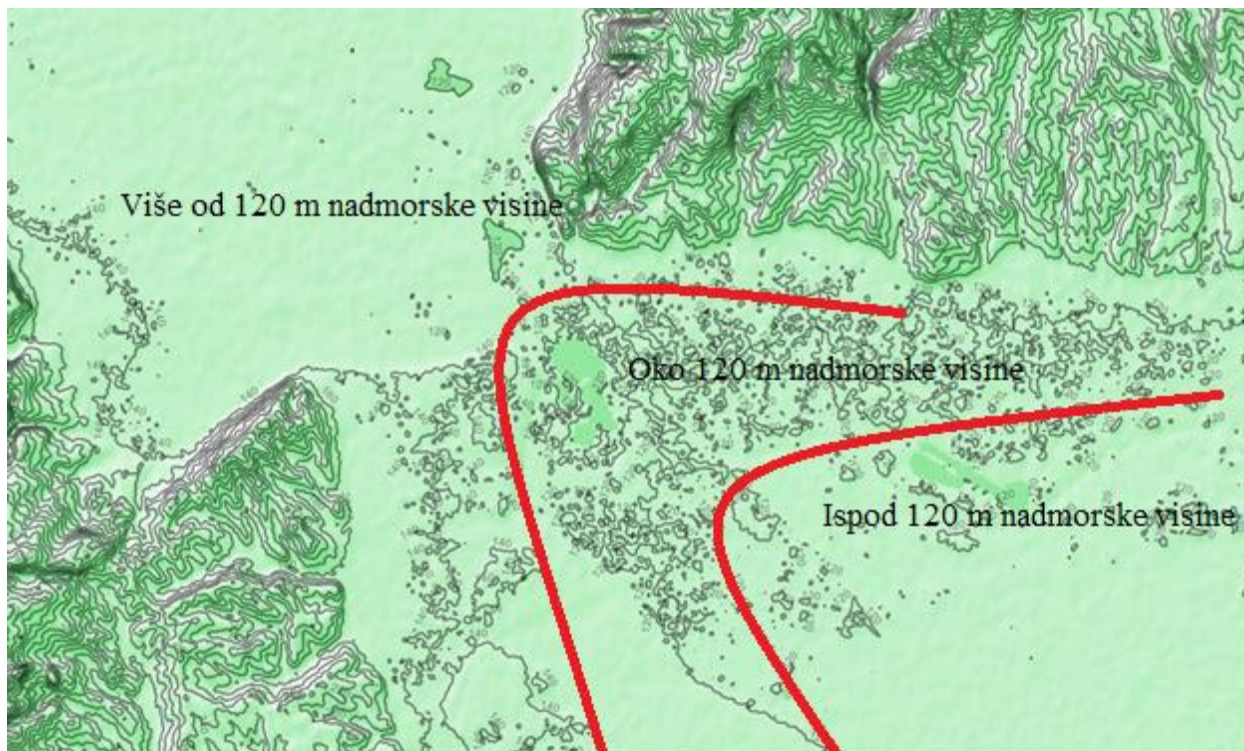
¹¹⁶ Vojne karte zbog svoje preciznosti služe kao dobar izvor geografskih informacija o odabranom području.

¹¹⁷ Pregledom literature pokazalo se kako je zagrebački Kaptol već u srednjem vijeku od svojih podanika zahtjevao da učvršćuju nasipe oko Save, ali ti naponi nisu uvijek bili uspješni. Vručina, "Kako gospodariti vodom u srednjem vijeku? Primjer zagrebačkog Kaptola i njegovih vlastelinstava u 14. i 15. stoljeću", 60.

Slika 19. Svi tokovi rijeke Save

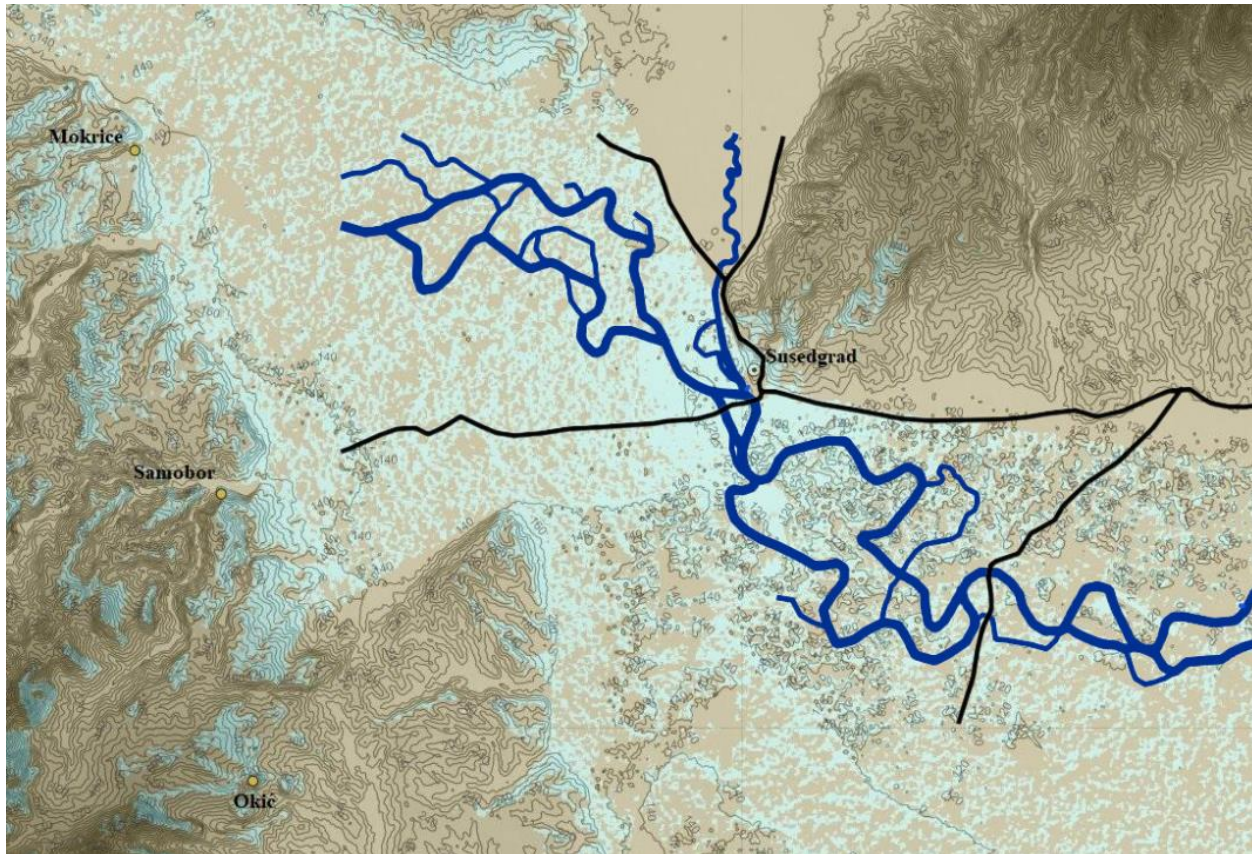
Gledajući područje gdje je cesta trebala prelaziti preko Save primijetit ćemo da je na sve tri karte rijeka Sava veoma sužena na području odmah ispod Susedgrada (Slika 19.). Ovo je možda zbog utjecaja Medvednice koja ju usporava i skreće joj tok, a možda je do tla koje je čvršće u nastavku svetonedjeljskog brda. Rijeka Sava ovdje je najužeg korita, na prostoru nema brojnih rukavaca i pritoka, a kao što je spomenuto i u poglavlju o Savi, ovdje rijeka ima čvrsto šljunčano dno. Bez obzira na točan razlog ovakva situacija je područje ispod Susedgrada pretvorila u idealno mjesto za prelazak rijeke.

Slika 20. Visinska karta doline rijeke Save na zapadu Zagreba

Slika 20. pokazuje dolinu koju tvori tok rijeke Save u prolazu između Medvednice i Samoborskog gorja. Na slici su označene približne granice kako se Sava spušta .

Prije prolaza rijeke između gorja možemo vidjeti da se rijeka kreće dolinom koja se nalazi iznad 120 metara nadmorske visine. Nakon prolaska pored Medvednice zamjećuje se početak opadanja nadmorske visine, s mnogim manjim uzvisinama, koje su vjerojatno u jednom trenu bile otoci na rijeci (ade), a moguće je da su i nastali materijalom koje je kroz godine nanosila rijeka. Nakon prolaska područja današnjeg Jaruna dolina više ne prelazi nadmorsku visinu od 120 metara. Kao što je spomenuto u poglavlju o rijeci Savi cesta koja se kretala uz Medvednicu i vodila od Zagreba prema Susedgradu i dalje prema zapadu nije pratila rijeku već sam rub Medvednice, koji se nalazio iznad naplavne razine rijeke Save, vjerojatno zbog stalnog izlivanja rijeke i poplava koje su bile česte do izgradnje nasipa.

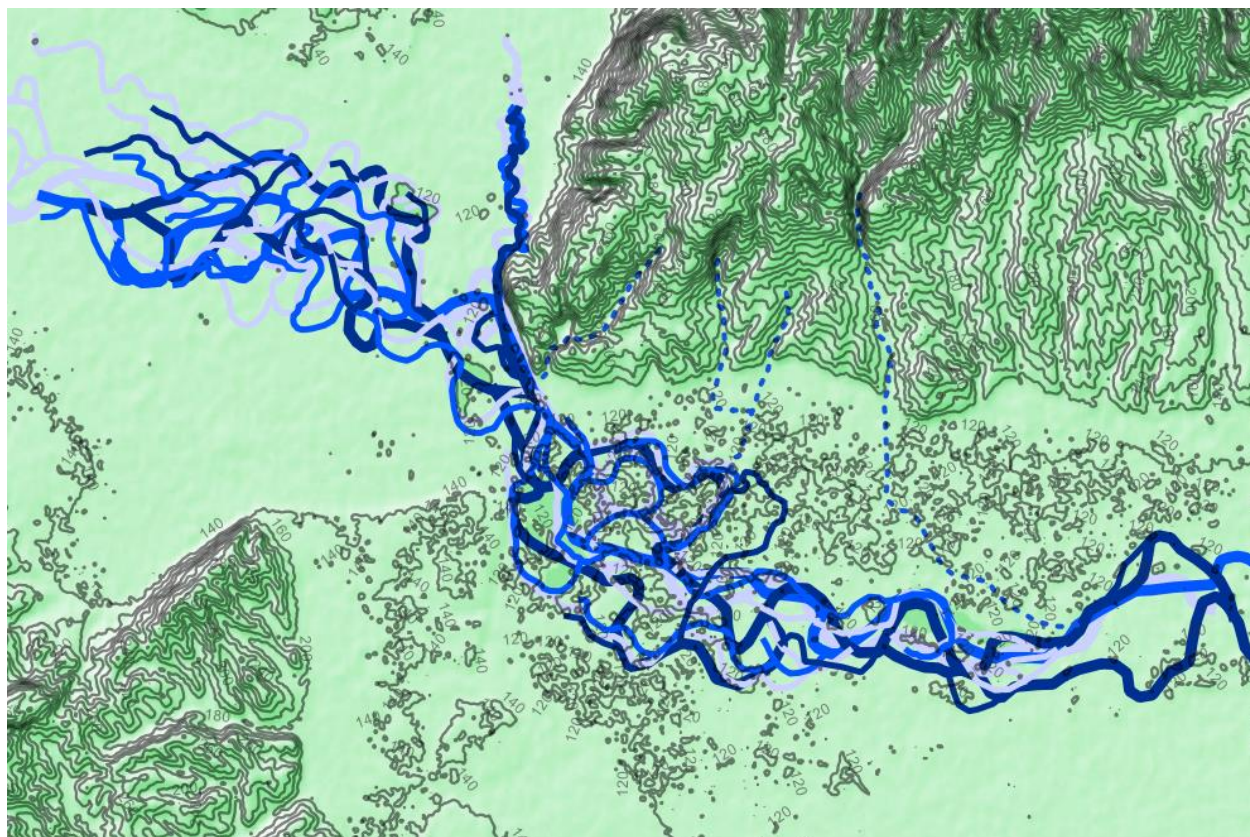

Slika 21. Analiza preglednosti sa Susedgrada na rijeku Savu i njene prijelaze

Slika 21., kao i u analizi utvrde Susedgrad, analizira preglednost s utvrde Susedgrad na okolno područje, a ovdje nas specifično zanima jesu li se vidjeli prijelazi preko rijeka Save i Krapine. Kao što je navedeno u prethodnom poglavlju na rijeci Savi se u srednjem vijeku na području Zagreba nalazilo nekoliko prijelaza: “... kod Susedgrada, zatim onaj koji povezuje Prečko i Lučko, pa na mjestu današnjeg Savskog mosta, do kojeg je iz Zagreba vodila (i danas vodi) Savska cesta, potom onaj kod Trnja (odnosno Bundeka), pa kod Jakuševca i najistočniji prijelaz između Ščitarjeva i Ivanje Reke, odnosno Resnika. Svi ti prijelazi prikazani na karti s kraja 18. stoljeća pozicijom bi otprilike odgovarali prijelazima spominjanim u srednjovjekovnim izvorima, a neki od njih vjerojatno kontinuiraju i iz ranijih vremena.”¹¹⁸

¹¹⁸ Dujmović, “Otok svetog Jakova: prilog poznavanju srednjovjekovnoga kulturnog krajolika Zagreba”, 45.

Za ovaj rad i analizu prostor kojim sam se bavio najvažniji su prijelazi preko rijeke na zapadu. Kroz analizu vidljivosti možemo potvrditi da je prvi prijelaz koji je koristan u analizi okolnog prostora Susedgrada, onaj pod samom utvrdom, morao biti vidljiv iz utvrde. Drugi, onaj koji je povezivao prostor današnjih naselja Prečko i Lučko također je bio vidljiv stanovnicima Susedgrada. Prijelazi preko Save koji su se nalazili više na istoku također su bili vidljivi, ali slabije nego prva dva navedena. Treći prijelaz koji je relevantan za ovaj rad je onaj preko rijeke Krapine. Taj prijelaz, kao što je očito iz analize vidljivosti, nije bio u vidokrugu same utvrde. Međutim cesta koja je vodila sa zapada do tog prijelaza veoma je vidljiva stanovnicima utvrde. Stoga, možemo zaključiti kako je Susedgrad definitivno kontrolirao prijelaze preko rijeke Save i Krapine te time i upravljao prometom prema zapadu.

Slika 22. Tokovi rijeke Save i definiranje njenih ada

Na kraju poglavlja, slika 22. prikazuje koliko je Sava zapravo imala tokova kroz samo sto godina. Stoga ne čudi da pitanje Egidijevo otoka ima pristaše više teza- količina ada na Savi učinila je točnu ubikaciju Egidijevo otoka veoma problematičnim. Pokušaj analize ada rijeke Save QGIS - om završio je jednako tako bez željenog zaključka. Analize prostora i visina ada

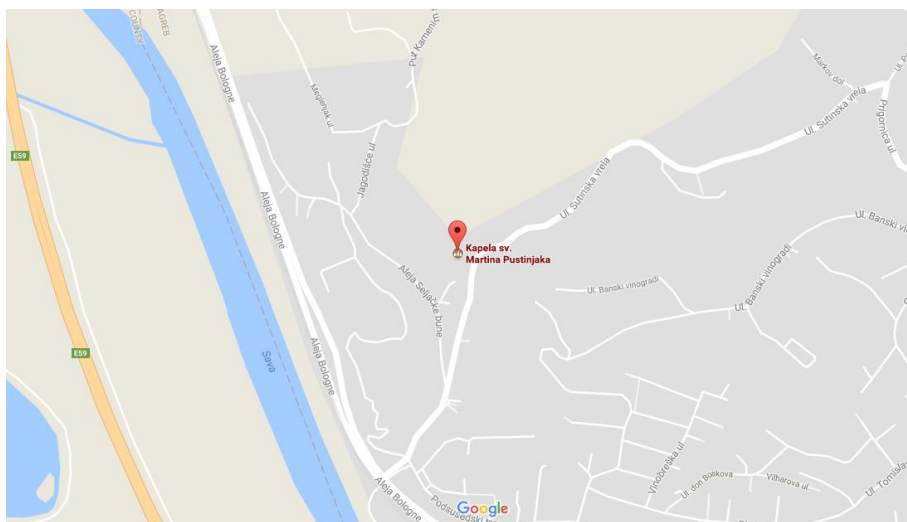
nažalost nisu moguće zbog promjena koje su se događale na bazi srednjovjekovnog krajobraza kroz povijest, a pogotovo u trenu izgradnje nasipa oko rijeka Save i Krapine.

Analizom toka rijeke Save i analizom vidljivosti okolnog prostora pokazao sam važnost Susedgrada za kontrolu prometa okolnim prostorom, odnosno na koji je još način lokacija Susedgrada donosila prednost stanovnicima utvrde i podgrađa. Osim što je lokacija utvrde nudila dobar pogled na okolni prostor i prijelaze preko rijeke Save, u blizini utvrde Sava je kroz povijest bila najužeg toka što je prostor ispod Susedgrada činilo idealnim za prijelaz preko rijeke. Osim idealnog mjesta za prijelaz preko rijeke Save, položaj Susedgrada je nudio i blizinu prijelaza preko rijeke Krapine kao najbliže pritoke rijeci Savi. Iako je kroz prošlost rijeka Sava često mijenjala svoj tok i meandrinala širim područjem, tok rijeke Save trajno se mijenja izgradnjom nasipa i željezničke pruge.

6. Sveti Martin pustinjač

Nedaleko današnjeg centra Podsuseda prolazi potok Dolje, koji teče niz padine Medvednice. Skoro odmah pored potoka nalazi se kapelica koju datiramo u 13. stoljeće (Slika 23.), koju štite strmine i šuma.

Kapela je posvećena sv. Martinu pustinjaču¹¹⁹ koji je navodno živio u špilji pored današnje lokacije kapele. O svetom Martinu kojem je posvećena kapelica ne znamo mnogo, pa se mnogi pitaju kojem je Martinu riječ, onom iz Toursa ili nekom drugom. S druge strane, pisana povijest ove kapelice može se pratiti već od 13. stoljeća. Tada se spominje u zbirnkama isprava Zagrebačke biskupije i grada Zagreba iz 1209. godine, kada se po prvi put spominje pod imenom po kojem je i danas poznata, i 1287. godine kada se spominje ista kapelica na istoj lokaciji, ali ovaj put kao *gloriose virginis*¹²⁰. Zapisi o ovoj kapelici govore o samim počecima kršćanstva na zagrebačkom području. Obnavljana je nekoliko puta kroz stoljeća (nekoliko puta je obnove i popravke provodilo lokalno stanovništvo Podsuseda i Podsusedskog Dolja), a svoju je zadnju obnovu doživjela 2008. godine kada je obnovljen i interijer kapelice.

Slika 23. Lokacija kapele sv. Martina

¹¹⁹ Pustinjač: *pov.* onaj koji se iz duhovnih pobuda povukao u samoću, Hrvatski jezični portal. “Pustinjač.”

¹²⁰ U slobodnom prijevodu autora: Slavne Djevice.

6.1. Tko je sv. Martin pustinjač?

Pitanje Martina, pustinjača iz Podsuseda, zaintrigiralo je mnoge povjesničare. Shodno tome, nastalo je nekoliko ideja o kojem se Martinu radi. Dok se ranije smatralo da se radi o sv. Martinu iz Toursa, novija istraživanja dala su nekoliko novih mogućih odgovora na pitanje o kojem se svetom Martinu radi. Neki navode da je ovdje u pitanju opat Martin iz 7. stoljeća¹²¹, ili onaj Martin kojeg spominje i Konstantin Porfirogenet u svojem kardinalnom djelu *De administrando imperio* cara iz 10. stoljeća. Dodatni problem u raspravi stvara i mnoštvo propovjednika i pustinjača koji su nastanjivali prostor u periodu 11. i 12. stoljeća, a koji su također mogli biti začetnici kulta, barem na ovoj mikrolokaciji: “U 11. i 12. stoljeću Europa je vrvila od pustinjača i putujućih propovjednika, dviju vjerskih i društveno-kulturnih funkcija često objedinjenih u jednoj osobi... u vrijeme osnutka Zagrebačke biskupije Petar iz Amiens, pustinjač, pripremao je svojim govorima prvi križarski rat. Zar su mogli pustinjači, izdanci stare kršćanske tradicije, biti bez utjecaja na svoju okolinu, tj. suvremenike i sunarodnjake? Zagrebačka biskupija zatekla je nedaleko od svoga sjedišta, u Podsusedu, pustinjača Martina ili, ako više nije bio živ - što je vjerojatnije - živo sjećanje na njega i čašćenje njegove uspomene kao sveca. Uz špilju u kojoj je živio bila je podignuta crkva, vjerojatno najstarija u tome kraju, koja se spominje u darovnici kralja Andrije plemiću Vratislavu 1209. godine.”¹²² U ostatku ovog potpoglavlja slijedi analiza različitih teorija o identitetu svetog Martina iz Podsuseda.

O svetom Martinu iz Toursa najviše saznajemo od Sulpicija Severa, biografa Martinovog života, inače učenika i osobnog poznanika sv. Martina. Sveti Martin Tourski je rođen 316. god. u Panoniji, u gradu Savariji, a odrastao je u Ticinumu (grad Pavia u današnjoj Italiji). Kada je Martin navršio petnaest godina pridružio se vojsci, ali je čak i u vojnoj službi pokazao kršćanski moral, bio je dobar prema drugim vojnicima, te je pokazivao i iznimno strpljenje i dobrotu.¹²³ Iz tog vremena seže i legenda o Martinovom darivanju dijela plašta promrzlom siromahu¹²⁴, te plašt

¹²¹ Opat kojeg je papa Ivan IV. poslao 641. godine u Istru i Dalmaciju da od Slavena otkupi zarobljenike i prikupi relikvije istarskih i dalmatinskih mučenika (Hrvatska enciklopedija. “Martin.”)

¹²² Dobronić, “Pojave i oblici te tragovi srednjovjekovne kulture na tlu Zagrebačke biskupije”, 109.

¹²³ Hrvatska enciklopedija. “Martin Tourski, sv.”

¹²⁴ The Life of Saint Martin of Tours, 10.

s kapuljačom postaje dominantan ikonografski motiv koji vežemo uz svetog Martina. Nakon ovoga Martin je tražio da ga se oslobodi službe kako bi se mogao posvetiti Bogu.

Oko 355. Martin kao pustinjač odlazi u misije preobraćenja pogana u Panoniji i Dalmaciji¹²⁵, jedan period svoje misije živi na jednom otoku na Tirenskom moru. Nakon bivanja na tom nepoznatom otoku, putuje po Francuskoj i osniva prve monaške zajednice i samostane. U Francuskoj na kraju utemeljuje samostan u Ligugeu pod mentorstvom svoga učitelja Hilarija¹²⁶. Kako postaje sve poznatija ličnost u Crkvi Martin dobiva poziciju biskupa u gradu Toursu. Mnoge predaje govore kako nije htio služiti kao biskup, već se želio posvetiti redovničkom životu. Jedna predaja kaže da je na prevaru doveden u Tours da bi izliječio bolesnika, druga da je išao u Tours da bi podijelio posljednje pomazanje jednoj ženi. Pa ipak, ova nevoljkost nije spriječila Martina da postane biskupom. U sedamdesetim godinama četvrtog stoljeća i postaje biskupom, a Sulpicije piše da je bio izvrstan biskup, pravedan i pristojan. Ipak je u svojoj ulozi biskupa djelovao pomalo odsutnim, te je i dalje razmišljao o životu kao redovnik: “Pun kako ponosa tako i poniznosti i pristojnosti, držao je poziciju biskupa pravedno, ipak pazeći da ne zaboravi vrline monaštva. Navodno je koristio, barem neko vrijeme, ćeliju povezanu s crkvom kao svoje stanište, ali je nakon, shvativši da je nemoguće tolerirati smetnju množine koja ga je dolazila posjetiti, osnovao samostan za sebe oko dvije milje izvan grada”¹²⁷

Za Martina se često govori da je bio *vojnika po sili, biskupa po dužnosti, a monaha po izboru*.¹²⁸ Tako je nakon sjedenja na biskupskoj stolici osnovao još jedan samostan, nedaleko Toursa. Za vrijeme biskupovanja i dalje je često odlazio na selo pokrštavati pogane, pa i vodio opasnu bitku protiv manje poznatog krivovjerja Priscilijanstva¹²⁹. Umro je na samom kraju četvrtog stoljeća u Candesu u Francuskoj. Svecem postaje zbog kreposnog života i dobrih djela, što ga čini prvim kršćanskim svetcem koji nije umro mučeničkom smrću. Sulpicije Sever, osobni poznanik Martina možda je u svojem djelu i uveličavao Martina, ali ovo je uvijek bilo rađeno u dobre svrhe, što je i dovelo do činjenice da je Martin jedan od najvećih i najpoznatijih svetaca: “Život

¹²⁵ Perušić, “Kapela sv. Martina u Podsusedu”, 120.

¹²⁶ Svetac, biskup i crkveni naučitelj iz Poitiersa iz 4. stoljeća (Hrvatska enciklopedija. “Hilarije, sv.”)

¹²⁷ The Life of Saint Martin of Tours, 23.

¹²⁸ Česta narodna izreka za Martina.

¹²⁹ Hereza koja nastaje djelovanjem bogatog španjolskog biskupa Priscilijana koji je zbog svojeg krivovjerja bio prva osoba pogubljena zbog takvog djelovanja 385. godine. Heretici su među ostalim poštovali astrologiju. (Jedin, Hubert (ur.) *Velika povijest crkve I: od Praopćine od ranokršćanske Velecrkve.*)

svetog Martina bio je život praktičnog kršćanstva. On nije propovijedao ništa što nije prakticirao. Nije bio učenjak posljedično nije ni bio autor. Sudimo o njemu po njegovom životu, kako ga imamo iz pera njegova elokventnog i biografa i učenika, Sulpicija Severa. Da je njegov utjecaj tamo bio širok može biti bez sumnje, i da je taj utjecaj izvršen za dobro jednako je sigurno. Bio je jedan od glavnih osnivača monasticizma na Zapadu i stekao slavu čudotvorca, i kao neumoljivi neprijatelj poganstva i idolopoklonstva u kojem god obliku se mogao pronaći. Kao vojnik, misionar i a biskupa, a možda i popularnošću svoje biografije, poznatiji je od bilo kojeg premeta svoga vremena.”¹³⁰ Kult svetog Martina jačat će, pogotovo u petom i šestom stoljeću, kada će se u potpunosti raspasti centralna vlast koju je Rim držao te će se vlast naći u rukama pojedinaca, lokalni vođa ili biskupa.

Argumenti da je Martin iz Podsuseda upravo ovaj svetac iz Toursa su dakle činjenica da je rođen na području Panonije, pa se ovdje kult mogao povezati s rodnim mjestom Martina, te činjenica da je dolazio propovijedati na ovo područje, a kako je živio skromno i kao pustinjač, možda se u jednom trenu našao baš na području Podsuseda.

S druge strane, mnogi povjesničari okrenuli su se poglavlju djela *De Administrando imperio* Konstantina Porfirogeneta koje spominje nekog svetca Martina koji je bio među Hrvatima i propovijedao.

<p>Μετὰ δ χρόνους πολλοὺς ἐν ταῖς ἡμέραις Τερπημέρη τοῦ ἄρχοντος, τοῦ πατρὸς τοῦ ἀρχοντος Κρασημέρη, ἐλθὼν ἀπὸ Φραγγίας, τῆς μεταξὺ Χρωατίας καὶ Βενετίας, ἀνὴρ τις τῶν πάντων ἐν εὐλαβίᾳ, Μαρτίνος ὀνόματι, σχῆμα δ κοσμικὸν περιβεβλημένος, ὃν καὶ λέγουσιν οἱ αὐτοὶ Χρωάτοι θαύματα ἰκανὰ ποιῆσαιρ ἀσθενῆς δ ὢν ὁ τοιοῦτος εὐλαβῆς ἀνὴρ καὶ τοὺς πόδας ἠκρωτηριασμένος, ὥστε ὑπὸ τεσσάρων βαστάζεσθαι καὶ περιφέρεισθαι, ὅπου δ' ἂν καὶ βούλεται, τὴν τοιαύτην τοῦ αγιωτάτου πάπα ἐντολὴν τοῖς αὐτοῖς Χρωάτοις διατηρεῖν μέχρι τέλους ζωῆς αὐτῶν ἐπεθέσπισεν, ἐπευζάμενος δ καὶ αὐτὸς αὐτοῖς τὴν ὁμοίαν τοῦ πάπα εὐχὴν. Διὰ τοῦτο οὔτε αἱ σαγῆναι τῶν τοιούτων Χρωάτων, οὔτε αἱ κονδοῦραι οὐδέποτε κατὰ</p>	<p>“I nakon dugog vremena, za vladavine arhonta Trpimira, oca arhonta Krešimira, dođe iz Franačke, koja leži između Hrvatske i Venecije, vrlo pobožan čovjek imenom Martin, odjeven u svjetovnu odjeću, o kojem Hrvati sami pričaju da je činio mnoga čuda; a ovaj pobožni čovjek je bio bolestan i hrom tako da su ga četiri čovjeka morala podizati i nositi kamo god je htio. Tako je ovaj čovjek naredio Hrvatima da se do kraja života drže zapovijedi svetog Pape i propovijedao im je propovijed sličnu onoj koju je nekoć Papa propovijedao... dakle, nikakve hrvatske lađe, bilo velike ili male, nikada ne smiju izaći u napad, osim ako,</p>
--	---

¹³⁰ Maynard, “Saint Martin of Tours”, 221.

τινος πρὸς πόλεμον ἀπέρχονται, εἰ μὴ ἄρα τις κατ' αὐτῶν ἐπέλθοι. Πλὴν διὰ τῶν τοιούτων πλοίων ἀπέρχονται οἱ βουλόμενοι τῶν Χρωβάτων διοικεῖν ἐμπόρια, ἀπὸ κάστρον εἰς κάστρον περιερχόμενοι τὴν τε Παγανίαν καὶ τὸν κόλπον τῆς Δελματίας καὶ μέχρι Βενετίας.¹³¹

naravno, nisu isprovocirani. Hrvati bi ih radije trebali koristiti za plovidbu do trgovišta, krstareći po Paganiji i dalmatinskom zaljevu od grada do grada, sve do Venecije.”¹³²

Neki su povjesničari ovog Martina kojeg spominje Konstantin Porfirogenet poistovjetili s onim hromim opatom Martinom iz 7. stoljeća kojeg je papa Ivan IV. poslao u Dalmaciju da otkupi zatvorenike.¹³³ Međutim analiza ostalog teksta navodi nas da zaključimo da se zapravo radi o kasnijem periodu, svakako bliže vladavini kneza Trpimira I. koji je vladao približno od 840./841. do 864. godine.¹³⁴ Ipak se ne odbacuje ideja da se možda samo radi o tradicijskom vjerovanju i štovanju onog ranijeg, opata Martina: “Priča o Martinu bi svakako bolje odgovarala periodu vladanja Trpimira I. Tijekom njegove vladavine aktivnost rimskih misionara u Hrvatskoj morala se povećati zbog opasne konkurencije franačkog klera. Oko tog vremena, ako ne i ranije, osnovana je ninska biskupija, koja je podvrgnuta direktno Rimu. Svetac Martin je, čini se, ipak bio franački misionar poslan iz patrijarhata u Akvileji. Pa ipak, ne možemo ga poistovjetiti sa Saksoncem Gottschalkom koji je bio na Trpimirovom dvoru. Njegovo poslanstvo moglo je dovesti do boljih odnosa između Hrvata, Franaka i Mlečana. Čini se da na to upućuje miroljubiva politika Hrvata proizašla iz Martinova propovijedanja. Alternativa je pretpostaviti da je cijela priča o Martinu kasni odjek misije opata Martina 641. godine.”¹³⁵

Najvjerojatnija je ipak teorija da se ne radi ni o jednoj od ovih ličnosti, već da se radi o lokalnom pustinjaku koji je stekao veliko praćenje za svog života. Zbog snage kulta koja nastaje na prostoru i zagrebački je Kaptol u jednom trenu morao na neki način popustiti i priznati ovog nepoznatog nam Martina: “Očito je da se taj Martin ne može poistovjetiti s biskupom Toursa, već je vjerojatno bio lokalni pustinjač čiji je kult toliko ojačao da ga je na kraju na neki način priznao zagrebački kaptol. Budući da nikada nije službeno proglašen svetim, pa čak i ne postoje

¹³¹ De administrando imperio, 150.

¹³² Slobodni prijevod/ Miladinov, *Margins of solitude: Eremitism in Central Europe between East and West*. 167.

¹³³ Miladinov, *Margins of solitude: Eremitism in Central Europe between East and West*, 168.

¹³⁴ Đaković, “Kronologija hrvatskih vladara u 9. i 10. stoljeću”, 61.

¹³⁵ De administrando imperio, 149.

podaci koji bi upućivali na to da je proces kanonizacije ikada bio poduzet, ovo neslužbeno priznanje može se uzeti kao dokaz drevnosti kulta među lokalnim stanovništvom.”¹³⁶

Još jedan argument zašto bi to bio autohtoni pustinjač iz Podsuseda jest taj da kada na prostor dolaze cisterciti, mijenjaju ime crkve, što ne bi napravili da se radilo o njima poznatom svecu. Osim toga, znamo da je Martin morao živjeti prije 1097. godine, jer bi ga u slučaju da je živio kasnije, novoosnovani zagrebački Kaptol spomenuo bar u jednoj ispravi.

U 17. stoljeću je vjerojatno ojačavana teza da se u slučaju Martina iz Podsuseda radi o sv. Martinu iz Toursa. Domaćem stanovništvu mijenjanje Martina pustinjaka iz Podsuseda sa sv. Martinom iz Toursa nije mnogo značilo: ova je promjena činila malu razliku s obzirom na to da se radilo o istom imenu.¹³⁷

¹³⁶ Slobodni prijevod autora / Miladinov, *Margins of solitude: Eremitism in Central Europe between East and West*, 165.

¹³⁷ Miladinov, *Margins of solitude: Eremitism in Central Europe between East and West*, 166.

6.2. Kapela sv. Martina u Podsusedu

Kapela sv. Martina još danas stoji u Podsusedu, više od 800 godina nakon svog prvog spomena. Kapela je do danas zadržala svoj romanički stil, bez obzira na stoljeća obnova i pregradnji, što odgovara periodu izgradnje. Stilu romanike na prostoru sjeverozapadne Hrvatske odgovara i kvadratna apsida kapele. Unatoč mnogim pregradnjama, nekolicina elemenata, poput okvira prozora, koja također ukazuje da se radi o periodu romanike su opstali do danas:

“Iz analize tlocrta građevine vidljivo je da je proporcijski odnos romanički. Odnos širine i dužine kapele u omjeru je 1:2.¹³⁸ Širina kapele mjeri 4,26 - 4,07 m, a dužina broda i svetišta 8,46m. Kvadratna apsida s križnim svodom bez rebara i južnim prozorom u svetištu te kasnije zazidani precizno klesani kameni okviri prozora u istočnom i zapadnom zidu dio su najstarije građevne strukture... Bridovi svoda svetišta oslonjeni su na jednostavno profilirane konzole-imposte u kutevima.”¹³⁹

Kapela se kroz povijest spominje nekoliko puta, prvi put se spominje u 13. stoljeću i to čak dva puta. Prvi spomen kapele nalazimo u ispravi kralja Andrije II. iz 1209. godine:

*Ibi etiam habet predium pro se, ubi est ecclesia sancti Martini, cuius predii meta incipit ex una parte Zawa et tendit usque ad Crapina, deinde ad Gypka, inde ascendendo tendit usque ad uerticem montis, qui uulgo dicitur Zelemen.*¹⁴⁰

U ovoj ispravi kralj Andrija II. vraća posjede veleposjedniku Vratislavu, iz roda Aka, koji su prvi poznati vlasnici Susedgrada. Isprava navodi *da se predij, na kojem je i crkva sv. Martina, proteže u granicama, koje prate rijeku Savu, sve do rijeke Krapine pa do Gypke, te se predij uspinje uz brdo, koje se u narodu naziva Sljeme*. U drugom spomenu, iz 1287. godine, Ivan, sin Arlandov, iz roda Aka, cistercitima poklanja crkvu (odnosno kapelu) i špilju u kojoj je obitavao i neki Martin pustinjač:

¹³⁸ Lapsus : originalno piše da je odnos dužine i širine 1:2, međutim onda bi se radilo o kapeli kojoj je širina veća od dužine.

¹³⁹ Perušić, “Kapela sv. Martina u Podsusedu”, 123.

¹⁴⁰ Codex diplomaticus Regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae III, 92.

*...cum loco quem olim beatus Martinus vitam colens heremiticam inhabitasse refertur, et eum capella sub honore gloriose virginis ibidem constructa...*¹⁴¹

Uz kapelu, spominje se i oltar u špilji, posvećen istom tom Martinu. Cisterciti su izgleda, onda promijenili titular crkve u Blažene Djevice Marije: “Čini se da su nakon dolaska cisterciti najprije promijenili titulara crkve (kao što je spomenuto ranije, 1209. spominje se da crkva nosi titular sv. Martina, dok 1287. nosi titular *Gloriose virginis*). Taj titular *Gloriose virginis* u skladu je s cistercitskim običajima, jer su gotovo sve njihove crkve iz tog doba posvećivane Djevici Mariji.”¹⁴² U 13. i 14. stoljeću se za kapelicu brinu cisterciti. Cisterciti su kapelu i okolno područje izgubili u prvoj polovici 14. stoljeća, kada je Ludovik I. Anžuvinao vratio posjed Susedgrad u ruke roda Aka.¹⁴³ Ne znamo kada je kapeli vraćen titular sv. Martina, ali se titular morao promijeniti između 1345. godine i 1651. godine. Sve do 1651. godine nema spomena o kapeli sv. Martina pustinjaka. Tada se spominje da je kapela veoma stara, da je bila mjesto života nekog pustinjaka, te da je bila u ruševnom stanju, dok ju neke osobe nisu počele popravljati.¹⁴⁴ Samo 20 godina kasnije, 1677. godine nalazimo spomen da je kapela zidana, cijela nadsvođena, ima više oltara te je ukrašena, ali se također spominje da kapela nije posvećena. Slično stanje kapele će ostati sve od prijelaza s 19. na 20. stoljeće kada je kapela po prvi puta doživjela rekonstrukciju u moderno doba.¹⁴⁵

Početakom 19. stoljeća se javljaju prve ideje o rušenju kapele zbog dotrajalosti i oštećenja koja su nastala zbog odlamanja stijena sa susjednog brda te izgradnji nove i veće kapele. Ipak na kapeli nisu bila otkrivena nikakva veća oštećenja nakon Velikog zagrebačkog potresa 1880. godine. Veća oštećenja na kapeli sv. Martina nastaju tek kada započinje intenzivna eksploatacija kamenoloma Dolje koji se nalazi u blizini. Zakupac kamenoloma potiče ideju rušenja koju gradska uprava prihvaća. Povjesničar i kanonik Ljudevit Ivančan dolazi u župu Uznesenja Blažene Djevice Marije u Stenjevcu 1895. i udružuje se s arhitektom¹⁴⁶ kako bi spriječio rušenje stare i vrijedne kapele. U potrazi za grobom sv. Martina ruši oltar sa zidanom menzom i

¹⁴¹ Monumenta historica episcopatus Zagrabienensis I, 220.

¹⁴² Brgles, “Zapadno zagrebačko prigorje i prisavlje u srednjovjekovnim vrelima”, 267.

¹⁴³ Miladinov, *Margins of solitude: Eremitism in Central Europe between East and West*, 165 - 166.

¹⁴⁴ Miladinov, *Margins of solitude: Eremitism in Central Europe between East and West*, 166.

¹⁴⁵ Perušić, “Kapela sv. Martina u Podsusedu”, 124.

¹⁴⁶ S Ljudevitom Ivančanom na početku radio je arhitekt Vincenz Rauscher, dok je obnove vodio Hektor Eckhel.

prekopava kameni pod svetišta, ali jedino što nalazi su dva ulomka keramike za koje je arheolog Josip Brunšmid zaključio da su ulomci starohrvatskih posuda iz perioda između 10. i 12. stoljeća. Obnova kapele je projektirana na način da se saniraju građevinski nedostaci te u duhu vremena izradi novo pročelje i oslik interijera. Kapelu je 11. studenog 1900. blagoslovio tada stenjevački župnik Ljudevit Ivančan, a na kapelu je postavljena i spomen ploča na ove radove.

U proteklih 30 godina kapela se obnavljala dva puta. Veća obnova kapele se provodi od 1998. - 1999. godine. Ovaj put obnovu sufinanciraju grad Zagreb, Ministarstvo kulture i župljani kroz donacije. Radovi su započeli u listopadu 1998. godine, a istovremeno je mijenjano krovšte, sanirani su zidovi i izvedene su drenaže. Restauratorske sonde izrađene su na četiri postojeća i dva zazidana otvora. Druga i zadnja obnova vršila se 2007. godine, ali ovaj je put obnova zahvaćala samo interijer kapele. Program je zahvaćao sanaciju vlažnih zidova, zamjenu žbuke ispod uljanog premaza i obnovu oslika u brodu i svetištu te izvedbu novih elektroinstalacija rasvjete. Program je uključivao i restauratorski rad na svim plohama stijena s obradom otvora, svoda u svetištu, tabulata¹⁴⁷, reljefa Presvetog Trojstva i kipa sv. Martina na konju. Budući da je u obnovi vanjštine zadržan koncept rekonstrukcije iz 1900., odlučeno je da će se i unutar kapelice prezentirati taj najsačuvaniji sloj.¹⁴⁸

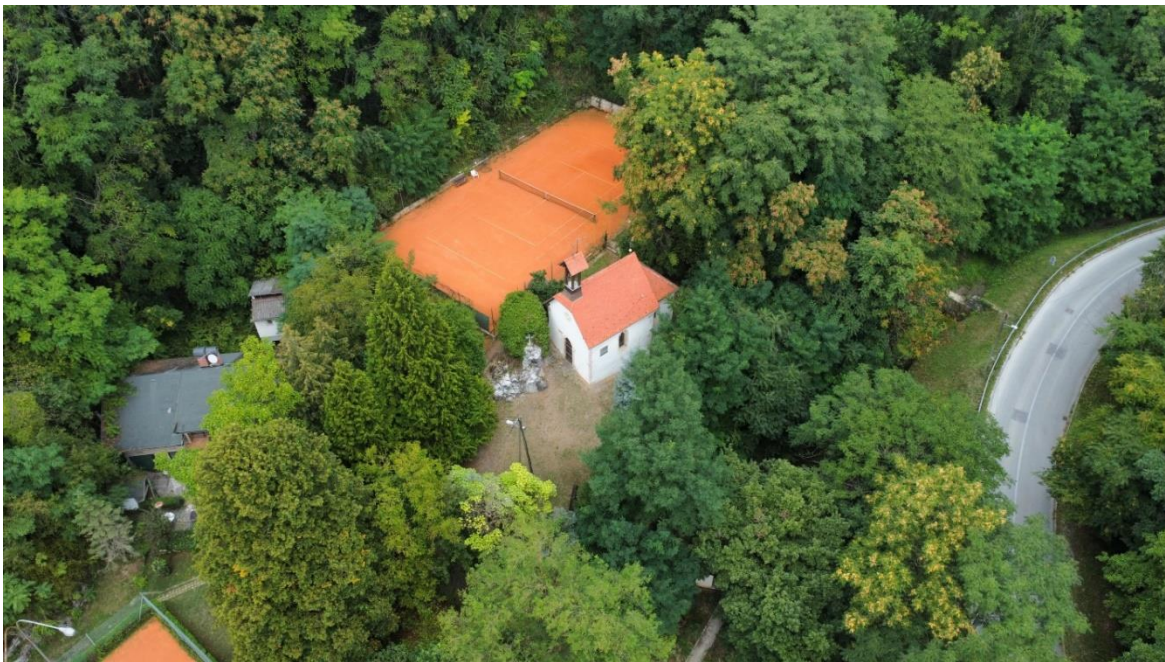
Analiza prostora oko kapele otežana je zbog rušenja brda oko kapele zbog kamena koji je ovdje vađen. Kamenolomi su zaslužni i za rušenje špilje, u kojoj je stanovao pustinjač, a koja je još postojala u vrijeme Ljudevita Ivančana. Nakon toga, sredinom 20. stoljeća, brdo iznad kapele je dodatno srušeno zbog izgradnje teniskih terena.

¹⁴⁷ Oslikan i kasetiran drveni strop (Struna. "Tabulat.")

¹⁴⁸ Perušić, "Kapela sv. Martina u Podsusedu", 124 - 135.

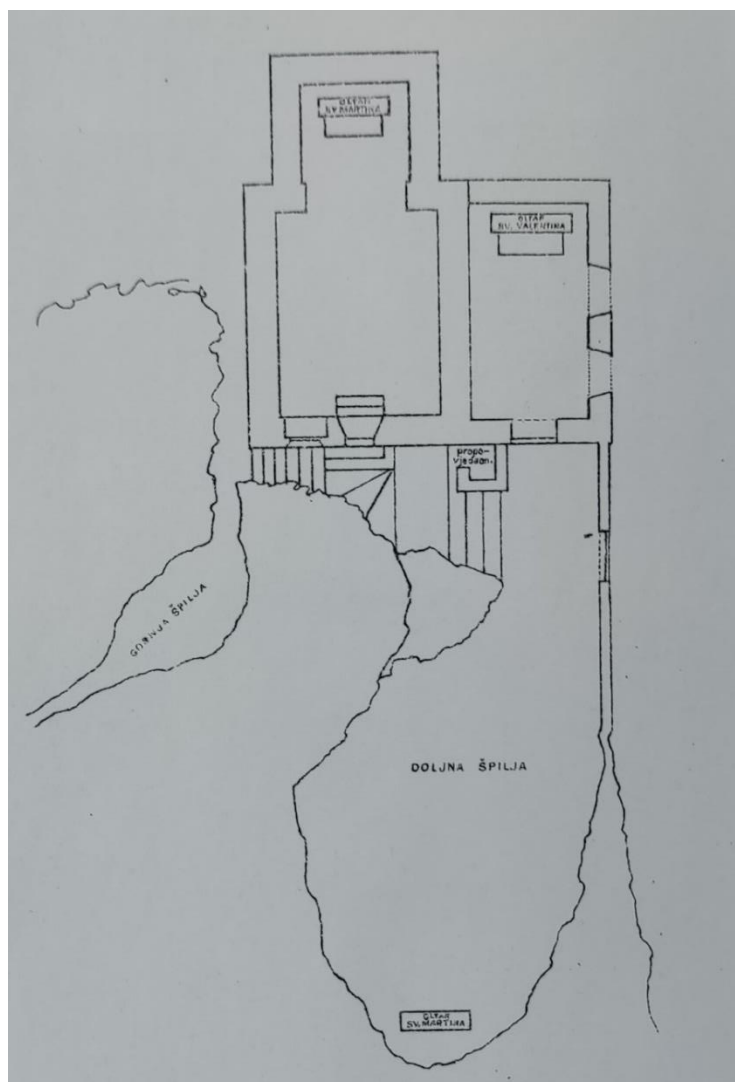
Slika 24. Kapela sv. Martina, sredina 20. stoljeća

Slika 25. Kapela sv. Martina, 2023. godine

Danas ispred kapele ostaje samo jedan kameni zid, koji podsjeća kako je kapela bila naslonjena na samu špilju u kojoj je stanovao Martin (Slika 25.). Situacija u kojoj se danas nalazi crkva također podržava tezu da je sagrađena pored pustinjakove nastambe. Svojem položajem bila je zaštićena od sunca i vjetra šumom i strmim padinama u okolici. U blizini se teče i potok Dolje,

koji je povezan s termalnim izvorima vode, pa se tako nikada ne ledi. Lokacija je također, sve do perioda 12. i 13. stoljeća, bila udaljena od većih količina ljudi. Ove činjenice ukazuju da se ovdje nalazilo idealno mjesto za pustinjački život.¹⁴⁹ Jedini prikaz špilje koji ostaje je tlocrt koji je nacrtao Ljudevit Ivančan (Slika 26.)

Slika 26. Tlocrt Kapele sv. Martina i špilje pokraj¹⁵⁰

¹⁴⁹ Miladinov, *Margins of solitude: Eremitism in Central Europe between East and West*, 164.

¹⁵⁰ Ivančan, Ljudevit. *Kapela sv. Martina u Podsusedu*, 26.

7. Klesarske oznake na Susedgradu

Tijekom posjeta Susedgradu za vrijeme pisanja diplomskog rada pronađeno je osam novih kamenih blokova na kojima se nalaze klesarske oznake. Ovo kamenje najvjerojatnije se srušilo s utvrde za vrijeme potresa u Zagrebu ili Petrinji 2020. godine.¹⁵¹ Kameni blokovi s klesarskim oznakama su klesani te su bili dio portala na sjeveroistočnoj strani utvrde (Slika 27.).

Slika 27. Kamen s klesarskim oznakama sa Susedgrada

¹⁵¹ 22. ožujka 2020. se dogodio potres u Zagrebu, jačine 5,5 stupnjeva po Richteru s više od 50 dodatnih slabijih potresa kroz 24 sata nakon potresa (Wikipedia. "Wikipedia: Potres u Zagrebu 2020."), dok se krajem iste godine 29. prosinca 2020. dogodio se petrinjski potres jačine 6,4 stupnjeva po Richteru sa serijom od nekoliko stotina potresa (Wikipedia. "Wikipedia: Potres kod Petrinje 2020."). Kamenje nije zamijećeno u prijašnjim posjetima Susedgradu u početku 2020. i ranije.

Sve pronađeno kamenje s klesarskim oznakama je fotografirano, dok su klesarske oznake, kao i obrub kamenja na kojem se nalaze precrtane.

Donja polovica ovoga portala ostala je stajati te na toj polovici nisu vidljivi nikakvi klesarski potpisi, dok se srušeno kamenje sa klesarskim potpisima i oznakama i dalje nalazi gdje je palo.

Postoji nekoliko mogućih značenja klesarskih oznaka na kamenu. Prvo značenje jest upravo klesarski potpis, kojim klesar označava svoj rad. Klesarski potpis bio je potvrda majstora klesara, te je na taj način reklamirao svoj rad, odnosno rad svoje radionice. Ukoliko je pak građevina bila niže kvalitete, postojala je naravno mogućnost da klesar ne potpiše svoj rad.¹⁵² Drugo značenje klesarske oznake je označavanje lokaliteta na koji se kamen prenosio, kako su klesarske radionice nekad imale više radova u istom trenutku. Treće značenje oznake jest oznaka pozicije i orijentacije kamena kako bi graditelji znali kako i gdje postaviti kameni blok.¹⁵³ Kada govorimo o samom klesarskom potpisu kao znaku na kamenu važno je spomenuti da su njihove oznake bile stvar ponosa, tim više kada je u pitanju bilo veće djelo. Majstor klesar svake klesarske radionice odlučivao je hoće li se rad potpisati, hoće li imati kakve druge oznake, ali i o položaju tih potpisa odnosno oznaka na kamenu. Klesarske oznake nisu bile isključivo materijalni dokaz taštine klesara već su i bile važna i potrebna formalnost.¹⁵⁴ Označavanje kamena od strane onoga koji kleše, bilo radi potpisa ili iz nekog drugog razloga nije nova pojava. Najranije klesarske oznake datiraju se u brončano doba, a prvi put su zamijećene prije skoro sto godina na Knososu.¹⁵⁵ Razlog pojave klesarskih oznaka među ostalim je uvelike niska pismenost stanovništva, kako u prijašnjim periodima tako i u srednjem vijeku. Iz tog razloga, razvili su se različiti sustavi/ načini komunikacije u gradnji - ne samo klesarstvu već i tesarstvu itd.¹⁵⁶

¹⁵² Muhovec, Soldo, Orešković i Aniskin, "Raspoznavanje starih graditeljskih obilježja i znakova", 492.

¹⁵³ Wallace, "Leaving a mark on history. The stonemasons' marks of selected medieval ecclesiastical and secular buildings of central and southern Scotland", 1 - 2.

¹⁵⁴ Wallace, "Leaving a mark on history. The stonemasons' marks of selected medieval ecclesiastical and secular buildings of central and southern Scotland", 3.

¹⁵⁵ Arheološki lokalitet minojske civilizacije na grčkom otoku Kreti (Britanica. "Knossos.").

¹⁵⁶ Wallace, "Leaving a mark on history. The stonemasons' marks of selected medieval ecclesiastical and secular buildings of central and southern Scotland", 5.

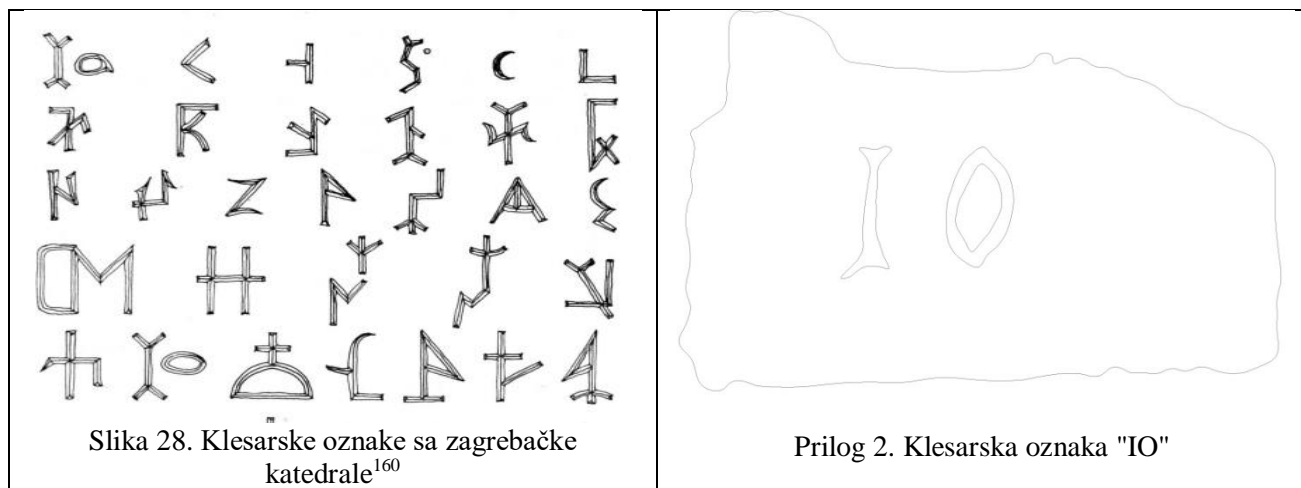
Unatoč dugom korištenju ovih oznaka naše znanje čitanja istih, te raspoznavanja klesarskih radionica nije uznapredovalo zbog nekoliko problema s kojima se susrećemo prilikom proučavanja klesarskih oznaka. Sama datacija klesarskih oznaka je problematična. Naime, slične klesarske oznake su se koristile kroz dugo razdoblje povijesti, pa se tako klesarska oznaka lako može krivo interpretirati. Valja imati na umu da broj različitih oblika korištenih za klesarske oznake nije bio beskonačan, a isto tako moguće je da je kamen ponovo iskorišten u novijoj građevini, bilo pojedinačno, ili kao element u cjelini poput portala, svoda, prozora ili slično.¹⁵⁷ Osim datacije nailazimo i na problem nepotpunosti podataka, kako se većina ovih oznaka nalazi na nevidljivim stranama kamena, odnosno većina oznaka orijentacije i lokacije kamena su se nalazile uzidano u završenoj građevini. S druge strane možemo govoriti o potpisima koji su često ostavljeni na vidljivoj strani kamena, te su shodno i doživljavali eroziju kroz godine, pogotovo u slučaju poput Susedgrada, utvrde koja dugo nije obnovljena. Treba zapamtiti i da se dobar dio ovih oznaka nalazi po cijeloj visini građevine, pa ih je tako često teško zamijetiti s zemlje.¹⁵⁸ U slučaju kamena sa Susedgrada pričamo dakle o malom reprezentativnom primjerku od samo osam klesanih kamena, te nešto više klesarskih oznaka.

Na srednjoeuropskom području prvi klesarski znakovi javljaju se u 12. stoljeću, dok se na području sjeverne Hrvatske javljaju u 13. stoljeću, i to baš u Topuskom, na dijelovima cistercijske crkve, koja je bila usko povezana u istom periodu sa Susedgradskim posjedom. Ostale klesarske oznake koje možemo povezati sa Susedgradom pronađene su na dijelovima katedrale u Zagrebu, koja je građena krajem 14. i početkom 15. stoljeća.¹⁵⁹ Neke od pronađenih klesarskih oznaka sa Zagrebačke katedrale podudaraju se sa onima koje su pronađene na Susedgradu (Slika 13. i Prilog 1.).

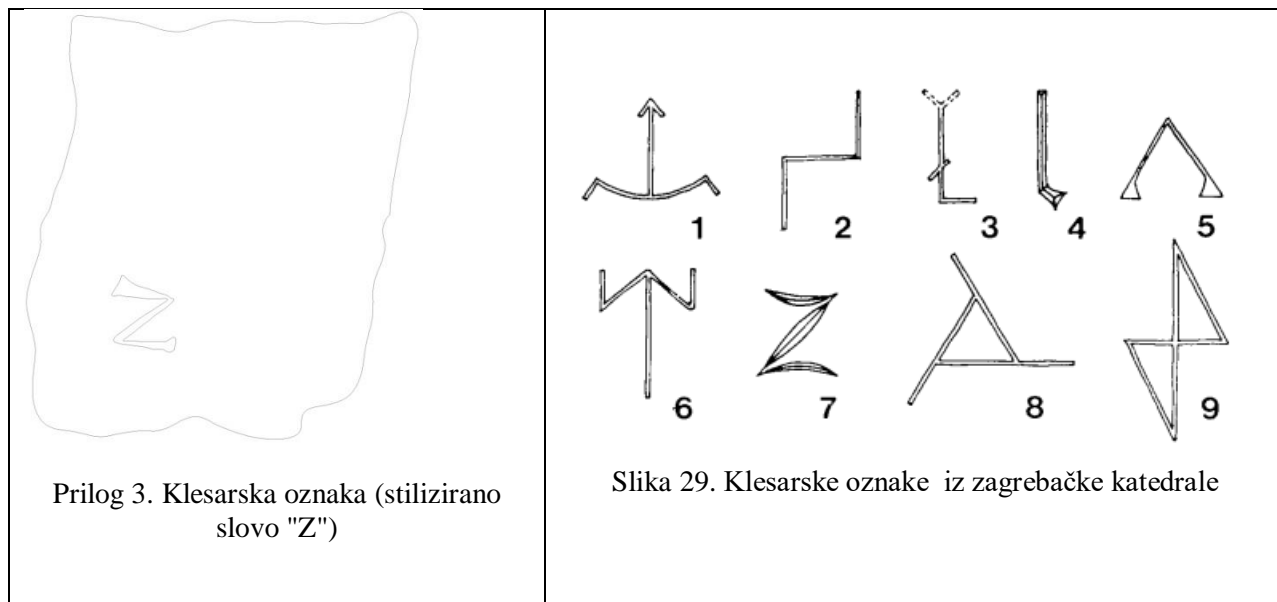
¹⁵⁷ Wallace, "Leaving a mark on history. The stonemasons' marks of selected medieval ecclesiastical and secular buildings of central and southern Scotland", 7.

¹⁵⁸ Wallace, "Leaving a mark on history. The stonemasons' marks of selected medieval ecclesiastical and secular buildings of central and southern Scotland", 79.

¹⁵⁹ Šurina, "Klesarske oznake na Velikom Taboru", 25.

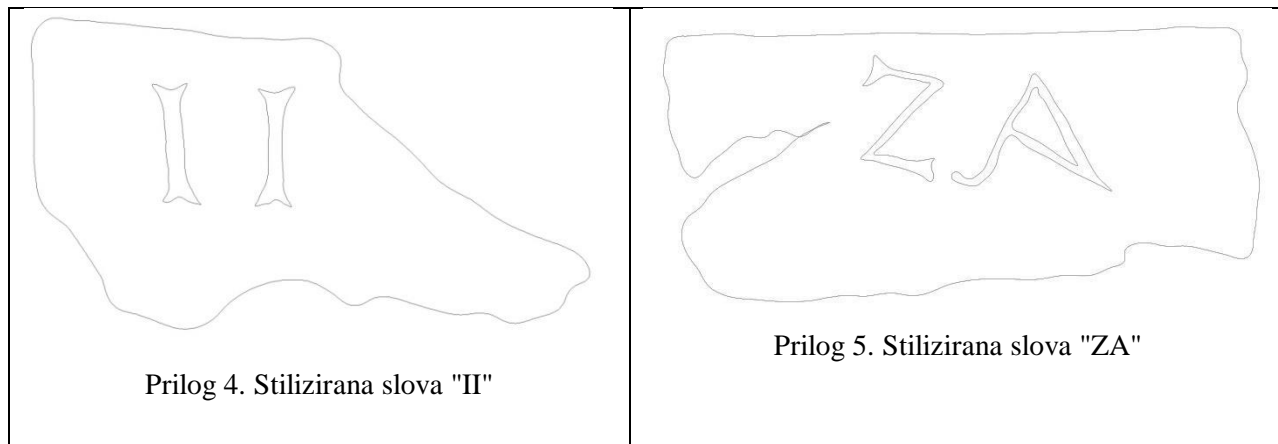

Kao što je vidljivo, stilizirana slova "IO" nađena su više puta u Katedrali (prvi red, prva klesarska oznaka i posljednji red, druga oznaka) (Slika 28.) te na Susedgradu (Prilog 2.). Ove oznake vjerojatno su oznake lokacije kamena ili orijentacije istog, kako postoji mnogo sličnih primjera klesarskih oznaka. Isto tako nalazimo klesarsku oznaku stiliziranog slova "Z" i na Susedgradu i na Katedrali nekoliko puta (Slika 28., Slika 29., te Prilog 3., Prilog 5., Prilog 9.).

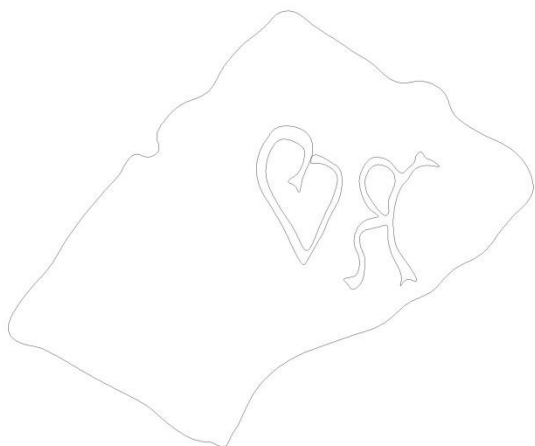

¹⁶⁰ Horvat, "Klesarske oznake", 111.

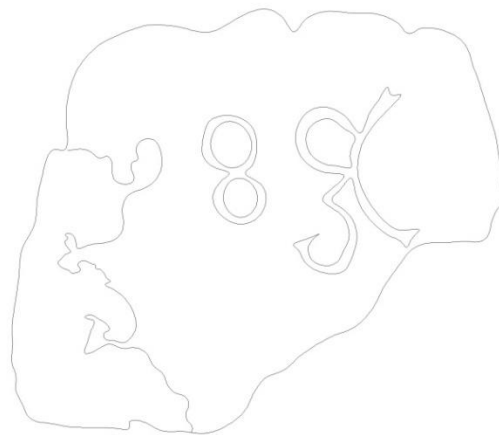
Na priložima 4 i 5 vide se varijacije na prethodne primjere, gdje umjesto stiliziranih slova "IO" nalazimo slova "II" ili kao u primjeru na prilogu 5. nadodano stilizirano slovo "A" nakon slova "Z".

Za posljednja četiri primjera sa Susedgrada (Prilozi 6.-9.) sa stiliziranim obrnutim slovom "R" pretpostavljam da se radi o klesarskom potpisu. Ovaj zaključak je nastao jer ova oznaka nikada ne dolazi sama na kamenu, daleko je najstiliziranija, ukrašena mnogim zavijutcima, djeluje komplicirano za uklesati, te se nalazi na najvećim kamenim blokovima koji su činili portal.

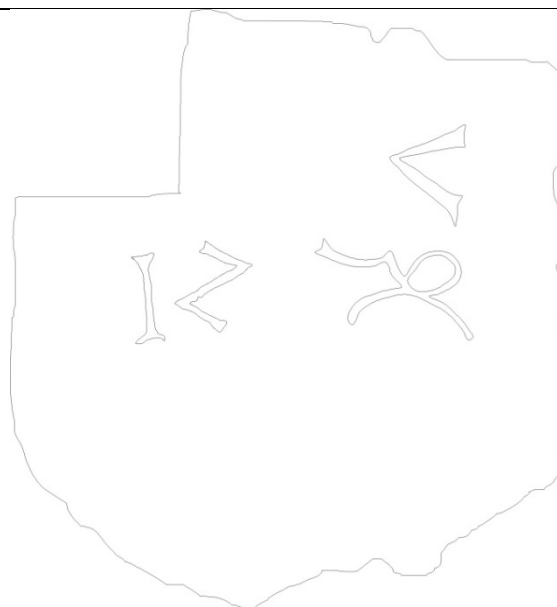
Prilog 6. Klesarski potpis (obrnuto R)

Prilog 7. Klesarski potpis (obrnuto "R") i broj "8"

Prilog 8. Klesarski potpis (obrnuto "R") i stilizirano slovo "L"

Prilog 9. Klesarski potpis (obrnuto "R") s nekoliko klesarskih oznaka

9. Zaključak

U ovom diplomskom radu bavio sam se utvrdom Susedgrad i prostorom koji je i danas okružuje. Prvi dio analize bio je posvećen analizi literature i izvora o Susedgradu: povijesti utvrde, vlasnicima utvrde i mogućem tlocrtu. Utvrda Susedgrad svakako je morala nastati prije 1287. godine (prvi spomen podgrađa Susedgrada koje sugerira postojanje utvrde), a moguće je da je postojala u nekom obliku već 1209. godine kao što je i pokazano u radu. Vlasništvo nad utvrdom se mijenjalo kroz stoljeća. U velikoj mjeri radilo se o obitelji Aka, dok su u periodu prijelaza s 13. na 14. stoljeće na kratko vlasništvo držali Babonići i ugarsko - hrvatski kraljevi. Zbog trenutnog stanja utvrde, nedostatka arheoloških istraživanja i nedostatka potpunih tlocrta, o tlocrtu utvrde iz 13. i 14. stoljeća ne znamo ništa.

Koristeći QGIS, utvrdu sam pozicionirao geografski, te utvrdio preglednost položaja s utvrde Susedgrad. Pogled sa Susedgrada nudio je pregled na susjedne gradove Okić i Samobor, koji su svakako već bili sagrađeni u periodu u kojem Susedgrad nastaje (kraj 13. stoljeća). Potencijalno, pogled sa Susedgrada seže i do utvrde Mokrice (u današnjoj Sloveniji), ali kako nemamo sigurne podatke o nastanku Mokrica, ne možemo sa sigurnošću tvrditi da su ove dvije utvrde komunicirale u 13. i 14. stoljeću.

Podsused, kao naselje ispod utvrde, bilo je razmjerno malo naselje za prostor. U povijesnim se ispravama rijetko javlja, pa o pravoj povijesti Podsuseda u periodu do 14. stoljeća ne zna mnogo. Svakako je naselje zbog svog položaja na kopnenim i vodenim prometnim pravcima imalo važnu ekonomsku i prometnu ulogu. Spomenuti prometni putevi imali su značajnu ulogu u povezivanju zapadnih trgovačkih pravaca s ugarsko - hrvatskom Slavonijom. Jedan od mogućih razloga što Podsused nikada nije naseljavan kao okolna naselja viših nadmorskih visina jest rijeka Sava i njezinim učestalim poplavama i stalnim mijenjanjem tokova.

Analiza rijeke Save i Krapine pokazala je da su rijeke sve do perioda sredine 20. stoljeća bile neukrotive sile s kojima se srednjovjekovni čovjek nije mogao lako nositi. Bez obzira na opasnosti rijeke Save i Krapine, žitelji ovih prostora kao i vlasnici utvrde Susedgrad vidjeli su priliku u vidu kontrole prometa i trgovine kao i mogućim prilikama zaposlenja. QGIS analiza

pokazala je da je Susedgrad kontrolirao sve prijelaze preko rijeke Save, i indirektno, prijelaze preko rijeke Krapine, u svojoj okolini.

Još jedna posebnost Podsusedskog kraja jest kapela sv. Martina. Kapela se prvi put spominje 1209. godine. O Martinu ne znamo puno, pa su mnogi povjesničari još uvijek u nesuglasnosti o pravom identitetu pustinjaka. Kroz analizu odabrane literature u radu je pokazano da se najvjerojatnije radi o autohtonom, podsusedskom, Martinu, pustinjaku koji je ovdje boravio u periodu 10. ili 11. stoljeća. Pretpostavlja se da je ovaj Martin živio u špilji koja se nalazila ispred današnje kapele. Špilje koje su stajale stoljećima su se srušile početkom 20. stoljeća zbog eksploatacije kamena u obližnjem kamenolomu pa od špilja danas ostaje samo jedan kamen koji još stoji ispred kapele.

Posljednje poglavlje rada posvećeno je klesarskim oznakama koje sam pronašao na Susedgradu za vrijeme pisanja diplomskog rada, a koje do sad nisu evidentirane u znanstvenoj i stručnoj literaturi. Poglavlje sadrži precrt svih novonađenih klesarskih oznaka kao i kratku analizu potencijalnih značenja oznaka.

Kroz rad je pokazana kulturna, povijesna i arheološka važnost utvrde Susedgrad. Unatoč mnogim pokušajima revitalizacije prostora, Susedgrad i danas stoji u ruševnom stanju. Kao jedina utvrda na Medvednici ovolike kulturne važnosti, arheološka istraživanja i stabilizacija stanja utvrde su prijeko potrebne mjere. Neredovita čišćenja obrasle utvrde, sve češći potresi, ali i neodgovorna gradska i državna vlast vode prema potpunom urušavanju ovog nekad vojno i trgovačko važnog grada na rubu Zagreba.

10. Popis priloga

Slika 1. Karta Susedgrada i okolice	3
Slika 2. Trodimenzionalni model zapada Medvednice i doline do Samoborskog gorja.....	4
Slika 3. Susedgradsko brdo	7
Slika 4. Susedgrad nakon čišćenja 2023. godine	8
Slika 5. Ortofoto snimak utvrde Susedgrad.....	17
Slika 6. Ortofoto snimka iznad tlocrta T. Stahuljaka	17
Slika 7. Analiza vidljivosti sa Susedgrada 1:25000.....	18
Slika 8. Analiza vidljivosti sa Susedgrada 1:100000	20
Slika 9. Analiza indeksa vidljivosti Susedgrada iz okoline 1:30000	21
Slika 10. Susedgrad oko 1870., Ivan Standl	21
Slika 11. Podsused danas (Google Earth)	23
Slika 12. Moguće lokacije srednjovjekovnog Podsuseda	25
Slika 13. Ostala naselja u okolici Podsuseda.....	27
Slika 14. Kamenolomi u Podsusedu	28
Slika 15. Rijeka Sava ispod Susedgrada	30
Slika 16. Tok rijeke Save i Krapine 1783.-1784. godine	40
Slika 17. Tok rijeke Save i Krapine 1865.-1869. godine	40
Slika 18. Tok rijeke Save i Krapine 1869.-1887. godine	40
Slika 19. Svi tokovi rijeke Save.....	42
Slika 20. Visinska karta doline rijeke Save na zapadu Zagreba	43
Slika 21. Analiza preglednosti sa Susedgrada na rijeku Savu i njene prijelaze	44
Slika 22. Tokovi rijeke Save i definiranje njenih ada	45
Slika 23. Lokacija kapele sv. Martina	47
Slika 24. Kapela sv. Martina, sredina 20. stoljeća	56
Slika 25. Kapela sv. Martina, 2023. godine	56
Slika 26. Tlocrt Kapele sv. Martina i špilje pokraj	57
Slika 27. Kamen s klesarskim oznakama sa Susedgrada	58
Slika 28. Klesarske oznake sa zagrebačke katedrale	61
Slika 29. Klesarske oznake iz zagrebačke katedrale	61

Tablica 1. Vlasnici Susedgrada.....	13
Prilog 1. Genealogija plemena Aka	14
Prilog 2. Klesarska oznaka "IO"	61
Prilog 3. Klesarska oznaka (stilizirano slovo "Z").....	61
Prilog 4. Stilizirana slova "II"	62
Prilog 5. Stilizirana slova "ZA"	62
Prilog 6. Klesarski potpis (obrnuto R)	63
Prilog 7. Klesarski potpis (obrnuto "R") i broj "8"	63
Prilog 8. Klesarski potpis (obrnuto "R") i stilizirano slovo "L"	63
Prilog 9. Klesarski potpis (obrnuto "R") s nekoliko klesarskih oznaka	63
Tlocrt 1. Mijat Sabljar 1855. godine	15
Tlocrt 2. Većeslav Henneberg 1924. godine	16
Tlocrt 3. Tihomil Stahuljak 1945. godine	16

11. Popis izvora i literature

Popis izvora s kraticama

Smičiklas, Tadija. *Codex diplomaticus Regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae III*, Zagreb 1905.

Tkalčić, Ivan. Izprave XV. vieka iz “crvene knjige” zagrebačkog Kaptola. U: *Starine XI*. Jugoslavenska Akademija Znanosti i Umjetnosti, 1879.

Tkalčić, Ivan. *Monumenta historica episcopatus Zagrabensis I*. Zagreb 1873.

Tkalčić, Ivan. *Monumenta historica episcopatus Zagrabensis II*. Zagreb 1874.

Porfirogenet, Konstantin. De administrando imperio. u: *Dumbarton Oaks Texts I*. ur.: Gyula Moravcsik. prijevod: Romilly Jenkins, Washington, District of Columbia 1967.

Severus, Sulpicius. "The Life of Saint Martin of Tours." Preveo: Alexander Roberts. A Select Library of Nicene and Post-Nicen, 1995.

Popis literature

Antonić, Nikolina. “Nacrt povijesnog i prostornog razvoja srednjovjekovnog vlastelinstva Želin u 13. i 14. stoljeću”. *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti* 39 (2021): 23 – 70.

Bilogrivić, Goran. “Karolinški mačevi tipa K”. *Opuscula archaeologica* 33, br. 1 (2009): 125 – 182.

Brgles, Branimir. “Zapadno zagrebačko prigorje i prisavlje u srednjovjekovnim vrelima”. *Ekonomska i ekohistorija: časopis za gospodarsku povijest i povijest okoliša* 14, br. 1 (2018): 265 – 271.

Brgles, Branimir. *Ljudi, prostor i mijene – Susedgradsko i donjostubičko vlastelinstvo 1450. - 1700*. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, 2019.

- Čanjevac, Ivan. "Tipologija protočnih režima rijeka u Hrvatskoj". *Hrvatski geografski glasnik* 75, br. 1 (2013): 23 – 42.
- Čičko, Branko. "Oppidum sub castro Zomzed. Podsused i susedgradsko vlastelinstvo od 13. do 16. stoljeća." U: *Podsused: vjerski život i tradicija, kulturno – povijesna, umjetnička i prirodna baština*, 89-111, ur: don Tunjo Blažević, Ivana Haničar Buljan et al. Podsused, Zagreb: Župa sv. Ivana Bosca, 2009.
- Dobronić, Lelja. "Pojave i oblici te tragovi srednjovjekovne kulture na tlu Zagrebačke biskupije". *Radovi Instituta za povijest umjetnosti* 18 (1994): 109 – 121.
- Dujmović, Danko. "Otok svetog Jakova: prilog poznavanju srednjovjekovnoga kulturnog krajolika Zagreba". *Croatica Christiana periodica* 40, br. 78 (2016): 39 – 48.
- Dunda, Siniša, Trpimir Kujundžić. "Historical review of exploitation and utilization of stone in Croatia" Prag, 2004.
https://www.researchgate.net/publication/272103456_Historical_review_of_exploitation_and_utilization_of_stone_in_Croatia
- Đaković, Luka. "Kronologija hrvatskih vladara u 9. i 10. stoljeću". *Starohrvatska prosvjeta* 3, br. 50 (2023): 51 – 99.
- Horvat, Zorislav. "Klesarske oznake". *Peristil: zbornik radova za povijest umjetnosti* 14 – 15, br. 1 (1971): 109 – 115.
- Gajer, Radovan. "Posjedi zagrebačkog kaptola oko Zagreba u prvoj polovici 14. st." *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu* 11, br. 1 (1978): 5 – 102.
- Gregl, Zoran. "Pokušaj rekonstrukcije cestovne mreže na području Zagreba". *Stari i novi Zagreb* 6 (1984): 7 – 15.
- Ivančan, Ljudevit. "Vratislav i pleme Aka." *Vjestnik Kr. hrvatsko-slavonsko-dalmatinskog zemaljskog arkiva* VI. (1904): 145 - 163.

- Ivančan, Ljudevit. *Kapela sv. Martina u Podsusedu*. Zagreb: Kraljevska zemaljska tiskara, 1899.
- Jedin, Hubert (ur.) *Velika povijest crkve I: od Praopćine od ranokršćanske Velecrkve*. Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 2001.
- Karbić, Marija, Bruno Škreblin. “Grad na rijeci ili pored nje: srednjovjekovni Zagreb i rijeka Sava”. *Rijeka Sava u povijesti. Zbrnik radova sa znanstvenog skupa održanog u Slavonskom Brodu 18 – 19. listopada 2013*, 163-180, ur: Branko Ostmajer. Slavonski Brod Hrvatski institut za povijest - Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, , 2015.
- Kekez, Hrvoje. “Između dva kralja: plemićki rod Babonića u vrijeme promjene na ugarsko-hrvatskom prijestolju, od 1290. do 1309. godine”. *Historical contributions = Historische Beiträge* 27, br. 35 (2008): 61 – 81.
- Kekez, Hrvoje. “Plemićki rod Babonića do kraja 14. stoljeća”. Doktorska disertacija, Sveučilište u Zagrebu, 2012.
- Maynard, James. “Saint Martin of Tours”. *The Sewanee Review* 14, br. 2 (1906): 219 – 235.
- Miladinov, Marija. *Margins of solitude: Eremitism in Central Europe between East and West*. Zagreb: Leykam international, 2008.
- Miletić, Drago. *Plemićki gradovi kontinentalne Hrvatske*. Zagreb: Društvo povjesničara umjetnosti Hrvatske, 2012.
- Muhovec, Ivan, Božo Soldo, Matija Orešković i Aleksej Aniskin. “Raspoznavanje starih graditeljskih obilježja i znakova.” *In medias res/ Časopis filozofije medija* 3, br. 4 (2014): 488 – 504.
- Perušić, Mladen. “Kapela sv. Martina u Podsusedu” u: *Podsused: vjerski život i tradicija, kulturno – povijesna, umjetnička i prirodna baština*, 119-137, ur: don Tunjo Blažević, Ivana Haničar Buljan et al. Podsused, Zagreb: Župa sv. Ivana Bosca, Podsused, Zagreb, 2009.

Prister, Lada. "Susedgrad". U: *Podsused: vjerski život i tradicija, kulturno – povijesna, umjetnička i prirodna baština*, 111-119, ur: don Tunjo Blažević, Ivana Haničar Buljan et al. Podsused, Zagreb: Župa sv. Ivana Bosca, 2009.

Stingl, Sebastijan. "Late medieval Elite's Diet on the Example of the List of Expenses of the Zagreb Bishop Oswald Thuz from 1481 and 1482". Diplomaska disertacija. Filozofski fakultet u Zagrebu, 2018.

Šimunić, Antun, Darko Klanjec. *Elaborat inženjersko - geološke karakteristike tla u podnožju starog grada Susedgrada*, 2013.

Šurina, Edita. "Klesarske oznake na Velikom Taboru" *Portal: godišnjak Hrvatskog restauratorskog zavoda* 2 (2011): 25 – 33.

Težak - Gregl, Tihomila. *Uvod u prapovijesnu arheologiju*. Zagreb: Leykam international, 2011.

Vručina, Petra. "Kako gospodariti vodom u srednjem vijeku? Primjer zagrebačkog Kaptola i njegovih vlastelinstava u 14. i 15. stoljeću" *Miscellanea Hadriatica et Mediterranea* 8 (2021): 33 – 64.

Vučetić, Ratko. "Trgovište Podsused. Razvoj mjesta kroz povijest." u: *Podsused: vjerski život i tradicija, kulturno – povijesna, umjetnička i prirodna baština*, 79-89, ur: don Tunjo Blažević, Ivana Haničar Buljan et al. Podsused, Zagreb: Župa sv. Ivana Bosca, 2009.

Wallace, Iain Ross. "Leaving a mark on history. The stonemasons' marks of selected medieval ecclestical and secular buildings of central and southern Scotland". Postdiplomaska disertacija, University of Glasgow, 2020.

Elektronički izvori

Adobe. "Adobe Photoshop." posljednji pristup: 03. kolovoz 2024.
<https://www.adobe.com/products/photoshop.html>

Agisoft. "Agisoft Metashape." posljednji pristup: 03. kolovoz 2024.
<https://www.agisoft.com/>

Britanica. “Knossos.” posljednji pristup: 22. kolovoz 2024.
<https://www.britannica.com/place/Knossos>

Društvo arhitekata Zagreb. “Sjećanje na poplavu u Zagrebu 1964.” posljednji pristup: 19. kolovoz 2024. <https://www.d-a-z.hr/hr/vijesti/sjecanje-na-poplavu-u-zagrebu-1964-godine,955.html>

Grad Zagreb. “Gradska četvrt Podsused - Vrapče.” posljednji pristup: 20. kolovoz 2024.
<https://aktivnosti.zagreb.hr/gradske-cetvrti-19/podsused-vrapce/osnovni-podaci-13421/13421>

Hrvatska enciklopedija. “Bjelobrdska kultura.” posljednji pristup: 25. kolovoz 2024.
<https://www.enciklopedija.hr/clanak/bjelobrdska-kultura>

Hrvatska enciklopedija. “Brijest.” posljednji pristup: 25. kolovoz 2024.
<https://www.enciklopedija.hr/clanak/brijest>

Hrvatska enciklopedija. “Cisterciti.” posljednji pristup: 25. kolovoz 2024.
<https://www.enciklopedija.hr/clanak/cisterciti>

Hrvatska enciklopedija. “Hilarije, sv.” posljednji pristup: 25. kolovoz 2024.
<https://www.enciklopedija.hr/clanak/25503>

Hrvatska enciklopedija. “Martin.” posljednji pristup: 24. kolovoz 2024.
<https://www.enciklopedija.hr/clanak/39140>

Hrvatska enciklopedija. “Martin Tourski, sv.” posljednji pristup: 25. kolovoz 2024.
<https://www.enciklopedija.hr/clanak/martin-tourski-sv>

Hrvatska enciklopedija. “Mijat Sabljar.” posljednji pristup: 24. kolovoz 2024.
<https://www.enciklopedija.hr/clanak/sabljar-mijat>

Hrvatska enciklopedija. “Okić.” posljednji pristup: 25. kolovoz 2024.
<https://www.enciklopedija.hr/clanak/okic>

Hrvatska enciklopedija. “Samobor.” posljednji pristup: 25. kolovoz 2024.
<https://www.enciklopedija.hr/clanak/samobor>

Hrvatska enciklopedija. “Sava.” posljednji pristup: 25. kolovoz 2024.
<https://www.enciklopedija.hr/clanak/sava>

Hrvatske vode. “Sava - rijeka s najduljim vodotokom u Hrvatskoj” posljednji pristup: 25. kolovoza 2024. <https://www.voda.hr/hr/novost/sava-rijeka-s-najduljim-vodotokom-u-hrvatskoj>

Hrvatski biografski leksikon. “Većeslav Henneberg” posljednji pristup: 24. kolovoz 2024.
<https://hbl.lzmk.hr/clanak/henneberg-veceslav>

Hrvatski jezični portal. “Pustinjak.” posljednji pristup: 25. kolovoza 2024.
https://hjp.znanje.hr/index.php?show=search_by_id&id=d11gXxE%3D

Hrvatski jezični portal. “Mlaka.” posljednji pristup: 24. kolovoz 2024.
<https://hjp.znanje.hr/index.php?show=search>

Hrvatski jezični portal. “Siget.” posljednji pristup: 25. kolovoza 2024.
<https://hjp.znanje.hr/index.php?show=search>

Hrvatski jezični portal. “Jobagion.” posljednji pristup: 25. kolovoza 2024.
<https://hjp.znanje.hr/index.php?show=search>

Mapire. “Cadastral maps of Europe” posljednji pristup: 23. srpnja 2024.
<https://maps.arcanum.com/en/browse/composite/>

Sava Parks Network. “Rijeka Sava” posljednji pristup: 25. kolovoza 2024.
<https://savaparks.eu/rijeka-sava-1839>

Struna. “Tabulat.” posljednji pristup: 28. srpnja 2024.
<http://struna.ihjj.hr/naziv/tabulat/47038/#naziv>

Wikipedia. “Wikipedia: Potres u Zagrebu 2020.” posljednji pristup: 28. srpnja 2024.
https://hr.wikipedia.org/wiki/Potres_u_Zagrebu_2020.

Wikipedia. “Wikipedia: Potres kod Petrinje 2020.” posljednji pristup: 28. srpnja 2024.
https://hr.wikipedia.org/wiki/Potres_kod_Petrinje_2020.

12. Sažetak

Susedgrad, smješten na zapadnom rubu Zagreba, na zapadnim padinama Medvednice, jedan je od važnih povijesnih i kulturnih spomenika tog područja. U ovom diplomskom radu, kroz prostornu analizu Susedgrada i njegove okolice u QGIS-u, pruženo je dublje razumijevanje njegove funkcije i značaja kako za uži, tako i za širi prostor zapadnog dijela Zagreba tijekom srednjeg vijeka. Uz pomoć QGIS-a obrađena je Sava i obližnja pritoka Krapina, srednjovjekovni prijelazi preko ovih dviju rijeka, a otvorena je i tema ubiciranja Egidijevog otoka. Osim toga, u radu je obrađena tema Podsuseda, kao podgrađa utvrde, i kapela sv. Martina pustinjaka, sveca koji je usko povezan uz ovaj prostor.

Ključne riječi: Susedgrad, prostorna analiza, QGIS, Podsused, Sava, Egidijev otok, Martin Pustinjak, klesarske oznake.

Summary

Susedgrad, located on the western edge of Zagreb, on the western slopes of Medvednica, is one of the important historical and cultural monuments of the area. In this thesis, through spatial analysis of Susedgrad and its surroundings in QGIS, a deeper understanding of its function and significance for both the immediate and wider area of western Zagreb during the Middle Ages is provided. Using QGIS, the Sava River and the nearby tributary Krapina were analyzed, along with medieval crossings over these two rivers, and the topic of locating Aegidi's island was explored. Additionally, the thesis addresses the topic of Podsused as the lower town of the fortress and the chapel of St. Martin the Hermit, a saint closely associated with this area.

Key words: Susedgrad, spatial analysis, QGIS, Podsused, Sava, Aegidi's island, Martin the Hermit, stonemason marks.